

Paralelní svět v barvě

Mikola Dziadok

2018

Obsah

O autorovi	4
Předmluva k českému vydání	6
Seznam jmen, zkratk a slangových výrazů	9
ŠIZO	13
Operák	17
Režim	21
Nedotýkatelní ve vězeňské hierarchii	27
Pach	36
Vzpoura proti božské hierarchii v starých řeckých mýtech	39
Boží trest	45
Mauglí	48
Pomatenci	51
Život je báječný	56
Otevřený dopis	58

Krajní opatření	62
Závěrem	68

O autorovi

Mikola Dziadok (rus. Nikolaj Dědok, nar. 1988 v Bragině) je běloruský anarchista a publicista. Vystudoval právnickou přípravku Běloruské státní univerzity v Minsku, začal studovat politologii na Evropské humanitní univerzitě ve Vilniusu. Dne 3. září 2010 byl zatčen a obviněn ze žhářských útoků "molotovem" na ruské velvyslanectví v Minsku, Dům odborů, pobočku banky Belarusbank - žádné z těchto obvinění se nepotvrdilo. Nakonec byl obviněn z útoku "molotovem" na Vrchní velitelství běloruské armády a 27. května 2011 odsouzen k čtyřem a půl roku vězení. Spolu s Dziadkem byli v rámci takzvané kauzy anarchistů odsouzeni Ihar Aliněvič (rus. Igor Oliněvič, dostal 8 let vězení) a Alexandr Franckevič (3 roky vězení). V únoru 2015, Šest dnů před vypršením trestu, přidal soudce Dziadkovi další rok vězení za "zarputilý vzdor vůči požadavkům správy nápravného zařízení". Nakonec - i díky nátlaku mezinárodního společenství - byl propuštěn o půl roku dříve, v srpnu 2015. Odseděl si tak celkem pět let vězení. Po propuštění pokračuje v politické činnosti, přispívá mimo jiné do novin běloruské sociální demokracie Nový Čas, nadále studuje politologii. V roce 2016 napsal a vydal knihu Paralelní svět v barvě, v roce 2017 v rámci propagačního turné navštívil řadu zemí včetně Česka, kde se zúčastnil Anarchistického knižního festivalu.

Předmluva k českému vydání

Už Alexandre Dumas poznamenal, že sdílené vězení je jen poloviční vězení. Jedním z cílů odnětí svobody je zlomit vůli člověka pomocí jeho izolace od společnosti. Jde-li o politického vězně, stává se tento cíl skoro tím hlavním. Jde jim o to, odříznout ho od jeho kořenů, prostředí, přátel a spolubojovníků, uvrhnout ho do míst, kde vládne nepřátelská morálka, neobvyklá pravidla, pokrytecké zákony, lež, podvod a hrubá síla. Ale každý politický vězeň, i když je za mřížemi izolován, doopravdy "sdílí" své vězení s těmi, kteří ho podporují. Pro nás, anarchisty, jsou to vedle příbuzných skoro vždy i naši přátelé v boji.

Význam solidarity je pro anarchisty, vězněné z politických důvodů, neocenitelný. Nejsem si jistý, jestli by moje přesvědčení vydrželo zkoušku časem, násilím a represemi, kdyby nebylo početných akcí solidarity a pomoci od spolubojovníků z Anarchistického černého kříže a jiných spřátelených organizací. Každý transparent, vyvěšený tisíc kilometrů od vězení, každá demonstrace, každý článek v tisku cinká ve vězňově svědomí jako zvoneček, připomínající "Nejsi sám! Lidem to není jedno!", a tak ho činí den ode dne silnějším. I když je fyzicky sám, přesvědčuje se prostřednictvím solidárních akcí o síle svých idejí a o tom, že nesedí zbytečně.

Ať tato kniha ve všech jejích stávajících a budoucích překladech dodá sílu všem našim kamarádům v boji: jak v žalářích represivního systému, tak mimo ně!

Březen 2018

Byl jsem ještě dítě, když jsem si v předmluvě k nějaké knize přečetl trefnou poznámku: "Stráví-li inteligent aspoň jednu noc na policejní stanici, hned o tom napíše knihu." Nevím, zda se můžu považovat za inteligenta, a také jsem v drápech Systému strávil mnohem víc než jednu noc, ale tento výrok mi připadá docela výstižný. Skutečně: vězení, zbavení svobody a všechno s tím spojené vyvolává v člověku takové spektrum pocitů a dojmů, jaké jinde jen tak nezíská. Pro toho, kdo má ve zvyku kriticky analyzovat to, co vidí, je vězení skvělý terén k pozorování, reflexi a zamyšlení.

V souladu s nápadem, který, doufám, uskutečním, je tento soubor textů jen předstupněm k důkladnějšímu vyprávění, jen obecnou skicou na plátně, které teprve musí být zaplněno barvami: poskytuje obecnou představu, ale neumožňuje uchopit obraz v jeho úplnosti. Doufám, že v budoucnu se takovým obrazem stane historická kniha, v níž popíšu své věznění od prvního do posledního dne.

Proč jsem se rozhodl k sepsání Paralelního světa v barvě? Zaprvé, státní moc se vždy bála a stále bojí zveřejnění čehokoli, co se děje v trestních zařízeních, a záměrně je maximálně uzavírá před veřejnou kontrolou. To nasvědčuje tomu, že zveřejnění informací z vězení může poškodit pověst moci a demoralizovat ji. A když máme tu možnost moci uškodit, měli bychom ji využít. Každý zloděj se snaží své činy utajit, a pokud to nejde, pak je obhájit za každou cenu, pomocí zákona, práva silnějšího, "revoluční nutnosti", morálky... Mluvit pravdu a odhalovat zločiny je imperativ, morální povinnost každého člověka. Zadržet, je důležité vyprávět o tom, co jsme viděli a zažili, kvůli zdokumentování. Nikdo a nic přece netrvá věčně. A mnozí v budoucnu budou chtít říct: "Nic jsme neprovedli... Jen jsme plnili rozkazy." Anebo: "Nevěděli jsme, že se to děje, jinak bychom určitě zakročili!" Anebo začnou popírat úplně všechno: "Je to lež, nic takového se nestalo! Kde máte důkazy?" I kdyby tito lidé nikdy v budoucnu nebyli souzeni lidovým nebo aspoň státním soudem, stejně je budou soudit dějiny, což je mnohem důležitější.

O vězení toho bylo řečeno a napsáno celkem hodně. Občas se zdá, že o něm těžko můžeme říct něco nového. Zbavení osobní svobody je přece všude stejné, a ve všech zemích světa, v asijských diktaturách stejně jako v západních buržoazních demokraciích, znamená vězení jedno a totéž: zoufalství, rozzlobenost, strach, bolest, a také podlost i sebeobětování, přátelství a zradu, soucit a krutost, a také samozřejmě institucionalizované násilí, které je svérázným jazykem vězení. Dokážu k tématu přispět něčím novým? Globálně vzato, samozřejmě ne, protože běloruské vězení není nějaký unikát, obzvlášť pokud jde o postsovětské země obecně, a jak jsem už řekl, stejná logika a filozofie platí ve vězeních všude. Nicméně v lokálním měřítku přispět myslím můžu. Bez falešné skromnosti můžu prohlásit, že má zkušenost v běloruském měřítku byla unikátní. Mí kamarádi a já jsme se stali prvními anarchisty v novodobých dějinách nezávislého Běloruska, kteří byli odsouzeni k vězení za politické akce. Neméně unikátní byly podmínky našeho propuštění. Nevím, jestli by se našel ve světových dějinách jiný příklad, kdy nejvyšší činitelé evropských států, prezidenti a předsedové vlád i senátoři Spojených států žádali

po jiném státě propuštění politických vězňů anarchistů (a stejně pozoruhodné je, že jsme v důsledku těchto i jiných žádostí propuštění skutečně byli) — nehledě na to, že v těchto zemích si odpykávají tresty "domácí" političtí vězňové anarchisté.

Během pětiletého trestu jsem pobýval ve čtyřech věznicích a třech trestaneckých táborech. Takový osud moc běloruských vězňů nepotká. Více než rok jsem strávil v samovazbě, měl jsem možnost zblízka pozorovat podsvětí a jeho představitele — profesionální zločince, "tuláky", jak si sami říkají. Ve dvadvačetileté historii mogilevského vězení se zvýšenou ostrahou jsem byl teprve druhý vězeň, který tam byl odsouzen podle paragrafu 411 Testního zákona. Pocítil jsem na vlastní kůži všechny "nápravné metody (od zákazu dostávat balíčky po převelení do věznice se zvýšenou ostrahou), vyzkoušel jsem všechny možné metody vzdoru, které vězeň má (od psaní stížností po hladovky a sebepoškození). Proto doufám, že moje zkušenost a poznatky, které jsem si z vězení odnesl, budou užitečné a žádané: jedněm pomůžou k tomu, aby lepe snášeli vězeňské útrapy, jiným, aby neopakovali moje omyly, dalším snad poslouží pro jejich sociologické a antropologické výzkumy.

Ruština převzala z vězeňského slangu několik set, ne-li tisíc slov; běloruština, jak se zdá, žádné. Vlastní varianta "vězeňského" lexika v běloruštině není (aspoň já jsem o tom nikdy neslyšel). Proto jsem se rozhodl nic nevymýšlet a ponechal vězeňský slang v jeho původní podobě. (Na začátku knihy najdete malý slovníček.)

Děkuji vám, že jste dočetli až sem. Doufám, že se vám tato nevelká kniha bude číst snadno.

Ke vzniku této knihy mi pomohli moji rodiče a spolubojovníci, jimž děkuji za to, že jsem byl osvobozen o půl roku dřív, než jsem měl být propuštěn podle rozsudku. Rád bych poděkoval svému učiteli Vladislavu Ivanovovi za hecování a motivaci; své manželce Leře za recenze a kritiku; podplukovníkovi Hlavního útvaru pro boj s organizovaným zločinem a korupcí Alexandrovi Georgijeviči Litvinskému, pro jehož mstivost a nenávisť jsem se dostal všude tam, kde jsem byl, a viděl všechno to, co jsem viděl. Také chci poděkovat celému represivnímu systému Odboru výkonu trestů Ministerstva vnitra Běloruské republiky, jehož totální debilita a nehumánnost pro mě byly a vždy budou zdrojem inspirace.

Seznam jmen, zkratek a slangových výrazů

Aktivista (rus. aktivist) - vězeň, který se snaží zavděčit vězeňské správě, aby pro sebe získal výhody.
Aliněvič, Ihar (rus. Igor Oliněvič, nar. 1983) - běloruský anarchista, politický vězeň, obviněný v "kauze anarchistů", r. 2011 byl odsouzen k 8 letům odnětí svobody, propuštěn r. 2015. Česky vyšla jeho vězeňská próza Jedu do Magadanu (Nakladatelství ČSAF, 2014).

Amerykanka (v běl. Američanka) - vězení KGB v centru Minsku; bylo postaveno v 30. letech podle amerického vzoru (s kulatým půdorysem, běžným pro tehdejší vězení v USA), odtud název.

Barva (rus. masť) - vězeňská kasta, kategorie vězňů (blatný, kozel, mužik, pětuch); Jaká jsi barva? - Do které kasty patříš?

Blatný (rus. blatnoj, dosl. protekční, také "brodaga" světoběžník) - profesionální zločinec, kápo, king, představitel nejvyšší kasty ve vězeňské hierarchii.

"Černý řád" (rus. čornyj choď) - situace v nápravných zařízeních (NZ), kdy nad vězni mají plnou kontrolu představitelé kasty profesionálních zločinců (blatných). Takové NZ se pak (dočasně) jmenuje "černá zóna". Viz také "Rudá zóna".

Čubčí válka (rus. Sučja vojna) - rozkol, který vznikl v kastě blatných v souvislosti s tím, že během druhé světové války část odsouzených profesionálních zločinců (suki, čuby) spolupracovala se sovětskou mocí (mimo jiné bojovala se zbraněmi v rukou proti fašistům), zatímco druhá část (vory, zlodějové, přesně dodržující zákaz takové spolupráce) jim vyhlásila "válku". Vzájemné vyřizování účtů se odehrávalo o konce války do r. 1956 takřka ve všech vězeních tehdejšího gulagu a vedlo málem k (sebe)vyhlazení zločinecké kasty.

Viz. Varlam Šalamov, "Sučja vojna" (<http://shalamov.ru/library/6/6.html>).

Daškevič, Zmicer (rus. Dmitrij Daškevič, nar. 1981) - běloruský opoziční politik, člen křesťanské demokracie, patří k nejčastěji trestaným politickým aktivistům v Bělorusku.

Díra - korekce, ve většině případů samovazba.

DPNK (rus. děžurnyj pomoščnik načalnika kolonij) - zodpovědný zástupce velitele lágru.

IVS (běl. IČU, rus. izolátor vremennogo soděržanija, dočasné vazební zařízení) - místo, kde se vězeň nachází jako podezřelý předtím, než bude převeden do vyšetřovací vazby (SIZO).

Kapťorka (zřejmě z angl. capture, záchyt, odchyt, ukořistění) - místnost k úschově osobních věcí vězňů, do které mají přístup dvakrát denně.

Kešarka (zřejmě z franc. caché, skrytý, nebo z angl. cash, hotovost, pokladna) - totéž co kapťorka.

Kolonie (rus. kolonija) - vězeňský lágr, trestní tábor.

Kozlové (rus. kozly, hajzlíci) - vězni otevřeně spolupracující s vězeňskou správou. Mezi jejich povinností patří "velet" jiným vězňům, udržovat je v poslušnosti, udávat je fízlům atd. Také ti, kdo patří k technickému personálu vězení (údržbáři, elektrikáři, vězňové pracující v kuchyni), jsou považováni za "kozly".

Krmítko (rus. kormuška) - okénko ve dveřích cely, kterým dostávají vězňové jídlo a kterým ve většině případů komunikují se správou vězení.

Krysa - vězeň, který okrádá spoluvězně.

Kůň (rus. koň, šnyr) - vězeň, který posluhuje ostatním vězňům za cigarety nebo čaj, Často kvůli tomu, aby si odpracoval karetní dluh.

Lampasák (rus. oficer) - důstojník vězeňské služby, který velí dozorcům.

Mlíčňáci (rus. pėrvochody) - lidé, kteří si odbývají trest v kolonii poprvé.

Mužiki (dosl. vidláci, pracanti, mužici) - "myši"; vězeňská kasta, do které patří většina odsouzených: nejsou to ani profesionální zločinci, ani "kozlové" (tj. s vězeňskou správou téměř nespupracují), ani pětuchové (oproti nim mají vlastní důstojnost a práva).

Nyčka - schovka, nykat - schovat.

NZ (běl. PU, papraučaja ustanova) - nápravné zařízení.

"Operák", operatívec (rus. opėr, opėrativnik) - spolupracovník tzv. operativního oddělení, policajt v civilu, jemuž jsou svěřeny specifické vyšetřovací úkoly. Hlavním operákovým posláním je za každou cenu dodat vykonstruované kauze aspoň zdánlivě přesvědčivé důkazy, které by obstály u soudu. Viz kapitolu Operák.

OVT (běl. DVP, Departament vykanaŭna pakaraŭnau) - Odbor výkonu trestů, struktura ministerstva vnitra, zodpovědná za veškerá nápravná zařízení v Bělorusku.

Pětuchové (rus. pětuchi, kohouti; zřejmě odvozeno od slovesa pětušit', znásilňovat) - čudly, košťata, vši, "potopení". Nejniž postavená kasta ve vězeňské hierarchii, nemající vlastní práva a vykonávající veškerou podřadnou práci včetně poskytování sexuálních služeb. Viz kapitolu Nedotýkatelní ve vězeňské hierarchii.

PKT - (běl. pamiashkanne kamernaha typu, dosl. místnost typu cely) - budova, ve které si odsouzcenci v lágru odpykávají tresty za kázeňské přestupky; vězení uvnitř lágru. Obvykle jsou v PKT stejné cely jako v ŠIZO, ale vězeň tu má právo mít víc osobních věcí: jsou mu povoleny dopisy, knihy, časopisy, větší množství oblečení, smí nakupovat v táborovém obchodě atd. O převedení do PKT rozhoduje velitel tábora, maximální možná doba trestu je šest měsíců.

PO - psychiatrické oddělení, blázinec pro vězně, zřízený v NZ ve Vitebsku.

Pnňatija (rus., doslova "pojmy") - nepsaná pravidla života ve vězení, stanovená kastou blatných pro udržování "pořádku" mezi vězni. Totéž, co záhon (odtud vor v zákoně: profesionální zločinec, který se drží pořádku). V současti pořádku je kastovní systém.

Prakapěnka, Arciom (rus. Arťom Prokopěnko, nar. 1990) -anarchista, v r. 2011 byl zatčen a následně odsouzen za akci solidarity s vězněnými anarchisty (útok zápalnými lahvemi na budovu KGB v Bobrujsku) k 7 letům odnětí svobody, propuštěn spolu s M. Dziadkem, I. Aliněvičem aj. v srpnu 2015.

PVR (běl. PUR, Pravily unutanaha rasparadku) - Pravidla vnitřního řádu nápravného zařízení; také "režim".

Režimník - spolupracovník tzv. režimního oddělení NZ, který dohlíží na dodržování Pravidel vnitřního řádu, má v popisu práce osobní prohlídky atd.

"Rudá zóna" (rus. krasnaja zona) - NZ, v němž se vězňové nachází pod plnou kontrolou "rudých", tj. vězeňské správy, bachařů a "kozlů".

ŠIZO (rus. sledstvennyj izolátor) - vyšetřovací vazba. Vězení, do nějž jsou vězňové umístěni v době mezi oficiálním obviněním a vynesení rozsudku. Po vynesení rozsudku je vězeň odvezen k odpykávání tratu do lágru (kolonie).

Statkevič, Mikalaj (rus. Nikolaj Statkevič, nar 1956) - opoziční aktivista, předseda Běloruské sociální demokracie, bývalý voják. Patří k nejčastěji a nejdéle vězněným politikům v Bělorusku.

Strážný - (rus. smotrjaščij, položenec) - dohlížeč, neformální velitel cely, který svou funkci dostal od kápa - vora v zákoně.

ŠIZO (rus. štrafnoj izolátor) - korekce, "díra". Cely uvnitř lágru pro ty, kteří porušují "režim" (PVR). Nesmí tu mít žádné osobní věci, jsou jim zakázané procházky, chybí matrace na spaní. O umístění do ŠIZO rozhoduje velitel tábora, maximální doba trestu je deset dnů. Viz kapitolu ŠIZO.

Šmon (z běl. "Šmanač", všímat si, dávat bacha) - filcunk, šacunk, prohlídka.

Valadarka - vazební věznice v centru Minsku, v ulici Valadarského, bývalý Pišťalovský zámek.

Vaškovič, Jauhen (rus. Jevgenij Vaskovič, nar. 1990) -opoziční aktivista, křesťanský demokrat, v lednu 2011 byl zatčen a následně odsouzen za akci solidarity s vězněnými anarchisty (útok zápalnými lahvemi na budovu KGB v Bobrujsku), propuštěn spolu s M. Dziadkem, I. Aliněvičem aj. v srpnu 2015.

"Zastřešené vězení" (rus. krytaja ťurma) - vězení se zvýšenou ostrahou, do nějž jsou umístěni vězňové, kteří opakovaně porušili Pravidla vnitřního řádu lágru nebo kolonie. Slouží také ke zkrocení "nežádoucích" vězňů: zatvrzelých zločinců, kteří se odmítají podřizovat fizlovským požadavkům, politických vězňů a těch, kteří si stěžují na vězeňské podmínky státním orgánům. Maximální zákonem stanovená délka pobytu v "zastřešeném vězení" je tři roky, o délce trestu rozhoduje soud.

Zavadskij, Dmitrij (1972-2000) - běloruský novinář, 7. července 2000 byl unesen a zavražděn, pravděpodobně na Lukašenkův rozkaz. Následně byli z jeho vraždy obviněni bývalí policisté Ignatovič a Malik, kteří u soudu dostali doživotí. Není vyloučeno, že ve skutečnosti se na zločinu podíleli mnohem výše postavení činitelé běloruských bezpečnostních složek a jimi stvořené "komando smrti", které v té době mělo už na svědomí zavraždění dvou běloruských politiků a jednoho podnikatele.

Zavchoz (rus. zavědujuščij choziajstvennoj častju, údržbář) - hlavní "kozel" oddílu (viz Kozlové).

Zóna - nápravné zařízení v řeci vězňů; většinou lágr, kolonie, ale i vězení, vazba apod. Dostat se "na zónu" znamená jednoduše "dostat se za mříže".

BĚLORUSKÁ NÁPRAVNÁ ZAŘÍZENÍ ZMÍNĚNÁ V TEXTU

"Akrescina" (rus. Okrestina) - oficiálně IVS, izolátor vremennogo sodržanija, "dočasné vazební zařízení" v Akrescinově ulici, Minsk

"Amerykanka" - vyšetřovací vazba běloruského KGB, Minsk

"Grodněnské zastřešené" - vězení č. 1 se zvýšenou ostrahou, Grodno

"Mogilevské zastřešené" - vězení č. 4 se zvýšenou ostrahou, Mogilev

NZ č. 2 - Bobrujsk, tábor, Mogilevská oblast

NZ č. 3 - Vitebsk, tábor, Vitebská oblast

NZ č. 5 - Ivaceviči, tábor, Brestská oblast

NZ č. 8 - Orša, tábor, Vitebská oblast

NZ č. 9 - Gorki, tábor, Mogilevská oblast

NZ č. 13 - Glubokoje, tábor, Vitebská oblast

NZ č. 14 - Novosady, tábor, Minská oblast

NZ č. 15 - Mogilev, tábor, Mogilevská oblast

NZ č. 17 - Šklov, tábor, Mogilevská oblast

"Valadarka" (Pišťalovský zámek) - vyšetřovací vazba ministerstva vnitra v ulici Volodarského, Minsk

"Žodino" (také "černý čáp") - vězení č. 8, Žodino, Minská oblast

ŠIZO

Kdo neseděl v base, ten nebyl na vojně, říkávají bývalí vojáci. Analogicky se dá říct: Kdo nebyl zavřený v trestním izolátoru, ten jako by ve vězení neseděl.

Bez pochopení toho, co je korekce (rus. ŠIZO, trestní izolátor) - které vězňové říkají šiza (schíza) nebo kiča (díra) -, nelze pochopit podstatu vězeňského systému a kolikrát ani chování vězňů.

Podle Pravidel vnitřního řádu věznic a Kodexu výkonu trestu je korekce jedním z nejtvrděších postihů a má se uplatňovat jen v případě hrubého porušování kázně. Jenže co je "hrubé porušování", to není stanoveno: záleží to výhradně na veliteli tábora, který tento trest uděluje.

Co je to trestní izolátor? Je to stavení, které stojí na jakémsi zvláštním ostrůvku: ten má vlastní ostnatý drát navíc a je oddělen od zbytku území lágru takzvaným kontrolním stopovým pásmem vyorané půdy, aby byly vidět stopy. Je to svého druhu vězení uvnitř vězení. V tomto stavení (v případě regulérního vězení se ŠIZO nachází ve sklepě) jsou cely jako v obyčejném vězení. Po skončení takzvaného kázeňského řízení je do jedné z těchto cel zaveden trestaný vězeň.

Představte si prostor dva metry dlouhý a něco přes metr široký. Podlaha je prkenná. V tomto nevelkém prostoru se nachází: železné lůžko, které je přiklopené ke zdi (odklopit ho může jedině dozorce zvenku přes speciální otvor ve zdi), stolička, stůl na stravování, záchod (bez mísy, je to jen díra v zabetonované části podlahy, oddělená na jedné straně asi metr vysokou zídou), umyvadlo a několik malých polic na zdech. Často jsou umístěny tak, aby člověk nemohl udělat v cele ani dva kroky, aniž by o něco zavadil. U stropu je žárovka; cela má i okno (dá-li se to tak říct). Od čerstvého vzduchu vás odděluje sklo, mřížka zevnitř a železné žaluzie zvenku, to aby vězňové nemohli komunikovat, něco si předávat z cely do cely, ale hlavně je to nástroj psychologického nátlaku, abyste neviděli slunce a oblohu. Vedení lágrů často projevuje horlivost a umísťuje na okna izolátoru dodatečné mřížky. Rekord v tom drželi fízlové z NZ-9 v Gorkách: ti tam dali čtvery mřížky a sklo, takže se sluneční svit do cely skoro vůbec nedostával. Není vyloučené, že si tím vysloužili pochvalu od kontrolorů z Odboru výkonu trestů.

Před umístěním do ŠIZO čeká na vězně povinný filcunk neboli šmon. Základním pravidlem je, že si s sebou nesmí brát skoro nic, až na vězeňský stejnokroj - ale v některých lágrech není povolen ani ten, vězeň tam dostává zvláštní stejnokroj s nápisem ŠIZO přes celá záda. Je povoleno si vzít jen ručník, mýdlo, zubní pastu, zubní kartáček a toaletní papír. Ani holicí strojek vám nepovolí všude. Například v již zmíněných Gorkách je zakázáno se holit během mytí, aby vězeň holicí strojek nerozebral a nepodřezal si žíly. Samozřejmě, nikoho nenapadne zlepšit život muklů tak, aby se nepokoušeli o sebevraždu: zakázat jim holení je přece mnohem jednodušší. V důsledku toho jsou vězňové, když opouštějí ŠIZO, zarostlí jako rumcajsové.

Nic z toho, co byste si rádi vzali s sebou - jídlo, cigarety, papír, propisku, dopisy, noviny, knihy - není v korekci povoleno. Tam musíte zůstat o samotě a "jít do sebe, přemýšlet o svém chování", nějak tak to asi zamýšleli vězňové.

Mazanější muklové, kteří nechtějí na deset a víc dnů zůstat bez cigaret, dělají takzvaná torpéda: hermeticky zabalí cigarety do igelitu a zastrkají si je do konečníku. Moc se tam toho nevejde, proto cigarety v "torpédu" musí být co nejbliž k sobě - zhotovení "torpéda" je úplná věda. Nakonec je "torpédo" 3 až 4 centimetry tlusté a má v sobě 40 cigaret. Většina muklů je s to vzít s sebou maximálně tři "torpéda", ale slyšel jsem i o přebornících, kteří jich do sebe dostali devět. Poté, co je "torpédo" "odstřeleno", tj. vyndáno, je třeba cigarety někde přechovávat, aby je během šmonu na cele nenašli. I k tomu potřebují muklové hodně důvtipu a cviku.

Jídlo v ŠIZO dostanete třikrát denně. Lžící ani talíř mít nesmíte: donesou je a odnesou spolu s jídlem. Před rokem 1998 jste v ŠIZO dostali jeden den snížený příděl jídla, druhý den jen chleba a vodu. Vězňové tomu říkali "letový den" a "neletový den". Většinou byli po patnácti dnech korekce tak zesláblí, že se při odchodu museli opírat o zeď, aby neupadli. V roce 1998 se trestní řád změnil, ale pravidlo o sníženém přídělu jídla pro vězně v korekci bylo zrušeno až v roce 2010. Dnes už muklové dostávají stejné množství jídla v izolátoru i mimo něj. Humanizace!

Doba jídla je v podstatě tím jediným, podle čeho v ŠIZO víceméně přesně poznáte, kolik je hodin. Hodinky jsou v ŠIZO totiž také zakázány. Stejně jako cokoli, čím byste se mohli rozptylovat, "zabíjet čas". Jsou zakázány návštěvy a telefonní hovory, balíčky a dopisy. Nevyvedou vás ani na dvůr, 24 hodin

musíte sedět v betonové komůrce. Vězeň si láme hlavu, co si má počít. Musí něco vymyslet: zaprvé, aby se nezbláznil, a zadruhé, aby mu čas v ŠIZO nepřipadal mučivě dlouhý. Situace se komplikuje tím, že na cele jste většinou sám. Fízlové dobře vědí, co činí: vždyť už Dumas si všiml, že "vězení je jen poloviční, pokud ho s někým sdílíte". Vedení lágru vám rádo poskytne příležitost k tomu, abyste se cítili jako vězeň na hradě Château d'If: pustí k vám někoho jen tehdy, budou-li všechny cely ŠIZO obsazené.

Kuřáci tenhle problém řeší poměrně snadno: než si vyndají z nyčky (schovky) cigára, než se dočkají, až se bachař vzdálí od kukátka, než si zapálí u okénka, než rozeženou ručníkem kouř, aby nebyli odhaleni - to všechno zabere spoustu času. Dáte si čtyři až pět cigaret denně, a čas vám uteče. Nekuřáci to mají mnohem těžší. V každém případě jsou jakékoli formy "zabíjení času" v ŠIZO zakázané podle PVR. Můžete za to vyfasovat další postih: například prodloužení pobytu v ŠIZO. Zakázáno je povídat si přes zdi, okna nebo potrubí, číst a psát (pokud jste nějakým zázrakem propašovali do ŠIZO nějakou tiskovinu nebo psací potřeby, zabaví vám je hned během prvního šmonu), spát ve dne. Pokud jste náhodou ve dvou a uděláte si z chleba kameny, abyste si zahráli dámu, i za to budete potrestáni: "To se nesmí!"

Moc vám toho nezbyvá: můžete přecházet celou z rohu do rohu, umožňuje-li vám to "nábytek". Většinou můžete udělat v jednom směru jen pět drobných krůčků. Můžete cvičit (nakolik lze opravdu cvičit v prostoru, kam se skoro nedostane čerstvý vzduch). Můžete jen tak sedět a přemýšlet... Osobně jsem se zachraňoval jógou, meditací, sněním o budoucnu a dlouhými "procházkami" v duchu.

To ovšem ve dne. Ale to nejzajímavější v ŠIZO začíná v noci. Podle PVR nedostávají vězňové v ŠIZO ani matraci, ani lůžkoviny - jen se ode zdi odklopí lůžko. Na tom vězňové nikdy nespí - spí na podlaze, tam jim není taková zima jako na lůžku. Pokud je venku míň než třicet stupňů nad nulou, čeká na vás v noci dobrodružství s názvem "Zkus usnout". Nejenže musíte spát na prknech, což je skoro nemožné, nejste-li na to zvyklí, k tomu se ještě každých třicet až čtyřicet minut (to záleží na teplotě v cele) budete zimou. Po takové půlhodině spaní se probudíte kvůli tormu, že "klepete kosu" a pochopíte, že usnout už nedokážete. A je vám taky jasné, proč vám během šmonu sebrali všechny teplé šaty! Pud sebezáchovy vám zcela jistě napoví: nemůžete-li zvednout teplotu v okolí, musíte zvednout teplotu vlastního těla. Začnete cvičit jako ve školních hodinách tělocviku, abyste aspoň trochu rozproudili krev ve ztuhlých končetinách. Povedě-li se vám to, můžete spát další půlhodinu. A tak budete střídát cvičení a spánek až do "budíčku", kdy vám výdejce jídla přinese teplý (máte-li štěstí) čaj a talíř s kaší.

Po čase získáváte zkušenosti: hned jak se dostanete do cely, zalepíte okno toaletním papírem - nebudete sice mít vůbec žádný čerstvý vzduch, ale bude vám o něco tepleji. Dokážete (aspoň jsem to tak dělal já) najít nejlepší místa na spaní podle stop na prknech: kde je barva nejsošupanější, tam spali všichni před vámi. Abyste uchovali trochu tepla, je třeba zastrčit kalhoty do ponožek. Z bačkor a role toaletního papíru lze udělat výborný polštář.

Jenže člověk se stejně probudí celý rozlámaný a celý den se mu bude chtít spát. Jakmile vás ovšem spánek přemůže a vy si lehnete na podlahu, sepíše váš dozorce protokol o tom, že jste porušili řád. (Nezapomněli jste? Spát ve dne přece nesmíte!) To znamená, že za několik dnů se dveře cely otevrou a uslyšíte: "Toho a toho dne v tolik a tolik hodin vězeň ten a ten spal na podlaze cely číslo to a to, čímž porušil bod ten a ten Pravidel vnitřního řádu." A dají vám podepsat papír o tom, že zůstáváte v ŠIZO dalších deset dnů. Za obzvláštní rozkoš považují fízlové, když vám to přijdou oznámit několik hodin nebo i minut před propuštěním ze ŠIZO, kdy už se těšíte, že si dáte na své lágrové ubytovně horkou kávu s kusem čokolády a že budete v noci spát v měkké posteli.

Jak dlouho může být vězeň v ŠIZO držen? Před rokem 2008 to bylo patnáct dnů. Pak proběhla "humanizační vlna" a délka pobytu v izolátoru byla snížena na deset dnů. Jenže fakticky to nic nezměnilo: to snížení se týkalo jen délky jednoho trestu za jedno provinění. A takových provinění se v ŠIZO můžete dopustit bezpočtu, neboli můžete tam být drženi tak dlouho, jak se bachařům zamane.

"Spal na podlaze ve dne" není jediný důvod prodloužení pobytu v korekci. V každém lágru vymýšlí velitelé na toho kterého vězně vlastní záminku, aby ho na ŠIZO nechali. Někde je to "neprovedl úklid", jinde "měl rozepnutý knoflík"— Nikdy nezapomenu na případ, jenž se stal v lágru č. 17 ve Sklovu, kam jsem byl přeložen. Už dvě hodiny poté, co jsem tam dorazil, mi nařídili korekci. Rozhodl jsem se, že jim neposkytnu žádnou záminku k prodloužení pobytu v ŠIZO a že budu dělat všechno podle řádu, pak mě

budou muset za deset dnů pustit! Vydrhl jsem malinkým hadříkem celou celu: odstranil jsem pavučiny, prach, špínu dokonce tam, kde snad od dob postavení baráku nikdo neuklízěl. Přijde čas večerní kontroly. Dveře se otevřou. Do těsné cely doslova vtrhnou tři bachaři a zodpovědný zástupce velitele lágru (rus. DPNK), zdivočele se vrhají na všechny strany, osahávají police, lůžko, topení, lezou pod stolek, málem se plíží po podlaze, aby našli aspoň drobek špíny. Nic naplat: cela září čistotou. Jeden z bachařů přejel dlaní po polici, aby zjistil, zda tam nezbyl prach. Ulpělo mu na ruce trochu staré barvy, již byla police natřena. A tak na to přišel: začal mnout rukama, aby rozetřel tu barvu po dlaních.

"Hele, prach! Píšeme na tebe hlášení!"

Už ani nevím, co jsem mu tenkrát odpověděl. Ale ten případ definitivně pohřbil mou víru v to, že se politickému vězňovi v lágru vyplatí řídit se zásadou "žij tak, aby tě nechali být".

Jiný případ je z lágru č. 9 (Gorki). Kluk, který věděl, že jsou na něj fízlové naštvaní a budou ho chtít nechat v ŠIZO, se schválně choval naprosto vzorně: zapínal všechny knoflíky, nespal přes den atd. Jednoho dne po obědě si vězňově, kteří s ním byli na cele, lehají na podlahu a "dávají si dvacet". Dveře se otevřou, vejde DPNK. Spící si vůbec nevšímá. Obrátí se na "vzorného vězně": "Proč nespíš?"

"Vždyť nic neporušuju!"

"Neporušuješ? Kdepak, sepíšeme s tebou hlášení..."

Během kázeňského řízení může vězeň dokazovat, jak chce, že nespal ani nic neporušoval, nebude mu to nic platné. Nezažil jsem jediný případ (ani jsem o žádném neslyšel), aby toto dokazování aspoň jednou někomu pomohlo třeba jen zkrátit dobu pobytu.

Ještě za starých časů, když se v lágru č. 17 (Šklov) vyskytovaly mobilní telefony, policajti říkali muklům: za použití mobilu dostanete třicet dnů v ŠIZO! Jak to třicet, když zákonem je stanoveno jen patnáct? Člověk se ještě do izolátoru ani nedostal, zatímco fízlové už dopředu věděli, že tam "poruší řád" a odsedí patnáct dnů navíc!

Fízlové jsou natolik drzí a muklové jsou natolik zvyklí na jejich zvůli, že to vede až ke komicky absurdním situacím. Jeden z bývalých vězňů lágru č. 8 (Orša) mi vyprávěl, jak tamní bachaři přidávali vězňům dny v korekci. Když přišel do cely na kontrolu DPNK, vždy ověřoval podle seznamu počet vězňů. Pokud ten den zodpovídal za úklid někdo, kdo měl být takzvaně odstřelen, pronesl DPNK, aniž by zvedl oči od seznamu: "Ivanove, máš tady pavučinku!" A šel pryč. To mělo znamenat, že pod stropem cely je údajně pavučina, kterou dotyčný neodstranil - zda tam skutečně byla či nikoliv, vůbec nebylo podstatné.

Tak jako tak na něj napsali hlášení o porušení řádu a to měl velitel lágru posoudit v kázeňském řízení. V tom se rozhodovalo, má-li být Ivanov potrestán či ne. Žádné, jakkoli dlouhé, vysvětlování mu nepomohlo: slovo "pavučinka" u jeho příjmení znamenalo jen tolik, že se jeho pobyt v izolátoru prodlužuje minimálně o deset dnů. Během tohoto divadýlka zvaného "kázeňské řízení" nikdo ani neklade otázky: mezi fízly a mukly je v tom naprosté vzájemné pochopení!

Dlouho jsem hledal, ale nenašel jsem žádnou právní normu, která by omezovala dobu nepřetržitého pobývání vězně v ŠIZO. Nejvíce jsem tam strávil v jednom kuse dvacet dnů, dohromady za celou dobu svého trestu jsem v korekci odseděl půl roku. Bývalý politický vězeň Jauhen Vaškovič jednou strávil v ŠIZO mogilevského vězení souvisle třicet dnů, celkově za dobu výkonu trestu tam odseděl rok. Já jsem byl svědkem toho, že jednoho vězně drželi v ŠIZO šedesát dnů v kuse - jen za to, že odmítl podepisovat "Slib poslušného chování". Můj soused z celv v mogilevském vězení strávil v ŠIZO sto osmdesát dnů v kuse! Jednou za patnáct dnů ho přivedli do budovy velitelství, sepsali hlášení o dalším přestupku a zase ho odvedli zpět do izolátoru, a takhle dvanáctkrát...Proto bude-li vám vykládat nějaký fízl (ať už ve službě nebo ve výslužbě), státem placený novinář nebo "ochránce lidských práv" o tom, že podmínky v běloruských věznicích a lágrech jsou humánní a nejsou horší oproti těm evropským, postačí, když jim řeknete o nočních rozcvíčkách, o sto osmdesáti dnech v betonové komůrce a o "pavučince"...

Červenec 2016

Operák

Fenomén sovětské a žel i postsovětské reality. Slovo známé každému, kdo je nebo někdy byl zbaven svobody. Ten, koho tohle slovo označuje, může být usměvavý mladík s mazaným výrazem nebo muž skoro důchodového věku, s šedinami a unaveným vzhledem, hulvát těkající očima nebo zdvořilý inteligent, který se na vás dívá klidně a soustředěně, slabošský lenoch nebo fanatický profesionál... jeho podstata ale zůstává stále stejná.

Operák.

V dobách imperátorského Ruska jim říkali policejní radové, pak prostě pracovníci Čeky, kriminálky a podobných struktur, dnes jsou to doslova "vyšetřovatelé pověřeni operativní činností". Zajímavé. Jak jim říkají v jiných zemích? Agent? Policejní inspektor? Detektiv? A táhne se za nimi taková krvavá stopa, jakou má za bezmála sto let "náš" operativec?

Oficiální povinnosti operativece jsou popsány ve fešáckých zákonech: shromažďovat informace pro vyšetřování, sledovat situaci vyšetřovaného a tím napomáhat k odhalení trestné činnosti, při zachování "práva a zákonných zájmů občanů" (smích v sále). Jenže skutečná činnost těchto chlápků s "chladnou hlavou a planoucím srdcem" (portréty autora této metafory, sadisty Dzeržinského, jsou dosud obvyklým atributem každé kanceláře vyšetřovatelů) spočívá samozřejmě daleko za hranicemi těchto suchých a nezajímavých formulací.

Moje první setkání s operáky proběhlo 4. září 2010 v kancelářích Dočasného vazebního zařízení v ulici Akrescina druhý den po zatčení. Dva operáci s nekompromisním výrazem a manýry pánů nad životy, Sokolov a Jarošik, se mi během mnohahodinových rozhovorů snažili dokázat, že stát se hajzlem a práškačem je lepší než sedět spoustu let ve vězení. Jeden po druhém na mě zkoušeli psychologické metody: vyprávěli mi, že už stejně "všechno vědí", a já bych měl říct "celou pravdu", což bude polehčující okolnost; že už mě všichni mí kamarádi zradili; že mě využívají, ale operáci mi chtějí pomoci (jaká klasika!), jeden se dokonce přiznal, že v hloubi duše sdílí anarchistické přesvědčení. Takhle později začal výslech i kágébák. Z toho je vidět, jakou šablonu používají při práci s politickými vězni. Obvykle končili líčením hrůz, které mě čekají v nápravném lágru, opakované mi navrhovali, abych kamarády a zachránil si tak vlastní kůži.

Ale co je nějakých deset patnáct hodin výslechů ve srovnání s pěti lety, na než se operáci stali mými stálými společníky?

Vězeňský operativec, operativec z kriminálky a ten z KGB je v jádru stejný biologický druh. Jsou identičtí a vzájemně zaměnitelní, ale tady vám povím přímo o vězeňském operákovi, jelikož právě ve všedním kontaktu s ním se mu lze dostat pod kůži, procítit a vlastní utrpení pochopit roli a místo těchto tvorů v našem světě a na celý život si to zapamatovat.

V dobách gulagů poslouchali muklové, naverbovaní operáky v lágru, cizí rozhovory nebo se snažili získat něčí důvěru a ponoukali člověka, aby mluvil otevřeně, což končilo novými případy "kontrarevolučního spiknutí", "protisovětské agitace", "připravovaného útěku" atd. Nakonec dostala oběť těchto operativeckých odchovanců nový trest k tomu starému nebo byla zastřelena. A přestože to už dneska takhle nekončí, metody a podstata práce operáku zůstaly stejné. Operák ve vězení a v lágru je car i Bůh. Rozhoduje, kde a s kým bude trestanec žít, jestli bude dostávat poštu, mít návštěvy blízkých, pravidelně sedět v ŠIZO, a jestli se obecně bude mít v lágru dobře, nebo špatně. Operák prostřednictvím naverbovaných muklů (bonzáků) manipuluje s názory vězňů a nedá mu práci zařídít to tak, aby nepohodlného vězně vehnali do kasty "nedotýkatelných" nebo ho prostě začali systematicky šikanovat. V jistém smyslu znamená operák dokonce víc než velitel kolonie, který je daleko. A operativec je stále tady, vedle tebe. V nepsané hierarchii správy "nápravného" zařízení stojí oddělení operativeců nad všemi ostatními - nad oddělením, které má na starosti režim, nad zdravotnickým i zvláštním oddělením, i nad tím, které se stará o nápravný proces. Operák může všechno. "Klep na dveře oper-části, abys tu byl rád a šťastný." "Zapamatuj si sám a řekni všem: když domů chceš, chod' za operákem". Tak to ironizuje vězeňský folklor.

Operák trestá toho, kdo má podle něj trpět, a garantuje všechna možná práva a privilegia svým bonzákům. V NZ-15 v Mogilevu mě operák strčil na pět dní do korekce za "nesprávný rozhovor s

příslušníkem útvaru pro odhalování organizovaného zločinu, který tam přijel. Formálním důvodem bylo to, že jsem přišel k němu do kanceláře v rozepnutém vaťáku (i když tak k němu chodil vždycky každý).

V NZ-17 ve Šklově si mohli nějakou dobu muklové odnášet od návštěv neomezené množství zeleniny a ovoce. Pak to útvar režimu zakázal v rámci obvyklého a stálého přitvrzování režimu v kolonii. A operák prostřednictvím svých pomocníků rozšířil zprávu, že to zakázali kvůli nějakým stížnostem mého otce. Je těžké si představit podlejší způsob, jak proti někomu poštvat ostatní.

V mogilevské věznici se zvýšenou ostrahou č. 4 jsem si jednou postěžoval operákovi jménem Lichuta, že cenzor, který pracuje pod jeho přímým vedením, mi zadržel šest pohlednic ze Švýcarska. "Proč?" ptal jsem se. "Není tam nic závadného, obyčejné pohlednice s blahopřáním." "Dobře, vyřídíme to," odpověděl.

Během následujícího týdne mi cenzor zabavil tři nejobyčejnější dopisy od otce a ženy. Typickým "mementem" mogilevské věznice je prázdná obálka, na které je sešívačkou přicvaknutý lístek s textem: "Dopis neprošel cenzurou." To byla narážka ve stylu operativců: buď rád za dopisy, které dostáváš, nebo ti zabavíme i ty.

Operák je jezuita. Mému spolubojovníkovi Iharu Aliněvičovi při výslechu v KGB vyšetřovatelé, "znalci" anarchismu, dokazovali neudržitelnost anarchistické teorie: "Děláš karate. A to je hierarchické!" Jen aby nějak podlomili unavenou psychiku vězně a otráslí jeho vírou ve vlastní pravdu. Podobně i mně v prvních dnech po zatčení říkali, když viděli, že "frontální útok" nezabral: "Dostaneme se na indymedia a napíšeme tam, že jsi všechny prásknul!" Už zmíněný Lichuta se mnou mluvil, když mi zůstávaly, jak jsem si myslel, tři a půl měsíce do propuštění. "A jaké máš plány, až budeš na svobodě?... odcestuješ, vid'?" A kde budeš pracovat?... všechno je tam tak drahé." Přál mi s vlídným úsměvem úspěch. O něco později jsem zjistil, že ve chvíli, kdy mi to říkal, to byly už čtyři dny, co poslal papíry vyšetřovací komisi, aby proti mně zahájila trestní stíhání podle paragrafu 411 - takže moc dobře věděl, že dostanu ještě rok. Rozhodl se mě škádlit sněním o brzké svobodě, aby pro mě byla zpráva o prodloužení trestu o to bolestnější. Příklad toho, jak může být člověk popsán pomocí jediného činu.

Operák je lhář. Lež je jeho základní a oblíbený nástroj k ovládnutí jiných a k obstarání "operativní informace". "Jen nám řekneš to a to, a pak tě hned pustíme. Slovo důstojníka!" říkají často vyšetřovatelé podezřelým při výslechu. Kolik naivních a důvěřivých lidí na to skočilo a vypovídalo proti sobě a někdy, aniž by chtěli, i proti jiným! A pak člověk dostane svých pět, deset nebo kolik let - ovšem ne proto, že vyšetřování shromáždilo přesvědčivé důkazy o jeho vině, ale kvůli své důvěřivosti. Operák dá své slovo na cokoli, zapřísáhne tě, slíbí ti všechno, co chceš, nazve tě přítelem, řekne, že sdílí tvé názory, vyjádří soucit, zanádá na vládu - jen aby z tebe dostal takovou výpověď, jakou potřebuje, a je jedno, jesti je pravdivá. A jak ji má, nařídí, aby tě odvedli zpátky do cely. Teď jsi zpracovaný materiál a tvoje bolest ze zneužití důvěry nikoho nezajímá. Hlavně že případ se "vyjasňuje". Kolik kauz díky takovým lžím ukuchtili z ničeho, kolik nevyřešených "pomníčku" se dostalo před soud! Vždyť operákům nevěří žádní zatvrzeli zločinci, ale především důvěřiví a víceméně slušní lidé, kteří předtím neměli problém se zákonem a nenapadne je, že "strážci zákona" můžou tak cynicky lhát.

Jednomu operativci v NZ-15 v Mogilevu, který mě pořád ujišťoval, že "nemá nic společného" se šikanou, jíž jsem tam vystaven, jsem jednou přímo vytkl: "To není pravda. Pořád mi lžete. Na to mi s úsměvem odpověděl: "Lhát je moje profese."

Se svou nelidskou náturou nemůže operák nebýt navíc i rasistou.

Nenávistný příslušník útvaru pro odhalování organizovaného zločinu Litvinskij se při rozhovoru se mnou v NZ-15 v Mogilevu pustil do kritiky skinheadů a začal tím, že jeho "děda bojoval proti fašounům". Pak dodal: "Taky nemám rád negry. Ale nemlátím je!" Operák Šamjonov z NZ-17 ve Šklově mi dlouze vyprávěl o svém pohledu na teroristické útoky Anderse Breivika: "K tomuhle vede multikulturalismus!" A hrdě dodal: "Zato v Bělorusku můžu jít po ulici a nebát se, že mi přivandrovalci rozbijou držku!" Říkalo se, že později byl tenhle příslušník převeden do KGB.

Operák je katem lidských duší. V NZ-15 v Mogilevu si mi jeden kluk stěžoval, že ho operák přemlouvá ke spolupráci, protože potřebuje do hlášení, o čem si vězni povídají, kde schovávají zakázané věci a podobně. Ujistil ho, že v opačném případě mu to osladí. A netlačil zbytečně zrovna na něj: ten kluk se hrozně potřeboval dostat ven na podmínku - nechal doma malého syna a žena... seděla v minské věznici

Valadarce. Ze všech sil se snažil neporušovat předpisy, svědomitě makal v dílně a celé dny se trápil pro své blízké. Operák tohle všechno určitě věděl, a proto si vybral právě jeho. Viděl jsem morální dilema a zmítání tohohle vězně: mezi rodinou a svědomím, zajištěním příbuzných a možnými důsledky toho, že se stane udavačem. Snažil se z toho vykrotit, vyprávěl operákovi bezvýznamné a všeobecně známé věci, ale to neprošlo. Z lágru mě brzy odvezli, a tak jsem se nedověděl, jak tohle malé drama skončilo. Nejspíš ten kluk nakonec pochopil, že udavačem nemůže být jen napůl.

Neměli bychom se bát těch, co můžou zabít tělo, ale s duší nedokážou nic udělat. Bát se máme těch, kteří zabíjejí duši - po zkušenostech si to člověk uvědomí. V systému ministerstva vnitra jsou jak vrazi těl, tak vrazi duší. Všichni - kati z popravčích čt i "vyšetřovatelé pověřeni operativní činností" - dostávají peníze za svoje zabíjení.

Ano, operák nechá živé tělo, organismus fungující v základním režimu, ale už to není osobnost v plném slova smyslu. Rozdíl je v tom, že má-li v sobě člověk, který se dostal za mříže, třeba jen trochu špatnosti, zrno podlosti a nečestnosti, pod bdělým dohledem operáka a jeho péčí se nutně rozvine a vysaje z člověka všechno dobré, co v něm bylo. Napomáhá tomu samotná atmosféra zóny, její morální klima s imperativem: "Plivej na bližního, kdo je dole, nakopni ho." Operák určitě napomůže prorůstání těchto zrněk pomocí hnojiv, jež každému vybere na míru, s ohledem na individuální charakter: někomu umožní navíc návštěvu manželky, na někoho platí strach o vlastní bezpečnost, na někoho autorita, na někoho podmíněčné propuštění, a někomu stačí balíček čaje a krabička cigaret. Výsledek je vždycky stejný: člověk odchází na svobodu skrz naskrz prohnílý, bezzásadový. Ničemu už nevěří. V jeho pojetí světa jsou setřeny hranice mezi dobrem a zlem. A všechno je to výsledek práce "operativního oddělení nápravného zařízení".

Občas přemýšlím, jací asi jsou v obyčejném životě. Všichni přece nemlátí své ženy a děti, nelžou přátelům... Určitě jsou i oni schopni milovat své blízké, starají se o ně, jsou to miláčci svých žen a matek, od srdce se zasmějou, kamarádí se, prostě cítí jako lidi. O svátcích, při oslavách se určitě upřímně baví. Objímají přátele a kolegy, zpívají oblíbené písně se sklenkou v ruce: "Jo! Když bude zítra hůř než v časech předchozích, operativcu se ničeho nezhrozí..."

Jasně, že se nezhrozí. Vyrazí rázným pochodovým krokem.

Do pekla.

Březen 2015

Režim

Existují věci kruté. Existují věci nesmyslné. Ale cokoliv vám bude připadat ještě víc kruté, je-li to zároveň nesmyslné. Právě do té to kategorie spadá vězeňský řád, ten Moloch, kterému se obětuje psychická a fyzická pohoda vězňů, jejich duševní klid a sebeúcta.

Člověk, který se poprvé dostal do vězení, je na začátku zaskočený a zmatený. Jeho rozum normální, svobodné osobnosti není s to si uvědomit, proč po něm jeho věznitelé požadují řadu věcí, které odůvodňují záhadným výrazem "podle nařízení".

Začíná to osobní prohlídkou. Vězeň se nestačí divit už před nástupem do cely předběžného zadržení, když mu během osobní prohlídky seberou opasek a tkaničky do bot. Ptá se: "Proč je nesmím mít?" "Podle nařízení!" vyštěkne na něj policajt. Pak mu zkušenější spoluvězeňové vysvětlí, že po celou dobu si bude kalhoty vytahovat nahoru a bude chodit v kečkách bez tkaniček, jako by to byly směšně rozšlapané papuče, z toho důvodu, že by se na opasku nebo tkaničkách mohl oběsit. Ale to nejzajímavější ho čeká ve vyšetřovací vazbě, když mu příbuzní začnou nosit balíčky. Cigarety? Ty máte vyndat z krabičky a zabalit je do průhledného sáčku. Čaj? Také má být přesypán do průhledného sáčku. Bonbóny? Z každého máte sundat obal (představte si, kolikrát to musíte udělat, když posíláte třicetikilový balík). Sycená voda? Zakázáno! Tvaroh, mléko, tavený sýr, smetanové máslo - zakázáno! Med? Zakázáno! Proč? No přece "Podle nařízení"! Něco ve skle? Probůh, ne! "Vždyť se navzájem pozabíjejí!" Konzervy v plechovkách jsou také zakázané, vždyť by z nich vězňové mohli "vyrobit kudlu".

Kdyby příbuzní náhodou začali obcházet různé policejní šéfký a stěžovat si u nich, ukážou jim dlouhý seznam všemožných nařízení a rozkazů, ukážou jim Pravidla vnitřního řádu a hygienické předpisy, z nichž se příbuzní dozvědí, že mléčné výrobky do věznice nesmí proto, aby se předešlo epidemiím, že cigarety musíte dávat do průhledného obalu, protože "jste do nich mohli něco schovat", ze stejného důvodu musíte rozbalit každý bonbón. Stejně tak každé jablko, pomeranč, jakékoli ovoce, které vězňovi přinesete, probodne dozorce šídlem (kdo by se staral, že pak vydrží jen pár dní), každé vakuové balení bude porušené a každá tabulka čokolády bude rozlámaná na co nejdrobnější kousíčky.

Ale vyšetřovací vazba není nic proti vězení! Tam, kam vězně odvázejí po vynesení rozsudku, na něj čekají nové objevy a podivnosti.

Jakmile dorazí, projde povinnou osobní prohlídkou. Všechno, co má "navíc", mu seberou a odvezou do skladiště, a tam to bude ležet až do vězněva propuštění. Pro každého trestance je to velice dramatický okamžik: všechno, co nastřádal během roku ve vazbě, všechno, co mu nasbírali spoluvězeňové, když ho vypravovali na cestu, všechno to to "letí" buď do skladiště, nebo do koše.

Pokud jde o jídlo, dá se to přežít. Nejhorší je, když vám berou oblečení nebo obuv, které vám pořídili příbuzní. Ve vazbě, na cele předběžného zadržení a v některých zónách je povoleno mít obuv jediné bez kokové výstuže, z níž se také dá vyrobit kudla. Aby bachaři zjistili, zda máte v botách výztuž, bezohledně ohýbají kecku nebo botu, lámou podrážku a prosvěcují ji detektorem kovu. Je-li to vaše jediná obuv, vyfasujete za ni náhradu ("karanténní boty" neboli "karanténky"). Pokud vám boty koupili příbuzní a snaží se vám je poslat v balíčku, pak budou jednoduše vráceny - peníze byly utracené zbytečně.

Pravidla vnitřního řádu nápravných zařízení jsou napsaná velice mazaně. Namísto toho, aby vyjmenovávala věci, jež vězeň mít nesmí, vyjmenovávají to, co mít smí. To znamená, že všechno ostatní je zakázáno, a ten, kdo vlastní něco, co v seznamu povolených věcí není, se může dostat do ŠIZO.

Říct, že seznam povolených věcí je naprosto nedostatečný pro normální a důstojný pobyt ve vězení, obzvláště pro ty, kteří mají sedět dlouho, to je málo. Například taková drobnost: každý trestanec je povinen pohybovat se po území tábora ve stejnokroji (v pracovním oděvu z bavlněné látky). To je předepsaná "forma oblečení trestance". Jenže stejnokroj je třeba také občas prát. A když je vypraný, musí uschnout. Co si má tedy vězeň obléct, když jde do jídelny, na práci nebo se jen tak pohybuje kolem baráku?

Zůstává mu už jen sportovní souprava. Jenže je tu nesrovnalost: to by znamenalo "porušení předepsané formy oblečení". Sepíšou s vámi hlášení o porušení a hrozí vám ŠIZO. Nikoho nezajímá, že váš pracovní oděv je vypraný a mokrý visí na šňůře. Jenže ani neprát ho nesmíte. Když vás bachaři potkají v ušpiněném stejnokroji, mohou i kvůli tomu sepsat protokol o porušení, protože přece "trestanec musí udržovat oděv v pořádku". Takže se muklové mermomocí snaží, aby chodili v čistém a přitom se

nedostali do ŠIZO. Jeden chodí do jídelny uprostřed zástupu, aby si ho bachaři nevšimli; jiný si občas vypůjčí stejnokroj od někoho ze svého pracovního oddílu. Mimochodem, je rovněž zakázáno mít dva stejnokroje, a když u vás během prohlídky najdou stejnokroj navíc, zabaví ho a můžou to s vámi zase "sepsat" (a bude vám hrozit ŠIZO). Tenhle problém, co nosit, když je oficiálně povolený oděv vypraný, existuje už mnoho let, jenže úplně všichni, od velitelů pracovních oddílů po vedení OVT, naprosto kašlou na pohodlí nějakých muklů. Posílat do izolátoru po deseti, dvaceti, třiceti vězňích ročně je mnohem jednodušší než jednou pozměnit několik vět v Pravidlech vnitřního řádu.

Tím ale kalvárie s oblečením nekončí. Několik let před mým propuštěním prakticky ve všech táborech zahájilo velení kampaň proti bundám se zipy i proti svetrům a mikinám pod pracovními oděvy. Válka proti zipům se vedla jen tak, aby unifikovali vzhled vězňů. Dočasně lidé nosili černé bundy na zip, které jim posílali zvenku příbuzní, dokud někdo důležitý z Odboru výkonu trestu nepřijel s kontrolou a nezeptal se: "Proč se u vás odsouzení oblékají proti pravidlům?" Oblékat se "podle pravidel" znamená chodit v nepohodlném prohníleném vaťáku, který vůbec nehřeje a z nějž se stále utrhávají knoflíky. A tak začalo šílenství, nejdřív v jednom táboře, pak i v těch ostatních: normální "svobodácké" bundy zakázali a nahrazovali je vaťáky. Vězni, kteří se snažili protestovat, skončili v korekci.

Boj proti hlavním nepřítelům "nápravného procesu", svetrům a mikinám, vypadal následovně. Je podzim nebo jaro, venku je kosa. Oddíl trestanců míří do práce do průmyslové zóny, stojí na kontrolním stanovišti a čeká na osobní prohlídku. Během prohlídky nutí bachaři každého rozepnout stejnokroj. Když pod ním spatří mikinu nebo svetr - běž na ubytovnu a svleč si to tam. Kdo začne protestovat, toho čeká ŠIZO. A je jedno, že venku je deset nad nulou a že pod tenkým stejnokrojem máte už jen tričko. Je jedno, že po takové kontrole bude muklům během práce celý den zima a že aspoň polovina z nich hned po návratu poběží na marodku s nachlazením nebo chřipkou. Hlavní je, že když tábor navštíví nějaký papaláš, bude spokojený: "Předepsaný oděv dodržen!" Podobně kampaně v táborech propukají dost často, živelně a nikdy se nedají předpovědět. Daroškovi, tehdejšímu šefovi Odboru výkonu trestů, něco přeletělo přes nos, a už po táborech koluje instrukce, kterou jsou jejich velitelé připraveni plnit, aby ukázali svůj zapál pro službu. Dnes to jsou zipy v bundách, zítra to budou boty "v rozporu s předpisy", pozitří ocelové lžice (všichni vězňově smí používat jen lžice hliníkové!), pak kampaň proti "vynášení chleba z jídelny" (pokud jste nesnědli svůj příděl chleba na místě a odnesli si ho na ubytovnu, dostanete důtku za porušení kázně), no a tak dále... Že byla zase zahájena nějaká kampaň, poznají muklové podle dlouhých front na kontrolních stanovištích, odkud jde slyšet podrážděný šepot: "Už zase? Co kurva zas mají?... Kontrolují snad štítky u spodního prádla? Do prdele, to snad není možný..."

Zástupcem velitele tábora č. 17 (Šklov) byl (a možná jím dodnes je, pokud nepostoupil služebně ještě vyš) velmi zanícený policajt Pavel Nikolajevič Jegulevskij, přezdíváný Mercedes. Během jedné podobné kampaně (tentokrát proti nesprávně ušitým kalhotám) stál na kontrolním stanovišti s paspartovým nožem a osobně rozřezával vězňům nohavice. Jednoho mukla řízl do nohy až do krve. Ten chlap nebyl ušlápnutý, nebál se postavit se za svá práva a jeho příbuzní si začali stěžovat u různých úřadů. Nicméně z toho nic nebylo, "Meďourovi" všechno prošlo.

To ale zdaleka není všechno! Tendence k utužení režimu se projevuje v nejmenších drobnostech každodenního života vězně.

Každý vezeň má u lůžka skříňku. Myslíte si, že v ní může mít aspoň ty věci, co má povolené? Kdepak! Před několika lety byl v každé spací místnosti vyvěšen seznam toho, co smí vezeň mít ve své skříňce. Ten seznam je velice stručný: propisku (jednu), sešit (jeden), dvě knížky, obálku (jednu nebo dvě, to si už nevzpomenu), jednu krabičku cigaret a jedno balení čaje. Nic víc! Žádné potraviny v seznamu nejsou. Ptáte se, kde se mají uchovávat ostatní věci? Pro tento účel má v souladu s "moudrými" nařízeními fízlů z Odboru výkonu trestů každý oddíl "místnost pro úschovu osobních věcí", již muklové říkají kešarka, bobovna, kapforka. Za tuto místnost zodpovídá "kaptor" - mukl, který od ní má klíče. Je nabíledni, že má moc a jeho pozice v oddílu je zvýhodněná. Kamarádit s ním znamená také patřit do zvýhodněné sorty. No dobrá, tak tam leží věci, řeknete si - co může být jednoduššího, než tam kdykoli dojít a vzít si, co potřebujete? Spací místnost není skladiště... To máte pravdu, jenže úschovna věcí se otevírá dvakrát denně, a to na dvacet až třicet minut. A je jasné, že ze sta vězňů vašeho oddílu nejste sám, kdo

by si tam potřeboval něco vzít, nový pár ponožek, kousek slaniny, knížku nebo krabičku cigaret. "Do úschovny osobních věcí se vstupuje jednotlivě!" hlásá nápis na dveřích. Představme si, že jste si konečně našli vhodný moment, když je "kaptor" zrovna v úschovně, vystáli jste frontu a dostali se do kýžené místnosti, abyste otevřeli svou tašku a vyndali odtamtud čokoládu, abyste si s přítelem mohli dát čaj, anebo knížku, abyste strávili večer o samotě. Myslíte si, že si můžete vzít, co potřebujete, zavřít tašku a odejít? To ne! V každé tašce leží soupis osobních věcí, který jste sestavil sám, když vás ubytovávali v baráku. Je v něm sepsáno úplně všechno, od náplní do propisky až po spodní prádlo, bonbóny, časopisy nebo cokoliv, co jste dokázal během života v táboře nastřádat. Pokud jste si něco vzali, musíte to ze seznamu odškrtnout, pokud jste do tašky naopak něco přidali, musíte to do seznamu vepsat. To hlavní je, abyste to nezapomněli udělat, protože se jednou za několik měsíců koná "režimní akce", jmenovitě "prohlídka "prohlídka zevnějšku a osobních věcí". Oddíl nastoupí na plac, každý vězeň se svou taškou, a velitel oddílu ověřuje, zda seznam věcí v tašce odpovídá jejímu obsahu. Kvůli sebemenší odchylce se sepisuje hlášení o porušení režimu. Příklad, který se svého času stal notoricky známý: Mikolu Statkeviče poslali do ŠIZO kvůli tomu, že počet jeho ponožek v seznamu seznamu neodpovídal jejich množství v tašce. Jako v každém byrokratickém a hierarchickém systému, i ve vězení si požadavky různých šéfíků často navzájem protirečí.

Dobře to dokládá případ z lágru č. 4 (Gorki). Každá cela trestního izolátoru je tam vybavena primitivním rádiem, dopředu naladěným na jednu stanici, a to se zapíná a vypíná z kontrolní místnosti. Regulaci zvuku přijímač v cele nemá: budete ho poslouchat s takovou hlasitostí, jakou nastaví bachař. Najednou přijela do tábora kontrola z Odboru výkonu trestů. Velký šéfík se podíval na celách a zeptal se: "Jak to, že nemají regulaci hlasitosti? Napravit!" Hned poté, co odjel, takzvaní kozlové a udržbáři pod velením správy tábora namontovali do každého přijímače regulátor hlasitosti. Muklové byli spokojeni! Jenže po nějaké době přijel jiný šéfík z OVT. Podíval se nahoru na přijímač pod stropem celv a málem omdlel: "Jak to, že tady u vás můžou sami regulovat hlasitost? Vy jste se zbláznili nebo co?" Chápal to jako naprosto nepřípustnou výsadu, bakchanálii hédonismu a neukázněnosti. A už za pár hodin ti samí muklové, co do přijímačů regulátory namontovali, je zase z přijímačů vytrhávali, a to na všech dvaceti celách ŠIZO. Bylo by ovšem naivní si myslet, že režim se týká jen materiálního aspektu, tj. toho, co mají vězňové povoleno nebo zakázáno mít. Jak jsem už řekl, smysl režimu spočívá v tom, aby se infiltroval naprosto do všech sfér života. Pravidla stanoví budíček a večerku. Propásli jste je o několik minut - máte na krku hlášení o porušení a pravděpodobně trestní izolátor. A pokud v táboře pevně stanovená doba vstávání a spánku ještě má jakési racionální opodstatnění (oddíl musí jít společně do jídelny, do práce atd.), pak ve vyšetřovací vazbě se to vysvětlit nedá, obzvlášť když cely jsou přeplněné a polovina jejich obyvatel nemá možnost spát v noci, proto spí ve dne. Ve dne je zakázáno nejen spát, ale i ležet na lůžku. Když jste ve vězení nováček, vaše hlava to prostě nebere: proč? Komu uškodí, když si zatčený ve vyšetřovací vazbě (to znamená, že je jen obviněn, nikoli odsouzen, jeho vina zatím prokázána nebyla) trochu poleží a pospí? Ostatně, co jiného má na cele dělat? Ne ne, jen si to zkuste: pozorný bachař hned začne kopat do dveří: "Nespat!!!" V žodinské vazbě jdou fizlové ještě dál: nakazují sedět na lůžku s nohama pokrčenýma pod sebe (!). Jenže sedět normálně, s nohama na podlaze, je nepohodlné: lůžka mají železné okraje, které se zarývají do nohou. Zbytek "nábytku", jestli se tomu tak dá říkat, je zjevně určen pro někoho jiného než pro lidi. Veškerý nábytek je pobitý železem, je tím pádem tvrdý, k tomu rozviklaný, je buď příliš vysoký, nebo příliš nízký. Jenže co naděláte, zvyknete si...

Kdykoli navštíví celu představitel vězeňské správy, musí mu mukt raportovat. A to následovně: "Občane veliteli, v cele číslo to a to je tolik a tolik odsouzených. Hygienický stav je dle normy. Za celu dnes odpovídá ten a ten. Stížnosti a žádosti nejsou žádné." (Věznice od věznice se tento text může nepodstatně lišit.) Obzvlášť k smíchu je, když raportujete na samotce, kde můžete sedět sám takřka roky, a stejně budete muset dvakrát denně říkat: "Za celu dnes odpovídá odsouzený Dziadok..." Jako by za ni den předtím odpovídal někdo jiný...

Když se na to díváme "zvnějšku", každé z těchto pravidel a po žadavků nám přijde jako maličkost. Není přece až takový problém zapnout si knoflík, když jdete kolem bachaře, vydržet nesnáze s praním oblečení, odraportovat, odklidit ze skříňky věci, které jsou navíc - vždyť to je koneckonců vězení, žádné

lázně! Ale to je jen zdání. Život trestance se skládá z takových maličkostí. Jsou jich stovky. A čím dál tím víc je tento život upravován režimem, to znamená, že se stále víc komplikuje, jako by nebyl nepříjemný sám o sobě. Ve výsledku už skoro nezůstává prostor pro spontánní jednání, ani pokud jde o ustláni lůžka nebo trávení volného času, kterého beztak není mnoho. Každou minutu se musíte ohlížet a přemýšlet: "Udělal jsem to správně? Nebudu za to potrestán?" Samozřejmě, mnohých odchylek od režimu si bachaři dočasně nevnímají, dokud shora nepřijde rozkaz zvýšit počet odsouzených v ŠIZO, anebo dokud se nějaký mukl nezačne dožadovat svých práv. Pak vám honem připomenou, že máte ve skřínce o propisku víc, že jste neoholený nebo máte pod stropem cely pavučinku. Pokud jste politický vězeň, tyhle připomínky vůči vám uplatňují hned od začátku. Takže v současné podobě jsou režimní požadavky především nástrojem všestranného nátlaku, umožňujícím poslat kteréhokoli mukla do korekce. Není třeba nic vymýšlet, falzifikovat - bachař jen pár hodin počká, až mukl něco poruší, protože žít přesně podle pravidel, to prostě nejde. Logika bachařů nutí vězně, aby i minimální pohodlí nebo možnost uspokojit své potřeby vnímali jako výsadu, pro jejíž zachování musí být co nejposlušnější.

Na druhé straně režim existuje kvůli tomu, aby trestance ponižoval a donutil je k tomu, aby se cítili zbavení práv a závislí na vězeňské správě i v plnění těch nejzákladnějších potřeb. Proč si myslíte, že v polovině cel vyšetřovací vazby KGB Amerykanka chybí záchody? Nejsou snad peníze na to, aby je tam zřídili? I v 21. století mají vězňové používat pro malou potřebu parašu (kýbl), zatímco kvůli té velké je vyvedou z cely ven dvakrát denně. Proč? Odpověď je jednoduchá: vězeň musí cítit, že dokonce vykonání jeho přirozených potřeb závisí na vězeňské správě, proto nejlepší bude, když se jí podřídí i ve všem ostatním.

A tuto funkci plní i ostatní nařízení. Nikdy nezapomenu, jak jsme si stříhali nehty ve vězení Valadarka. Kvůli tomuto jednoduchému hygienickému úkonu, který venku člověku ani nestojí za pozornost, jsme museli zorganizovat celou operaci. Měli jsme na cele kleštičky na nehty (je to samozřejmě zakázaný předmět). Nejdřív jsme museli opatrně, aby to neviděl bachař, který se mohl špehýrkou ve dveřích podívat kdykoli, vyndat kleštičky ze "schovky", pak je dostat na záchod (do takzvané mrtvé oblasti, která špehýrkou nebyla vidět), na záchodě pustit vodu a až potom si začít stříhat nehty. Voda se pouštěla, aby bachař neslyšel typický zvuk kleštiček, jinak by si uvědomil, že máme na cele zakázaný předmět. Stejným způsobem se pak kleštičky vracely na místo.

Je příznačné, že na oficiální úrovni se fyzlové pokoušejí najít pro každý zákaz nějaké racionální vysvětlení: opasky nejsou povolené, aby se vězňové neoběsili; tvaroh, aby se neotrávil; bundy se zipem, aby všichni vypadali stejně; potraviny se nesmí přechovávat ve skřínkách, protože je to nehygienické, atd. Nicméně, nejde racionálně odůvodnit úplně všechna nařízení. Proč musí vězňové raportovat: "V cele je jeden odsouzený, za celou dnes odpovídá odsouzený ten a ten (ten samý)"? Proč jim zakazují sedět na lůžku "po turecku"? Ohrožují tím snad někoho? Odpovědi na tyto otázky existují. Najdeme je ve vnitřních dokumentech věznic a táborů, s jejichž obsahem jsem měl tu možnost se seznámit. Během pobytu v trestním izolátoru pracovního tábora č. 17 (Šklov) nám (zase "dle nařízení") pouštěli z rozhlasových přijímačů znění jednotlivých bodů Pravidel vnitřního řádu a jiných právních norem. Něco z toho jsem si stihl poznamenat doslova. Jen si bohužel nepamatuji přesný název a číslo tohoto nařízení. Tak si představte, že sedíte v samovazbě a dutý hlas vám z bedny předčítá: "Režim v nápravných zařízeních. [...] Nápravná funkce režimu spočívá v zavedení zákazů a omezení vůči odsouzenému. Cílem zákazů a omezení je způsobit utrpení odsouzenému a vyvolat u něj prožitky, které ho donutí k tomu, aby se zamyslel nad svým chováním v minulosti. Když jsem to slyšel poprvé, nechtělo se mi věřit vlastním uším. Vždyť v Trestním zákoníku stojí zcela jasně, že "trest a jiné formy právní odpovědnosti nemají za cíl způsobení fyzického utrpení ani znevážení lidské důstojnosti". Takže ve "vnitřních" právních normách ze sebe systém konečně strhává masku a ukazuje, co je skutečným cílem vězeňského režimu. A mukl, který si od prvního dne ve věznicí kladl otázku, k čemu jsou všechna tato iracionální pravidla, která se nedají vysvětlit nebo obhájit, najednou všechno chápe: jsou tu kvůli tomu, aby trpěl. A je mu jasné, že oficiální kecy bachařů o "hygienických normách" a "pravidlech bezpečnosti" atd. jsou jen kouřovou clonou, nutnou k tomu, aby propůjčila lidojedenskému, nelidskému systému zdání legitimacy a humánnosti. Cíl systému je však jeden: prostřednictvím způsobeného utrpení zlomit vaši vůli.

Zajímavým vedlejším účinkem režimu je, že jeho požadavky dělají z beztak nepříliš chytrých zaměstnanců vězení nebo tábora úplně idioty. Jednou jsme v žodinském vězení nějakým způsobem dokázali zatáhnout na celou televizi. Jenže v betonové "krabici" špatně chytil signál a dát ho blíž k oknu nešlo, protože šňůra byla příliš krátká, a prodlužovačka nám samozřejmě nebyla "podle nařízení" povolena. Televizor tedy zůstal stát uprostřed cely na podlaze. Nebylo na něj ovšem vidět odevšad, museli jsme ho nějak nadzvednout. Na vybranou jsme moc neměli, proto jsme ho dali na obrácený lavic. Za nějakou dobu na celou přišli bachaři s osobní prohlídkou. Hlavní bachař na nás vyzývavě kouká, rozhlíží se a hledá, co by nám vytknul. Jeho zkušené oko si všimne televizi na lavici, což je odchylka od normálu.

"Co to, že máte televizi na lavici?"

"Když stojí na podlaze, není na něj vidět... Na to, abychom ho dali na stůl, je šňůra moc krátká..."

Ve fízlově tváři se zračí nespokojenost. Je to odchylka od šablony, situace mimo pravidla, musí se reagovat hned:

"Vždyť takhle přece..." Na okamžik vidíme v bachařově obličeji odraz myšlenkové námahy, jak tak hledá příslušnou a poměrně realistickou záminku k tomu, aby nám telku na Javoru zakázal. "Takhle vám přece ten lavic dlouho nevydrží!"

Když se dveře zavřely, smáli jsme se mu ještě půl hodiny, zlepšil nám náladu na celý den. Řekli jsme si: to je tedy osud, ve třiceti a něco letech chodit po celách a vyprávět muklům o tom, jak dlouho jim má vydržet lavic. No co, takoví lidé si zaslouží jen soucit. Vymysleli ten režim kvůli nám, nicméně teď jsou sami zajatci tohoto svého režimu a mají ještě méně svobody než mnozí muklové ve vězení.

Červenec 2016

Nedotýkatelní ve vězeňské hierarchii

Téma vězeňského kastovního systému se stále znovu objevuje v médiích, zejména těch, která se věnují politickým vězňům. Přesto téměř každý, kdo o tomhle tématu píše, zná všechno v lepším případě z vyprávění bývalých vězňů, v horším ze stereotypů rozšířených ve společnosti. Výsledkem je řada hrubých chyb a uvádění čtenářů v omyl. Hlavně kvůli tomu jsem se rozhodl napsat tuto kapitolu, jejímž cílem je vnést světlo do některých aspektů tak složitého jevu, jakým je neformální hierarchie ve věznicích Běloruska. Na toto téma nebyly napsány jen články, ale celé vědecké práce. Nechci samozřejmě v rámci jedné kapitoly prozkoumat celý tenhle mnohotvárný jev. Půjde především o jednu vězeňskou kasta, jejíž existence velmi silně charakterizuje systém jako celek a o které jsou informace velmi důležité pro kohokoli, kdo se dostane do běloruského vedení, zvláště když je to vězeň politický. Jsou to takzvané pětuchové ("potopení", "vši" aj.). Rozebrat toto téma odděleně od celého vězeňského systému a nezabíhat do detailů organizace trestního aparátu a sociálních rolí každé z vězeňských kast je dost obtížné. Ale zkusím to.

Takže z následujícího textu se dozvíte:

- jak se ve věznicích objevila kasta "potopených";
- jak se do ní vězeň dostane;
- v jaké pozici jsou tito lidé ve věznici a v zóně (nápravné kolonii);
- jaké funkce tito lidé plní na místech odnětí svobody;
- proč je existence této kasty životně důležitá pro pracovníky správy nápravných zařízení.

Skončím radami pro mužskou část čtenářů - pro žádného muže žijícího v Bělorusku nejsou informace o věznicích zbytečné, zvláště pokud se věnuje protestním aktivitám.

JAK SE OBJEVILA KASTA PĚTUCHŮ

Začneme exkurzem do historie. Kasta pětuchů se tradičně spojuje s homosexualitou. Máme-li začít z tohoto hlediska, je všechno jednoduché: homosexualita byla v místech odnětí svobody vždy - i v carských věznicích i v gulagu. Vzhledem ke krajně machistickému a homofobnímu charakteru vězeňského přístupu a trestanecké subkultury je zřejmé, proč se homosexuál ve vězení automaticky dostane do nejnižší kasty "potopených" - machismu je vlastní pohrdání vším ženským, snížení žen na úroveň podlidí, tvorů bez práva na vlastní vůli. Tento vztah se přenáší i na homosexuály. Ve skutečnosti tvoří homosexuálové menší část kasty "potopených" a dostává se do ní velké množství lidí, kteří se prohřešili proti neformálnímu zákonu věznice (rus. poňatija).

A tady je třeba poznamenat, že pětuchové jako kasta s přísnými zákony, podle kterých se člověk dostane do ní a z ní (přesněji podle kterých z ní není možné vystoupit), se objevili celkem nedávno. Tato kasta nebyla například typická pro carské věznice ani pro gulag. Podle zdrojů, které jsem četl, se kasta nedotýkatelných (do které se také dostávají homosexuálové) objevila v pozdním sovětském období. Řada odborníků se domnívá, že kasta vězňů, kterých se nelze dotknout rukou, je osobitou reakcí kriminálního světa na tzv. čubčí válku — aby se zloději zachránili, bylo nutné vymyslet způsob trestu jako alternativu zabití toho, kdo se provinil. Jiní píšou, že to byla reakce na přeplnění vazebních věznic: ve stísněných podmínkách, kdy byl člověk na očích spoluvězňů v cele čtyřadvacet hodin denně sedm dní v týdnu, se jevil všeobecné opovržení a ostrakizace, extrémní forma ignorování jako nejefektivnější a nejtvrďší způsob trestání.

NĚCO MÁLO O "BARVÁCH"

Historicky existují v kriminálním světě tři "barvy" (neboli způsoby života): vor (kápo, dosl. zloděj), mužik (vidlák), pětuch (koště, veš, kůn). Po těchto stupíncích se lze spustit dolů, od nejvyššího nora k nejnižšímu pětuchovi. Nahoru se člověk nedostane. V dnešní kriminální subkultuře v Bělorusku se vězni dělí na trochu jiné kasty, konkrétně: blatnoj (protekční, brodaga světoběžník, porjadočnyj řádný), mužik, kozjol (kozel, hajzlík), pětuch.

Blatní (káповé) jsou zločinci, kteří se na svobodě živí jako profesionální kriminálníci. Jejich úkol je prosazovat "kriminální pravidla", ať jsou kdekoli, zařizovat v NZ "černý řád" (podporovat korupci zaměstnanců věznice, naučit vězně neřídít se oficiálními pravidly a nařízeními, ale těmi nepsanými) atd. Podle těchto pravidel mají jen oni právo převést mukla do nejnižší kasty "potopených". Ale vzhledem k tomu, že zdaleka ne ve všech běloruských koloniích jsou blatní ("kriminální podsvětí" Běloruska je v na

prostém úpadku), toto pravidlo se nedodrží a pětucha může z vězně udělat kdokoli: operativec, kozjol nebo mužik na základě kolektivního rozhodnutí.

Mužici tvoří základní osazenstvo věznice. Mužik se nikam necpe, chodí do práce, nic ho nezajímá kromě toho, jak se dostat ven na podmínku. Je pod "křížovým velením" hned z několika stran: blatných (pokud tam jsou), kozlů a zaměstnanců NZ.

Kozjol (aktivní podlézač, "aktivista") je vězeň otevřeně spolupracující se zaměstnanci věznice. Je to zpravidla mukl s dlouhým trestem, kterému dá správa věznice funkci a určitou moc na ostatními vězni. Jak velká je tato moc, to závisí na míře lenosti vězeňské správy. Víím o případech, kdy kozlové sepisovali o jiných vězních hlášení o přestupcích a správa NZ je jenom podepisovala. Kozlové můžou často ostatní vězně mlátit, aby se udržovala subordinace. A samozřejmě zcela oficiálně patří mezi povinnosti kozlů donášení na spoluvězně. V NZ-17 (ve Šklově) se mi například jeden kozel rovnou přiznal: "Fízlové mi řekli, že tě mám hlídat. Ještě minimálně další dva to nepřiznali, ale svůj "úkol" plnili velmi aktivně. Ve složce mého disciplinárního případu o převedení do přísnějšího typu věznice leží písemná svědectví mého souseda z cimry, kde je podrobně zapsáno, jak mě přivedli do baráku, jak jsem to zvládal, s kým jsem se stýkal, s kým hádal, o jakých tématech jsem debatoval.

JE TU I MEZISTUPEŇ

Když je řeč o pětuších, je třeba uvést i to, že existuje jedna příbuzná "podkasta", takzvaní prozatím odsazení, ti, kteří jsou "na hrnku". Vysvětlím podstatu: dejme tomu, že je člověk například podezřelý, že měl na svobodě homosexuální styky. Ale hmatatelné důkazy o tom nejsou, jen se to říká. V takovém případě je člověk "na hrnku", dokud se to nepotvrdí, nebo nevyvrátí. Do té doby jí odděleně od ostatních a jen ze svého nádobí (odtud i označení "nechat na hrnku"). V téhle pozici může člověk zůstat léta, až do doby, než blatnoj nebo kozel (nebo dokonce operativec - podle toho, ve které instituci se to děje) nepotvrdí obvinění, tj. nepřevéde ho definitivně do kasty pětuchů, anebo obvinění nevyvrátí (tj. nepřevéde ho oficiálně do kasty mužiku). Situace člověka "na hrnku" má hodně blízko k pozici, v jaké se nacházejí pětuchové, ale není stejná. Nemůže pít čaj s ostatními mukly a nemá právo hlasovat, ale nikdo nemá právo říkat mu pětuch. A je to jediný případ, kdy je možné postoupit z nižší kasty do vyšší. Mukl "na hrnku" je jakoby v karanténě - je vyloučen z kontaktu s ostatními odsouzenými, protože kdyby spadl mezi pětuchy, těmito kontakty by spoluvězně poskvrnil. Vždyť například ten, kdo pil čaj s "odsazeným", se jím automaticky stává také. V ostatních ohledech se "odsazený" neboli člověk "na hrnku" rovná pětuchou a dostat se mezi pětuchy je pro něj hrozně jednoduché.

JAK SE ČLOVĚK STANE PĚTUCHEM

Když budeme pokračovat, je na řadě vyčerpávající seznam případů, kdy člověka převedou do kasty "potopených" (do čmelíkova, do harému):

Pasivní homosexualita. Člověk, který přizná homosexuální styky, dostává navěky nálepku pětuch, děvka, holka, šlapka atd. Aktivní homosexuální praktiky se přitom berou jako norma a vůbec se k homosexualitě nepočítají. I když je třeba dodat, že za posledních deset let se i tohle začalo měnit a vůči těm, kteří mají sexuální styky s pětuchy se ostatní chovají ostražitě. Sám jsem často slyšel názor, jaký je to prý rozdíl, "kdo koho" a kdo je buzna. Přesto samozřejmě aktivního homosexuála nikdo nemá právo označit jako pětucha.

Jakékoli netradiční sexuální styky se ženou. Pokud se mukl přizná, že provozoval se ženou orální sex a potom se s ní líbal, pil nebo jedl ze stejného nádobí, je pětuch. Přírozně, že dozvědět se o tom proti vůli dotyčného je skoro nemožné, takže se tihle lidé většinou do "harému" dostanou potom, co to o sobě řekli sami. Je dobré vědět, že nikdo nemá právo ani hrozbami, ani fintami z vás vytáhnout podrobnosti vašeho sexuálního života. V devadesátých letech byl kvůli tomu mimochodem zvláštní pragon (moták). Jakýkoli kontakt se stolicí či močí a uklizení odpadků. Člověk potřísněný močí nebo ten, kdo strkal ruce do záchodové mísy, se automaticky stává pětuchem. Proto třeba instalatéri ve většině zón patří mezi "odsazené". Příkladem může být jeden dost známý případ v NZ-5 (Ivaceviči). V jednom oddílu měl funkci zavchoze (hlavního kozla oddílu) vězeň, který dlouho a vytrvale pronásledoval jednoho kluka, všelijak ho zesměšňoval a šikanoval. Ten se mu pomstil tím, že ho při ranní kontrole před všemi polil močí, kterou si nachystal do sklenice. Kluka samozřejmě zmlátili a strčili na samotku. Osud zavchoze

byl jasný, ovšem zasáhli operativci, pro které byl zjevně cenným kádrem. Ozámili vězňům, že zavchoz byl politý... zeleným čajem. A kdo bude říkat, že se stal pětuchem, dostane nakládačku. Všechno stejně skončilo tak, že se zavchozem se skoro nikdo nestýkal. A toho kluka přeložili do jiné zóny.

Taky jsem osobně znal pětucha, který spadl do své kasty proto, že mu během rvačky jako děcku praštili hlavou o záchodovou mísu.

Pokud jde o odpadky, kvůli nim se mezi pětuchy dostávají ti, kteří příliš potřebují kouřit a hledají v nich vajgly. A patří sem i takové případy, jako je bezděčný dotyk něčích genitálií třeba při uklouznutí v koupelně.

Objektivně je třeba dodat, že pro nemocné lidi občas (v závislosti na adekvátnosti těch, kteří mají právo o tom rozhodovat) existují výjimky. Když někdo například trpí inkontinencí, nezařadí ho k pětuchům.

Vykonání jakékoli práce náležející pětuchům. K práci patřící výlučně jim se řadí úklid záchodů (což se týká kolonií; ve vazbě i věznici se zvýšenou ostrahou může ve své cele uklízet záchod kterýkoli odsouzený), v některých zónách se to týká i umyvadel a vynášení odpadků. Kdo dělá tuhle práci, automaticky se tím dostane do kasty pětuchů.

Uvedu příklad z NZ-15 (v Mogilevu), který jsem tam zažil. Mužik stál při kontrole a najednou to na něj přišlo, potřeboval rychle na záchod. Utíkal, co to šlo, ale nedoběhl včas. Protože to byl člověk stydlivý a svědomitý, rozhodl se po sobě uklidit. Vzal smeták a hadr... Viděl to někdo z vězňů a zavolal zavchoze jako svědka. Zavchoz přišel a dosvědčil, že ten člověk přešel mezi pětuchy.

Neformální normu nepřípustnosti úklidu záchodů velmi vítají pracovníci lágrů, když je třeba někoho zavřít do ŠIZO. V každém oddíle existuje oficiální rozpis úklidu, který samozřejmě nepočítá s kastovním systémem. Přitom všichni vědí, že záchody uklízejí jenom pětuchové. Politického vězně Ihara Aliněviče mnohokrát strčili na samotku za to, že odmítl uklízet záchody. Každý vězen se zdravým rozumem samozřejmě radši odsedí jakýkoli počet dnů v malé studené díře bez osobních věcí, než by se stal pětuchem. Pracovníci NZ to moc dobře vědí a s radostí toho využívají jako nátlakového prostředku vůči nepohodlným osobám.

Podobný případ se stal mně v NZ-9 (v Gorkách). Když jsem měl za sebou opakovaně trest v samovazbě, přišel ke mně velitel oddílu a řekl, že mám podle rozpisu vyčistit umyvadlo a vynést odpadky. To už jsem měl zjištěno, že v téhle zóně můžou čistit umyvadla jen pětuchové. Velitel oddílu si zjevně myslel, že to nevím a půjdu umýt umyvadlo, takže obřadně sezval polovinu zaměstnanců kolonie a místní kozly jako svědky a ukázal na hadr a smeták, abych splnil "službu podle rozpisu". To jsem ovšem odmítl a on stejné obřadným tónem oznámil: "Bude sepsáno hlášení o tom, že jste odmítl splnit službu." A brzy jsem šel zase svým tělem zahřívát prkna v už důvěrně známé korekci.

Do "harému" se skoro vždycky dostanou pedofilové. Říká se, že v zónách znásilňují ty, kteří znásilňovali venku, ale není to tak. Maximálně s některými z nich někdo odmítne pít čaj, ale to je tak všechno. Pokud jde o pedofily, jejich osud je tu o dost horší. Ještě nedávno je povinně zařadili k pětuchům už ve vazební věznici, ani se nečekalo na rozsudek. Ale současné tendence a trend dělat "všechno podle zákona" sehrál svoji roli i v tomhle. Osobně jsem se setkal nejméně se dvěma pedofily, kteří nebyli "odsazeni" a fungovali skoro jako ostatní. Chovali se samozřejmě, jako by tam vůbec nebyli, a ne každý mukl dovolí takovému provinilci, aby si přisedl na jeho kavalec nebo s ním vůbec mluvil. Tendence tu ale je, především v zónách, kde sedí "mlíčňáci" (lidé, kteří si odbyvají trest v kolonii poprvé).

Do "harému" se dostane každý, kdo strávil nějaký čas v cele s pětuchy. Konkrétní délka této doby se liší, někdo mluví o hodině, někdo o čtyřicetihodinách. Když se člověk ocitne v takové cele, podle poňatí je třeba zařídit to tak, aby se z ní pětuchové sami snažili dostat pryč a nechali v ní mužíka. Je ovšem taky jasné, že zařídit to reálně je skoro nemožné.

K pětuchům je zařazen ten, kdo má fyzický kontakt (s výjimkou sexuálního) s pětuchem nebo použije jeho osobní věci. V praxi to vypadá následovně: omylem vezmeš do ruky jeho nádobí nebo se z něj najíš, použiješ jeho hygienické prostředky, obejměš ho a podáš si s ním ruku, oblečeš si jeho oděv (schválně nebo omylem) nebo si dáš s někým čaj, a ukáže se, že to byl pětuch. A automaticky se dostáváš do jeho kasty.

Dát něco pětuchovi je možné. Brát mu něco znamená, že se člověk sám stane pětuchem. V těchto pravidlech je ale určitá benevolence, zvláště v zónách se zvýšenou ostrahou. Tak například pětuchové za cigarety perou mužikům prádlo, můžou si dovolit sednout na mužikův kavalec atd.

Často se píše nebo říká, že k pětuchům se člověk dostane za nějaké porušení trestanecké etikety. Dříve to tak bylo, ale dnes už ne. Aspoň já jsem neviděl jediný takový případ. Toho, kdo krade u svých, můžou prohlásit za "krysu" a všelijak ho šikanovat, tomu, kdo shodil své komplice u soudu, můžou do očí říkat, že je svině, atd., ale pokles z kasty za prohřešky je přežitek z dob, kdy ještě v běloruských zónách fungovaly zákony podsvětí.

Toto kastovní pojetí "znečištění" má blízko k rituální nečistotě u Indů, muslimů a Pársů. U nich i tady se tento zvyk vyznačuje iracionálností a pověřeným strachem před "nečistotou". Když se člověk podle Tóry dotkne třeba mršiny, bude "nečistý do večera", ale tady člověk polítý močí bude pětuchem do konce života, i kdyby ho pustili a znova se do vězení dostal až za třicet let.

POSTAVENÍ PĚTUCHŮ V NZ

Co obnáší život pětucha v zóně? Když to mám říct krátce, je to naprosté a dokonalé peklo. Podle poňatij nemá pětuch žádná práva. Nemá právo polemizovat, reagovat na urážky, bránit svou důstojnost, protože je brán tak, že žádnou důstojnost nemá. Je možné ho mlátit, ponižovat, zesměšňovat. Když jde po barákové chodbě obyčejný mukl i pětuch, ten druhý se musí přitisknout ke stěně, aby náhodou nezavadil o mužika, jinak bude zbit. Pětuchové dělají všechnu špinavou práci: mytí záchodů (a dovedete si asi představit, jak vypadá osm až deset záchodových mís na sto lidí), vynášení odpadků a podobně. Někteří pětuchové poskytují sexuální služby jiným muklům a vydělávají si tím na čaj a cigarety (ale musím říct, že v zónách, kde jsem byl, se to dozorcí snažili potlačovat, a když nachytali pětucha s klientem v objetí, posílali je oba do ŠIZO).

Pětuchové dostávají ženská jména, říká se jim "ona" nebo "maličká". Přiznám se, že je šíleně a zvráceně zažít, jak mladí chechtající se vězni oslovují šedesátiletého bezzubého dědu Alenko nebo Marcelko.

Pětuchy nenechají ani na vteřinu zapomenout na to, co jsou zač. Do o jídelny chodí jako poslední, do umývárny také jako poslední. V klubu a "Leninově pokoji" (místnosti, kam se chodí na televizi) je pro ně oddělená lavice na tom nejnehodnějším místě. Oslovení "Vyfič, zmrde" na jejich adresu je nejobvyklejší a nejméně příjemná věc. Jeden kriminálník mi vytrvale dokazoval, že "pětuchové nejsou lidé".

Ještě hůř než muklové se k pětuchům chová správa věznic. Bachaři a často i "lampasáci" je všemožně terorizují, před všema urážejí, vyhrožují jim, a když to jde, zmlátí je. Tihle bezprávní lidé se zlomenou vůlí se pokoušejí hájit svá práva ještě méně často než běžní vězňové. Výsledkem je, že víc než polovinu sebevražd, které se staly ve věznicích a zónách, když jsem tam byl, spáchali pětuchové, i když v poměru netvoří víc než 3 až 5 procent obyvatel zóny. Příznačné je, že ani ve vazebních věznicích, kde pětuchové sedí v oddělených celách, není situace lepší. Na Valadarce byla pro pětuchy vyhrazená cela č. 70. Jak vyprávěli chlapíci, co byli dlouho v tě sousední, její obyvatelé si podřezávali žíly málem každý den.

CO DĚLAJÍ?

Život na dně, nekončící nenávist a ponižování těžko z někoho udělají vysoce morálního tvora. Podle toho, co jsem mohl sám vidět, je většina pětuchů naprosto bezprincipiálních, podlých, připravených ke všemu kvůli vlastnímu prospěchu. I když podobné kvality samozřejmě nejsou nijak zřídka mezi mukly obecně, mezi pětuchy jsou přece jenom rozšířené mnohem víc. Naprostá většina pětuchů pracuje pro správu NZ: donášejí, plní "operativní úkoly", mají na starosti provokace atd. Nutnost nějak přežít v agresivním a nepřátelském prostředí lágru je přivádí ke spojenectví s nejsilnější stranou - zaměstnanci NZ. Většina funkcí, které pětuchové plní, je jim tedy různým způsobem vnučena operativci. Mezi oficiální povinnosti pětuchů patří úklid toalet (nikdo kromě nich by to nedělal) a vynášení odpadků. Mnozí si na život vydělávají i úklidem místností. Pětuchové se dělí na "pracující" a "nepracující". Ti první poskytují za odměnu (čaj, cigarety, sladkosti) sexuální služby jiným vězňům. Ti druzí to nedělají, a nelze je k tomu tudíž nutit. Má se za to, že mezi pětuchy se dostávají ti, kdo znásilňují ve věznici nebo v zóně. Před patnácti či dvaceti lety to tak bylo. Dnes se s tím v běloruských věznicích prakticky nesetkáte. Aspoň já osobně neznám jediný takový případ a nikdo z těch, se mnou seděli, nic podobného nevyprávěl. Ani případy znásilnění pětuchů jsem nezažil. Současné zóny jsou pod mnohem větší kontrolou oficiálního

vedení než dřív a pětuch, kterého znásilnili, může prostě napsat na násilníka hlášení, a ten dostane ke svému flastru ještě přidáno.

JAKÝ UŽITEK Z TOHO MÁ VEDENÍ?

Při čtení téhle kapitoly jste nejspíš dospěli k otázce, proč stát a konkrétně správa NZ umožňují existenci barbarského středověkého kastovního systému s jeho nedotýkatelnými, sluhy a prostitutkami? Je to nehumánní, tvrdé a koneckonců protizákonné a podle předpisů NZ se mají všichni vězni řídit stejnými nařízeními, takže o žádném dělení na kasty nemůže být řeč. Vážně tomu nemůžou pracovníci NZ zabránit a zavést sice přísnou a tvrdou, ale přece jen disciplínu?

Odpověď je jednoduchá: to nemají zapotřebí.

Během dost dlouhého času, který jsem strávil v nápravných zařízeních, jsem stihl pobýt na mnoha místech a mnohé vidět. Seděl jsem ve čtyřech věznicích a třech koloniích, mluvil jsem s obyčejnými mužiky i blatnými, bandity, narkomany, "čimelíky" i "privilegovanými" (tj. strážnými, kteří svou funkci dostali od kápa - vora v zákoně), s podvodníky i vrahy, kozly a dokonce s pětuchy, a samozřejmě hodně často jsem musel komunikovat se správou NZ. Hodně jsem přemýšlel o tom, jak je uspořádáný běloruský trestní systém, a došel jsem k jednoznačnému závěru: kriminální stejně jako oficiální systém řízení trestních institucí jsou dva základy, které se navzájem podporují. Neformální pravidla, vymyšlená podsvětím, a Pravidla vnitřního řádu jsou dnes spíš navzájem integrovaná, než že by stála proti sobě. Není pochyb o tom, že pracovníci NZ násilně zlikvidovali ty praktiky, které narušovaly řízení a dělaly jim nepříjemnosti. Konkrétně to byla tradice vzájemné pomoci a solidarity mezi vězni. V tom ostatním spolu svět profesionálních zločinců a svět ministerstva vnitra dobře ladí. Dostávají jeden od druhého to, co potřebují: pracovníci NZ mají klid bez mimořádných událostí a kontrolu nad vedením zařízení (proč muset řídit stovky muklů, když stačí řídit blatného nebo kozla, který drží ve strachu ostatní?), a blotní nebo kozlové dostávají privilegia a moc. A všichni jsou spokojení. Samozřejmě kromě mužíků, kteří se jako obvykle ocitli mezi dvěma ohni a de facto jsou podřízeni dvakrát. Hodně starých trestanců, kteří sedí už víc než deset let a mohli pozorovat, jak se někdy mezi lety 2005 a 2010 všechny běloruské zóny změnilly z "černých" na "rudé", mi otevřeně říkali zhruba následující: Teď je to to samé jako předtím. Jen namísto blatných jsou to kozli. Dřív měli vodku a mobily káповé, a teď je mají "aktivisti"⁴. Dřív mužiky za průšvihy mlátili blatní, teď kozlové.

Typické je, že funkci neformálních šéfů plní často jedni a titíž lidé. Když začala aktivní reorganizace zón a jejich "převýchova", co myslíte, odkud brali operativci oddané "aktivisty" - zavchozy a pomocné strážné, připravené splnit jakýkoli příkaz? Rekrutovali je mezi včerejšími blotnými, kteří okamžitě zradili svou kriminální čest, když jim pohrozili třeba tím, že je pošlou do věznice s ostrahou nebo jim zruší privilegia, nebo když je prostě párkrát poslali do ŠIZO. Výsledkem je, že dnes řídí běloruské zóny spolu s vězeňskou správou vězni "rozhodně odhodlaní napravit se", po celém těle plní kriminálního tetování a s pěstmí napumpovanými vazelínou.

Bez ohledu na vnější rozpory ve funkcích se splynutí trestaneckého světa a vězeňské správy projevuje nejen na institucionální, ale i jazykové úrovni. Pro žádného vězně není tajemstvím, že pracovníci NZ používají vězeňský slang stejně aktivně jako muklové. Jak už tu bylo řečeno, pětuchy šikanují a ponižují ještě víc než trestanci. Vždyť mezi příslušníky správy NZ existují jejich vlastní "vyloučení", kteří jsou pro kolegy vyvrheli. Během mého pobytu v NZ-15 (Mogilev) tam pracoval "vyloučený" bachař. Kolegové s ním nepili čaj, byl jediný, kdo mohl dělat filcunk pětuchů. A tyhle případy nejsou ojedinělé: v NZ-14 (Novosady) podle vyprávění člověka, s kterým jsem byl na cele, byl takhle vyloučený dokonce jeden "lampasák", když jeho kolegové zjistili, že provozoval "nesprávný" sex s manželkou. Přestali s ním pít čaj a demonstrativně ho přehlíželi, a dokonce i vězni ho zcela beztrestně ponižovali. A takových případů není málo.

Je zajímavé, že mi hodně vězňů v souvislosti s přitvrzením režimu a relativním zlepšením situace pětuchů (před dvaceti lety je mlátili mnohem častěji a mohli je i znásilňovat) říkalo, že si myslí, že pětuchové brzy už nebudou, protože uklízet hajzly donutí všechny. A často dodávali, že vedení země potřebuje "na Evropu dělat dobrý dojem" (ano, ocitali se tam i takoví političtí analytici). Mně se ale zdá, že k tomuhle v nejbližší době nedojde. Důvod je stále stejný - existence kasty pětuchů významně

usnadňuje řízení zóny. Není pochyb o tom, že správa běloruských zón by mohla přinutit všechny vězně k uklízení záchodů a jíst u stejného stolu nezávisle na jejich "barvě". Nevedlo by to ani k nepokojům, ani k povstání, hrozilo by leda, že pár desítek zvlášť svéhlavých zastánců neformálních pravidel by bylo třeba přemístit do věznic s ostrahou. Většina muklů v Bělorusku tvoří tak zakřiknutou a němou masu, že nedá velkou práci přimět je k čemukoli. A kdyby jim ještě slíbili za úklid záchodů podmíněčné propuštění, v uklízení by se předháněli. Ovšem jak je vidět, správa věznic se k ničemu takovému nemá.

A ještě jedna důležitá věc: existence této kasty neocenitelně pomáhá pracovníkům NZ v nátlaku na vězně, kteří se odmítají podřídit. V kterékoli zóně a věznici se vždycky najdou jednotlivci odmítající hrát podle pravidel určených milicí. Můžou to být asociálové, kteří tzv. šlapou na plyn (tj. snaží se žít bez výjimek podle pravidel podsvětí), nebo vězni pokoušející se hájit svá práva, například podáváním stížností různým instancím, anebo ti, kteří budou už jen kvůli svému statusu ve vězení vystaveni nátlaku, tedy třeba političtí vězni. Mnohé z těchto lidí už nezastraší ani zrušení balíčku a návštěv, ani ŠIZO, ani PKT, ani vězení se zvýšenou ostrahou ani paragraf 411 (viz kapitolu Krajní opatření). Takže vzniká otázka, co s nimi dělat. A tady pomůže poslední argument - kasta pětuchů. I ti, co se nebojí samotky ani obušků, se určitě zamyslí. Vždyť život v takové kastě je to nejhorší, co může trestance potkat. Člověk s vědomím vlastní důstojnosti nemůže reálně fungovat v kolektivu, kde by měl tenhle status. A dostat se z téhle kasty nelze.

Pobýval jsem s bývalým vězněm z NZ-2 (Bobrujsk), kterému velitel kolonie na jeho požadavek dodržovat zákony a neporušovat jeho práva řekl: "Zapomněl jsi, kde je harém?" A to není zdaleka jediný příklad. Není ani třeba mluvit o využívání téhle zbraně proti politickým vězňům. Osobně znám nejméně tři případy, kdy dostali politického vězně do téhle kasty jen za to, že byl politický. Ve všech třech případech to mělo velmi podobný průběh: po příjezdu politického do zóny najdou nějakého respektovaného mukla (blatného nebo kozla), který ho obviní z průšvihů: že předtím seděl v jedné cele s pětuchem nebo pil z jeho hrnku nebo se s ním stýkal na svobodě. Nemá to samozřejmě nic společného s realitou. Ale jako mávnutím kouzelného proutku je tu najednou jeden nebo víc svědků, kteří to potvrdí: "Ano, pil, sám jsem to viděl." Nebo: "Jo jo, měl něco s tou buznou na svobodě, sám jsem to viděl!" A je jedno, že "obviněný" ty lidi vůbec nezná. Může být rozhodnuto přesně podle pravidel! Výsledkem je zařazení politického vězně do kasty pětuchů, vykonavatel (blatný nebo kozel) dostane jako dárek návštěvu nebo balíček a chytrý operativce, který ten plán připravil, je odměněn velitelem.

Mě to naštěstí minulo, i když pokusy, jak jsem už psal, tam byly. Ale jednoznačný záměr zahnat mě do harému správa věznice neměla, jinak by to rozhodně udělali.

Taková shoda neformálních vězeňských elit s vedením NZ ohledně politických vězňů mí opět umožňuje mluvit o tom, že hierarchický trestní systém vždy funguje jednotně, když je nutné potlačit a vytlačit cizorodé prvky - potenciální buřiče, kteří by mohli samostatně myslet a hájit svá práva. Samozřejmě sem patří i analogie s 50. a 40. léty, kdy se trestanci aktivně podíleli na likvidaci trockistů, vlastizrádců a dalších odsouzených za 58. "politický" paragraf (viz knihy Varianta Šalamova, pojednání o Gulagu od Anny Appelhaumové nebo třetí Část Souostroví Gulag Alexandra Solženicyna).

Ano, tyhle dvě hlavy trestní hydry se můžou časem napadat mezi sebou, nicméně se navzájem potřebují a ve chvíli, kdy bude nezbytné zničit lidi, jako jsme my, u toho určitě budou spolu.

DÁ SE TOMU UNIKNOUT?

Tady bude myslím vhodné poskytnout několik rad, jak postupovat v případě, že se ocitnete ve vězení a zjistíte, že se vás za vzpurnost nebo za to, že jste politický (což je nejčastější případ) snaží dostat nebo už dostali do kasty pětuchů.

První a nejdůležitější věc je změnit svůj vztah k tomu, co se děje. Nás muže učili, že být "buzerant" je hnus, že si na to máme dávat pozor. A tady vám skupina dospělých a zdánlivě příčetných mužů říká, že jste buzerant. V první řadě musíte pochopit, že vaše současná situace není zahanbující, že tu není nic, z čeho byste se měli obviňovat. Nejste pedofil, nikoho jste neznásilnil, a dokonce nejste ani gay. Prostě proti vám použili zvěřské kastovní normy vládnoucích ve věznici, aby zlomili vaši vůli a snížili váš status v očích ostatních.

CO TEDY DĚLAT?

Pokud se proces ještě nedostal do nevratného stadia, například když vás strčili do cely pětuchů nebo vás muklové veřejně provokují a dávají vám zálučné otázky, má smysl bojovat do poslední chvíle - rvát se, sám sebe zranit, provokovat konflikty, jen aby se člověk z dané situace dostal, dál na jevo vlastní rozhodnost jít až do konce, odpovídat na agresi ještě větší agresi. Pokud je to ztracené a jste už v dané kastě, zůstává vám jen možnost požadovat od správy NZ své zákonné právo na zajištění osobní bezpečnosti (paragraf 11 Trestně-exekutivního zákona Běloruské republiky) - aby vás převedli na bezpečné místo (zpravidla do cely pro jednu osobu). Podle tohoto paragrafu "při vzniku ohrožení osobní bezpečnosti odsouzeného má tento právo obrátit se se žádostí o zajištění osobní bezpečnosti na kteroukoli úřední osobu v zařízení, kde si odpykává trest. V tomto případě je úřední osoba povinna neprodleně přijmout opatření k zajištění osobní bezpečnosti odsouzeného. "Nevím o žádném případě, kdy by odsouzenému takový požadavek zamítli. Ale může se stát ledacos a není vyloučeno, že kvůli většímu efektu můžou člověka, který byl prohlášen za "odsazeného" a požádal o převedení ze společného baráku, nechat právě tam - například na noc, aby tam zažil všechny "krásy" života pětuchů. V takovém případě musí být člověk připraven na ponižování, na rvačky atd. Jde opět o konkrétní situaci, kdy stojí za to jít do krajnosti typu sebepoškození nebo sebeobranu všemi dostupnými způsoby. Stojí za připomenutí, že když správě předvedete problém jako opravdu naléhavý, o to rychleji vám zajistí bezpečnost, protože zatím není cílem vedení NZ fyzická likvidace politických vězňů, potřebuje jen zlomit je morálně. Zbytečná mrtvola nebo invalida jim v zóně k ničemu nejsou.

Je samozřejmě nutné počítat s tím, že když se obrátíte na správu věznice s oznámením, aby vás dali do samostatné cely, jde v rámci neformálních pravidel taky o průšvih. O takovém vězni se říká, že "se trhnul", "zavřel" apod. Když si myslíte, že vás odsadili "proti právu", musíte podle pravidel najít trestance, který stojí v hierarchii výš (strážného nebo kápa), odvolat se u něj a už o nic nežádat správu NZ. Který způsob zvolíte, to je na vás. Osobně si myslím, že odvolávat se v rámci pravidel, které jsou samy nástrojem k ovládnutí nepoddajných, je přinejmenším krátkozraké. A operáci si vždycky najdou způsob, jak se po dobrém nebo po zlém dostat k jakémukoli trestanci, který rozhoduje. Ten si mezi záchranou vašeho osudu a vlastním pohodlím jednoznačně zvolí to druhé. Mně se mimochodem stalo cosi podobného, když jsem byl ve věznici č. 4 (v mogilevské se zvýšenou ostrahou), kde vládli blatní. Ale tahle historka si zaslouží samostatné vyprávění.

První, co musíte udělat v podobných případech, je zveřejnění toho, co se s vámi děje, říct advokátovi a příbuzným, že je třeba dostat tuto informaci do médií. Ta jsou zatím ještě pro politické vězně aspoň minimální ochranou před otevřenou zvlí, a proto je nutné přímo a otevřeně mluvit o všem, co se s vámi dělo: nestydět se vyprávět ani o kastách, ani o nepsaných pravidlech, ani o pro vokacích operativců. Správa NZ při tomto nátlaku na vězně využívá právě jejich mužské cítění a pocit studu za to, že se teď mají cítit "jako homouši". Kvůli tomu se informace o naprosté většině těchto případů, které - jak jsem si všiml - se nestávají jen politickým, nikdy nedostane za zdi věznic. Lidé se o nich prostě stydí mluvit, čímž zároveň vytvářejí bludný kruh mlčení a umožňují pracovníkům NZ dál využívat neformální vězeňská pravidla k nátlaku na nepohodlné vězně. Zastavit to lze jen tím, že se o tom začne mluvit nahlas, že se přemůže zcela neopodstatněný stud a strach.

I když jsem se osobně do podobné situace nedostal, o pravděpodobnosti, že mě na pokyn KGB zaženou do "harému", jsem uvažoval neustále. Prostřednictvím dlouhých úvah, pozorování a analýzy cizích zkušeností jsem došel k závěru, že kdyby něco, budu postupovat tak, jak jsem právě popsal. Na závěr by to chtělo něco optimistického a veselého. Ale realita k tomu moc prostoru nedává. Počet lidí, kteří se dostali do vězení za své názory, postupně narůstá a s ním narůstá i nátlak v místech odnětí svobody. Důležitou součástí tohoto nátlaku je i kastovní systém a neformální hierarchie, kterou jsem popsal.

Už ne individuální, ale masový systém zvláštních kategorií vězňů byl uznán pro vězně narkomany. V zónách zavedli novinku: preventivní evidenci "extremistů" - nutí je nosit žluté štítky (<http://abc-belarus.org/?p=6821>). Je logické předpokládat, že ve světle radikálního zhoršení sociálně-ekonomické situace v zemi budou po narkomanech následovat političtí, pro které vytvoří samostatné zóny.

Celkově si myslím, že všichni, kdo dnes chceme změnu a svržení diktátora, se musíme zbavit iluzí a pochopit, že líp nebude, bude jen hůř. Administrace NZ bude určitě dál vůči politickým vězňům používat nátlak za pomoci kriminálních pravidel, je to příhodný nástroj a nejednou dokázal, jak je efektivní. Změnit situaci k lepšímu může jen zrušení archaického kastovního systému, a pro začátek narušení mlčení i tabuizace tohoto tématu ve společnosti.

12.-16. června 2016

Pach

Každá věznice páchne po svém.

Když se vyhrnete z těsného vězeňského antonu se tvými saky paky, první, co vidíte, jsou pokorné ksichty bachařů. Póry už podvědomě začínají absorbovat pach věznice, která se na následující měsíce nebo roky stane vaším obydlím.

Valadarka je prosycena neklidem. Od "pracoven", kde probíhají výslechy, po podzemní chodbu, od "uvítacích" cel po díru, od dvorků určených k procházkám po marodku, od nové budovy po tzv. červenou budovu její betonové zdi, místy vykachlíkované, dýchají znepokojeným očekáváním, neklidem, obavami o vlastní osud, nejistým zítřkem, děsivým neznámem. Kam vás operativec strčí? Do blatné cely? K mužikům? Nebo může i do "nátlakové cely"? Přišel vyšetřovatel. Co se děje? Konfrontace? "Spolupachatel" zradil? Nebo už se možná začnu seznamovat se spisem? Advokát! Proč už zase? Vždyť tu byl nedávno! Že by se něco stalo doma?

Čtyřicet hodin denně tohle místo absorbuje duševní neklid a nervozitu těch, kteří jsou v něm uvězněni.

Věznice č. 8 v Žodíně neboli "Černý čáp" (mám podezření, že romantickou přezdívku dali téhle věznicí kvůli většímu patosu a důležitosti samotní fyzlové podle vzoru ruských "Černých labutí") páchne strachem. Pronikl do ošlapaných schodů, vypulírovaných podlah, do cel z betonu a železa, do běžové natřených zdí a do hlav trestanců. V Žodíně vězně mlátí. Dozorci a záložní jednotky je bijou za odmítnutí postavit se ke zdi s roztaženými nohama, za nadávání bachaři, vězeňští operativci je mlátí, když nechtějí přiznat vinu, a za vyhlášení hladovky. Žodino je "rudá" věznice, po roce 2000 v ní zpracovávali podsvětí kápa - vory v zákoně a nejrůznější vězeňské autority. Jejich krev je tu stále cítit, infikuje současné vězně strachem a omamuje bachaře pocitem všemocnosti.

Mogilevská se zvýšenou ostrahou, oficiálně Věznice č. 4, páchne spánkem. Personál je klidný a nic ho nevzrušuje (i když se najdou i výjimky), na chodbách je ticho, nikdo nikam nespěchá: ve vzduchu se vznáší ospalá a flegmatická atmosféra. Zhruba hodinu po večerce se na každé chodbě rozprostře dlouhatánský koberec: aby tlumil kroky bachaře. I když jsem nepřišel na pravý důvod, proč je tlumit: aby hlučné kroky nerušily spánek mukulů, nebo aby muklové neslyšeli, jak se bachař příkrádá ke dveřím a poslouchá, o čem se mluví v cele?

V noci je na patře takové ticho, že když ležíš na kavalci, slyšíš, jak si bachař připravuje čaj. Zrovna vypnul rychlovarnou konvici, zalil čaj, nasypal cukr, zamíchal... usrknul z hrnku...

Zajímavé. Vždyť i v Mogilevu mukly mlátí, i tam někdo čeká na nový trest. Přesto je tam atmosféra úplně jiná. Možná proto, že polovina jejich obyvatel jsou lidé s tresty na deset a víc let? Už je nebaví mít strach, není proč se nervovat a na co čekat...

Existuje televizní program Souboj senzibilů. Jednou když jsem se díval na kouzelníky, kteří dělali rukama čáry máry a tajemné hleděli do dálky, napadlo mě: kdyby tak dokázali vidět energii budov a prostorů! Nad každou takovou stavbou (nad minským Pištalovským zámekem, bývalou psychiatrickou léčebnou přebudovanou v mogilevskou věznicí, nad věznicí v Žodíně), v místech, kde se zlá vůle lidí, co jednou ublížili svým blízkým, setkává se zlou vůlí státního systému a synergicky se násobí, tam všude by viděli obrovský, do půlky oblohy sahající černý kráter, vysávající vteřinu po vteřině život z těch, kdo se pod ním ocitli.

Červenec 2016

Následující text jsem napsal asi po třech měsících na samotce PKT školovské kolonie. Základem byla kdysi velmi známá kniha Nikolaje Kuna Legendy a mýty starověkého Řecka, ve které autor interpretuje řadu řeckých mýtů - i když. dost zkratkovitou a místy cenzurovanou formou.

Pobyt na samotce vede k tomu, že se veškerá energie člověka soustředí dovnitř: zpravidla na myšlenkový proces. Trestanec nemůže s nikým probrat své myšlenky, a tak je dává na papír. Tak to bylo i se mnou. Kvůli nemožnosti podělit se o myšlenky jsem napsal jakési články a poznámky, čímž jsem zabil dvě mouchy jednou ranou: nedovolil jsem mozku, aby zahálel, a naplnil jsem potřebu něco dělat.

Tento text samozřejmě není studii, spíš je to prostě malá analytická skica, úvaha nad četbou. I přesto, že se v ní tematika vězení neobjevuje přímo, rozhodl jsem se zařadit jí do tohoto výboru:

některé myšlenky by mohly být pro čtenáře zajímavé. No a profesionální historikové ať mi odpustí trochu volnější zacházení s mytologickým materiálem.

Vzpouora proti božské hierarchii v starých řeckých mýtech

ÚVOD

Starověká řecká mytologie, která sloužila současně jako náboženství, jistě plnila i ideologické funkce - stejně jako náboženství v jakékoli třídní společnosti: měla zdůvodnit sociální nerovnost, podporovat stávající státní uspořádání, upevnit hierarchii v myslích lidí.

Už toho bylo hodně napsáno a řečeno o tom, že řecký Olymp a schéma jeho vzájemného působení s pozemským světem odráží jako zrcadlo tehdejší společnost s jejím systémem třídní moci. Jako podle lidských pravidel požadují bohové Olympu od lidí bezvýhradné uznání svého prvenství, uctívání i materiální oběti. Člověka, který se nepodřídí, čeká tvrdý trest. A rovnost není ani na samotném Olympu. Jsou tam hlavní bohové a podřízení bohové. Na vrcholu této pyramidy stojí Zeus.

Ale stejně jako v životě na zemi se nevyhnutelně i v řecké mytologii najde bílá vrána, "destruktivní element", schopný narušit věčný řád. V našem případě je to buď ten, kdo díky své sebejistotě a ctižádosti prohlásí, že je roven bohům a vůbec se jich neobává, nebo ten, kdo ve snaze o spravedlnost požaduje společenskou rovnost. Jedno i druhé je podle tehdejších parametrů nepřijatelné rouhání. Jakákoli vzpoura, ať je to povstání mas bránících svá práva nebo individuální iniciativa někoho neurozeného, usilujícího o moc, na kterou nemá nárok, podléhá zkrocení a samotný povstalec tratu. Přesto už fakt, že podobné náměty v řecké mytologii existují, svědčí o nezničitelném a věčném úsilí člověka zbavit se jařma útlaku a nesvobody v reálném světě, ať by byl božský nimbus tohoto jařma sebevětší,

V řecké mytologii tak bez větších potíží nacházíme události a postavy, které neuznávají moc bohů a jejich příbuzných polobohů, obvykle pozemských panovníků. Podívejme se na nejtypičtější mýty s touto tematikou.

SYNOVÉ ALOEA

Ótos a Efialtés byli syny Aloea, potomka Poseidona a Kanaké. Byli hrdí a nechtěli se nikomu podřizovat. Od dětství byli odvážní a silní a odlišovali se nebývalým vzrůstem. Svůj odpor vůči bohům zahájili tím, že spoutali řetězy a uvěznil Area, boha války. Arés se v kobce trápil dlouhých třicet měsíců, dokud ho nevysvobodil Hermés.

Osmělení Ótos a Efialtés začali vyhrožovat dalším bohům:

"Jen počkejte, až dospějeme, a naházíme na sebe hory Olymp, Pelion a Hossu, vyjdeme k vám a uneseme vám Héru a Artemidu!"

Odpovědi na tyto vážně míněné hrozby byly střely Apollóna, které vzbouřence proklály. Je třeba zdůraznit, že synové Aloea patřili ke smrtelníkům.

Ótos a Efialtés zemřeli poměrně rychle, takže - jak uvidíme později - ve srovnání s jinými nepokornými měli ještě štěstí.

ARACHNĚ

Arachné byla tkadlena z Kolofónu a její práce byla slavná v celém kraji. Jednou v zápalu ctižádosti prohlásila:

"Ať se mnou přijde soutěžit samotná Pallas Athéna! Neporazí mě."

Athéna se u Arachné objevila jako shrbená stařena, ale než tkadlenu potrestala, rozhodla se zkusit to výchovně a poradila Arachné, aby soutěžila jen se smrtelníky a co nejdříve Athénu odprosila. Arachné radu neposlechla, hrubě stařenu odbyla a jen si postěžovala: "Proč Athéna nejde?" Tehdy se bohyně proměnila do své podoby. Nymfy a lýdijské ženy se ihned před Athénou sklonily a začaly ji opěvovat. Ale Arachné to neudělala, ignorovala bohyni, nevzdala jí úctu a jen trvala na soupeření. Všimněme si: nebyli tam soudci, nebyli vybráni a nebyli jmenováni, i když by se zdálo, že byli potřební.

Athéna utkala gobelín s motivem svého sporu s Poseidónem o vládu nad Athénami. Do rohů zobrazila potrestání lidí bohy, s nimiž se chtěli měřit (zjevná narážka). Arachné utkala scény ze života bohů, kterým ale přiřkla lidské vášně (a právě takoví bozi v podstatě byli) a zobrazila je bez potřebné úcty. Zpravidla se zdůrazňuje, že práce Arachné nebyla v ničem horší než ta Athénina. Co měla bohyně dělat? Měla snad přiznat porážku?

To samozřejmě nepřicházelo v úvahu. Rozhodnutí Athény bylo jednoduché jako vertikála moci. Udeřila Arachné člunkem a gobelín lýdijské tkadleny roztrhala. Zahanbená Arachné si upletla provaz, uvá-

zala smyčku a oběsila se. Jenže mstivé Athéně se i to zdálo málo. Oživila Arachné a změnila ji v pavouka, čímž ji odsoudila doživotně ke tkaní.

Celý tenhle mýtus je kvintesencí nejkřiklavější nespravedlnosti založené na "přirozené" nerovnosti. Arachné přece vyzvala Athénu na čestný souboj, protože se domnívala, že mezi bohy i mezi lidmi musí fungovat stejná "pravidla hry" a že i ona jako smrtelnice může zvítězit, když bude objektivně lepší. Předpokladem takového názoru je důvěra k soupeři, k "čestné" hře - vždyť tu ani nebyl nikdo, kdo by vynesl závěrečný soud. Takhle vypadá Athénin čin jako zrada, aniž by ji to ovšem nějak znepokojovalo. Bohyně ukázala Arachné i všem okolo, že není žádný Rousseau ani Voltaire a že princip rovnosti před zákonem je jí zcela cizí. Zato je plně přijatelné "právo silnějšího". Vždyť použitím násilí proti soupeře, která neprohrála, zdůraznila Athéna původní "nezpochybnitelnou" nerovnost bohů a smrtelníků, díky níž nemůžou ti druzí počítat dokonce ani s minimálně spravedlivým vztahem ze strany těch prvních. Tento mýtus celým svým obsahem jako by tvrdil: můžeš být sebelepší, můžeš mít stokrát pravdu, bohové tě můžou stejně rozdrtit jen proto, že jsou bohové.

PROMÉTHEUS

Prométheus byl titán, syn titánky Thémis. Nejdřív byl spojencem Dia v bitvě o moc na Olympu, potom upadl u hromovládcе v nemilost za to, že zastával ideály humanismu. Žil na Olympu v atmosféře věčného svátku, nic mu nechybělo, ale bylo mu líto obyčejných smrtelníků. Když viděl utrpení, k němuž je bohové odsoudili, ukradl z kovárny svého přítele Hefaista (mimochodem Diova syna) oheň a pak ho dal lidem. A to nebylo všechno, sestoupil na zem a dál lidem pomáhal: ochočil divokého býka, zapřáhl koně do vozu, naučil lidi uměním, čtení, počítání, psaní, stavbě lodí, prozradil jim sílu bylin.

Soustředme se na to, že Prométheus nejen poskytl lidem nějaký jednorázový nástroj, aby jim usnadnil život, ale že jim pomohl zkrotit přírodní síly, které byly tehdy ztotožňovány se silou bohů. Tím lidem učinil mnohem nezávislejší. Patřilo to k Diovým plánům? Sotva. Jeho sluhové přivedli Prométhea ke skále a přikovat ho k ní dostal za úkol jeho přítel Hefaistos - musel mu probodnout hrud', aby ho ke skále přibil. Hefaistos měl výčitky svědomí, ale nebylo v jeho silách protivit se vůli otce.

A byla tu ještě jedna věc, která nedala Diovi pokoj a umocňovala jeho hněv a podezření vůči Prométheovi. Prométheus zná tajemství, jak a kdy je Diovi souzeno, aby byl svržen z Olympu a ztratil moc. Zeus má samozřejmě v plánu toto tajemství z Prométhea vytáhnout.

Postupně Prométhea navštíví různá božstva - Ókeanos, nymfy Ókeanovny, Hermés - a všelijak ho přesvědčují, aby se podřídil a prozradil Diovo tajemství. Ale Prométheus zůstává neoblomný.

K Hermovi byl vůbec velmi upřímný:

"Svůj žal neproměním za otrockou službu Diovi. Raději budu přikován k této skále, než bych se stal sluhou tyрана Dia. Neexistuje takový trest, taková muka, kterými by mě mohl zastrašit a dostat z mých úst jediné slovo!"

To je revolucionář!

Za tuto neposlušnost shodil Zeus skálu s Prométheem do věčné temnoty, kde ho pak nechal strávit dlouhé věky. Když ho znovu vyzvedl, přichystal novou zkoušku odolnosti Prométheova revolučního ducha. Každé ráno ke skále přilétá orel, který mu kloval játra.

V noci játra Prométheovi opět narůstala a ráno se vše opakovalo. V době, kdy titánům svrženým během bojů o moc už Zeus odpustil a mohli se vrátit z Tartaru, protože uznali moc vládce, zůstal Prométheus neoblomný a s hrdostí nesl své střádání (všimněme si, že úděl vášnivých nepřátel Dia se ukázal jako mnohem přijatelnější než osud jejich spojence, který upadl v nemilost...) Za Prométheem přicházejí jeho matka Thémis a hrdina Héraklés a prosí o jediné: aby uznal "výsledky voleb"... totiž aby uznal Dia za nejvyššího vládce a prozradil mu to tajemství. Kavalírsky se k Prométheovi zachoval Héraklés: zabil orla, který titána tak dlouho trýznil. Nato z Olympu přiletěl Hermés a opět mu slíbil svobodu výměnou za tajemství. A tehdy se v bojovníkovi za spravedlnost něco zlomilo. Prométheus řekl Diovi, jak předejít svržení: olympský alfa samec se má prostě držet dál od mořské bohyně Thetis, protože syn, kterého by s ní zplodil, bude silnější než otec. Tak Prométheus získal svobodu výměnou za to, že vyhověl Diově vůli.

Mýtus o Prométheovi je zajímavý především motivací, která vedla hrdinu ke zločinu proti božskému vládnoucímu řádu. Není to žádostivost a není to opojení vlastní mladickou silou jako u Óta a Efialta, není to samolibost vyvolaná vynikajícími uměleckými schopnostmi jako u Arachné. V případě Prométhea je motivací živý soucít, láska k lidem, cit pro spravedlnost a odmítnutí otroctví. A není důležité, že Prométheus po mnoha letech podlehl, protože nevydržel muka. Připomeňme, že jako nesmrtelný titán měl všechno, těšil se přízni vládce a měl přístup do nejvyšších pater moci.

Přesto všechno tohle obětoval, aby aspoň trochu zmenšil utrpení lidí. Takže řekněme přímo: Prométheus byl první nám známý humanista.

THERSÍTÉS

Vrcholem rovnostářských epizod v mytologii starověkého Řecka je podle mě událost z trojského cyklu s vojákem jménem Thersítés v hlavní roli. Tady už nejde o individuální vzpouru, ale o pokus vyvolat lidové povstání. Ale popořádku.

Připomeňme si fabuli trojského cyklu: syn trojského krále Paris navštíví v Lakónii dvůr místního krále Meneláa a je přijat jako vážený host, ale proradně unese jeho ženu, překrásnou Helenu (mimochoodem nemanželskou dceru Dia). Meneláos nemůže takové ponížení nechat bez odpovědi, a když se poradí se svým bratrem Agamemnónem, rozhodne se táhnout s vojskem na Tróju, aby se pomstil Paridovi a dostal zpět svou ženu. Pro výpravu získal téměř celý panteon tehdejších hrdinů: bratry Aianty, Odyssea, Achillea a mnohé další. Všichni patřili k vyšší aristokracii, byli syny a vnuky králů, ale také bohů a polobohů - tenhle fakt bychom měli zaznamenat, protože je důležitý. Válečného tažení se dále účastnilo sto tisíc vojáků - ti zjevně z vyšších tříd nebyli, a svobodných občanů a zemědělců. Obléhání Tróje trvalo deset let. A v desátém roce došlo k události, která nás zajímá.

Agamemnón se opět rozhodl zaútočit na Trójanany, ale předtím si přál vyzkoušet věrnost svých vojsk. Svolal shromáždění a promluvil k nim o útrapách války, marném obléhání a o tom, že bohové si zřejmě přejí, aby Trójané zvítězili. Reakce vojáků byla okamžitá: jako vlnící se moře se vrhli ke korábům a radovali se, že se můžou vrátit domů. Bylo to pochopitelné - prostý chlapík z helénského zapadákovu si sotva přál bojovat a umírat kvůli milostným choutkám nějakého druhořadého panovníka.

A tady se na scéně objevuje naše známá Pallas Athéna. Je to mimochoodem důležitý okamžik: mýtus o Tróji není báje, není to výplod fantazie autora, ale spíš mytologizovaná historie - bez ohledu na přítomnost bájných postav je založen na skutečných událostech. Proto budeme to, co se kdysi událo, analyzovat jako kroniku historických událostí.

Pallas Athéna se objevila u Odyssea a řekla mu, aby rychle povolal vojáky zpátky. Opakovat mu to nemusela. Král Ithaky vytrhl Agamemnónovi žezlo (znak nejvyšší moci) a začal vojáky přesvědčovat, že se mají vrátit na shromáždění, a přesvědčoval je aktivně - žezlem přes záda.

Autor mlčí o tom, jestli mělo tohle "přesvědčování" oběti, ale představuji si, že kdyby Odysseus jednoho dva nezabil, těžko by takovou masu lidí zastavil. A to se mu podařilo: vojáci se vrátili na shromáždění a ztichli jen jeden z nich, Thersítés, se neuklidnil a začal křičet. Thersítés, jak říká autor, vždycky vystupoval odvážně proti králům (pro pořádek dodejme, že sám byl příbuzným Dioméda, krále z Argosu). Tentokrát se obořil na Agamemnóna, ze už si opatřil kořist a dost otrokyň a už by snad mohl mít dost, a oni prostí vojáci by se už snad mohli vrátit domů. Nebo tu Agamemnóna nechají před Trójou samotného, ať bojuje! Teď připomeňme, v jakém vztahu byli většinou králové vůči bohům, a bude jasné, jak troufalý byl Thersítés a na koho zvedl hlas. V zásadě všechno, co řekl, bylo logické a spravedlivé, ale dál už začínají divné věci. Přišel k němu Odysseus a řekl:

"Jak se opovažuješ, hlupáku, urážet krále, jak se opovažuješ mluvit o návratu domů! Jestli ještě jednou uslyším, blázne jak urážíš krále Agamemnóna, pak ať mi setnou hlavu nebo mě nenazývají otcem Telemacha, jestli tě nechytím, nestrhám z tebe oděv, nezbiju tě a nevyženu ze shromáždění ke korábům nařikajícího bolestí.

Aby Odysseus dodal svým slovům váhu, přetáhl Thersíta po zádech žezlem, až mu vyhrkly slzy. Dál se podle autora všichni hlasitě smáli a říkali:

"Mnoho slavného dokázal Odysseus v poradě i v boji, ale tohle je jeho nejslavnější hrdinství. Jak zkrotit toho křiklouna! Už se víc neodvážá urážet Diovy oblíbené krále."

Myslím, že tady se autor hodně prohřešil proti skutečnosti, když dělá ze všech řeckých vojáků beznadějně idioty, co nemají vlastní názor. No řekněte: ještě před pár minutami se hnali ke svým korábům a na "Diem oblíbené krále" zapoměli, a jen hrubá síla a autorita Odyssea je dokázaly vrátit zpět. A najednou se tisíce vojáků, kteří si přejí udělat vše tak, jak navrhoval Thersítés, začnou Thersítovi vysmívat, i když vyjádřil jejich vlastní touhy? Nezapomínejme, že historické události se v kronikách a mýtech často mění tak, aby vyhovovaly vládcům-aristokratům a jejich příbuzným, kteří samozřejmě mají zájem na tom, aby Thersíta očernili tím, že ho předvedou jako blázna, křiklouna, kterého mlátí pro pobavení. Jednání Odyssea spíš slavili a chválili takoví, jako byl on sám: králové, "modrá krev" řeckého vojska a možná jejich nej bližší posluhovači z řad prostých vojáků. Řekl bych, že obyčejní vojáci hleděli na tu scénu se smutkem, ale neodhodlali se otevřeně vystoupit na Thersítovu podporu: za devět let obléhání si zvykli Podříditi se svým vůdcům, a navíc moc dobře chápali, že v případě vzpoury Odyssea okamžitě podpoří špičky armády - výborně vybavení a zkušené vojáci aristokrati a jim blízcí. Právě proto se obyčejní vojáci dívali na Thersítovo ponížení se zlostí a strachem zatnutými zuby, ne se smíchem. To je podle mého názoru mnohem pravděpodobnější verze.

Ale tím Thersítova historie nekončí.

Z dalekého Pontu přijeli Trójanům na pomoc amazonky - opět vzplál boj a v něm bojovaly ženy pod vedením královny Penthesileie. V zápalu boje ji zabil Achilleus. Když na ni pak pohlédl, pochopil, že ji miluje, a smutně se nad mrtvou sklonil. Tady by měla Penthesileia otevřít oči plná citu, Achilleus by pod její tunikou objevil neprůstřelnou vestu a políbil by milovanou uprostřed bitevní scény, ale celou idylku zase zkazil Thersítés, který se tu dost nevhodně objevil. Začal Achilleovi nadávat (i když z textu není jasné proč) a potom se ho zjevně rozhodl zvlášť potrápiti, vzal kopí a proklál jím oko mrtvé Penthesileie. Když se Achilleus vzpamatoval, udeřil Thersítéa po tváři takovou silou, že ho na místě zabil. Život této postavy, kterou autor trojského cyklu tak horlivě hanil, skončil neslavně.

Ale zkusíme se i na tuhle epizodu podívat objektivně a se zdravým rozumem.

Zaprve Achilleus patřil k hrdinům polobohům a byl příbuzensky zainteresován na vítězství Řeků nad Trójou - toto vítězství mu mělo poskytnout bohatou kořist (včetně otroků) a určitě i další majetek, o slávě a prestiži nemluvě. Zadruhé, dokud Achilleus nevstoupil do boje (vmísil se do bitvy, když už probíhala), amazonky měly převahu nad Řeky a ti začali ustupovat a dostali se téměř ke svým korábům. Stačilo málo a nasedli by do nich. A kam by pluli, to bylo Achilleovi jasné. Pro vůdce tak vznikla krajně nepříjemná situace... Stačila jiskřička, například výkřik téhož Thersíta a vojsko by jim ukázalo záda s gestem: bojujte si sami, my se vracíme domů. Precedens tu už byl a v čerstvé paměti ho měl i Achilleus. V této situaci se aristokracie rozhodla jednat s předstihem a v bitevním zmatku zabývá Achilleus takového nehodného bojovníka, jakým byl Thersítés. Mohl by přece využít situace k odvetě za nedávnou potupu. Jenže přímé zabití jednoho ze svých bylo formálně nepřijatelné dokonce i pro Achillea (následně musel dokonce plout na Lesbos, aby obětoval Apollónovi a Artemidě a očistil se tak od nesprávně prolité krve), a autor mýtu-kroniky musel zabití důstojně zdůvodnit, jako to udělal sám Achilleus v kruhu aristokratů: blázen Thersítés dělal posměšky nad mrtvým tělem... Achilleus ve skutečnosti prostě využil (možná dokonce po předchozí domluvě s ostatními aristokraty) ideální příležitost pro odstranění nebezpečného buřiče. Nebudu tvrdit, že tato verze je jediná správná, ale myslím, že je zcela oprávněná.

ZÁVĚR

Všechyn hrdiny buřiče z řeckých mýtů, jak "obyčejné smrtelníky", tak nesmrtelné, spojuje jedna věc: všichni (když to zjednodušíme) špatně skončili. Buď byli přinuceni podříditi se vůli bohů, a jen tak jim bylo prominuto, nebo byli nemilosrdně zlikvidováni. Ani jeden v konfliktu nezmátl. A je to zcela zákonité, jinak to ani být nemohlo - ve starověkém řeckém mýtu (a nejspíš i v tehdejšímu chápání) by se prostě nenašlo místo pro takovou postavu, nezapadala by do systému souřadnic. Arachné vítězí v soutěži s Athénou a ta sklopí hlavu a opouští "bojiště". Ótos a Efialtés tráví čas v radovánkách s Diovou ženou... To je pro řecký mýtus samozřejmě nemyslitelné. Z toho vyplývá nejdůležitější funkce starověkého náboženství - funkce výchovně-ideologická. Mýty měly jednoznačně ukázat, že spor s bohy a jejich náměstký na zemi (králi, šlechtou) je marný, zničí toho, kdo chce diskutovat, a jeho jediným

výsledkem je bezpodmínečné vítězství toho, kdo stojí v hierarchii výš. Tak se prostřednictvím božských vůdců v lidech vytvářel zvyk podřizovat se vůdcům pozemským.

Když ale poodhalíme roušku poznání, spatříme to nejdůležitější - to, co pohánělo Odyssea, aby zabil Thersíta, Dia, aby mučil Prométhea, Athénu, aby dohnala k sebevraždě Arachné. Spatříme strach. Strach mocných a neporazitelných bohů z obrovské bezprávné masy smrtelníků, v níž se občas zrodí odvážlivec, který otevřeně vystoupí proti "věčnému" pořádku. A je to jasné: mytologie jen odráží reálnou věčnou hrůzu vládců i z té nejmenší možnosti lidového povstání.

Ale i když byl řecký lid strašen poučnými mýty, stejně se v něm nevyhnutelně objevovali a dál objevují noví Thersítové a Prométheové. A snad se jednou Olymp díky nim zachvěje.

Říjen - listopad 2012

Toho, kdo se vyhlásil pánem nebes, uvrhnou vlastní děti do pekla.

S Kronem, jenž vládl všemu dokola, to učinili Poseidon a Zeus.

Nezalekla se mocné Athény Arachné, bohyni se postavila.

Sto let před Kristem gladiátor spojil síly s otroky a porazil Římany.

Ne každý vyzvat moc si dovolí,

"Modla je mrtvá," prohlásit surově,

"Rovní si jsou otroci a bohové!",

aniž by rovnost viděl kdykoli.

I dnes nad námi sviští obušek,

proto jste stále s námi, hrdinové!

Burcují v netu noví Thersítové

a Prométheus lije benzin do flašek.

Březen 2015

Boží trest

Léto roku 2013. Vedro. Rozhodli jsme se s kamarádem přezdívaným Cigoš, že vyjdeme ven na každodenní procházku, vyměníme nazeleno malovaný beton vězeňských zdí za šedivý beton vězeňského dvorku. Náš Spoluvězeň K. zůstává na cele.

Až bolestivě povědomá každodenní cesta. Dveře se otevřely, musíme doprava. Dolů po schodech. Unavený vlčák, tři fízlové. Jedno patro, druhé a jsme u dvorků. Mogilevské vězení se zvýšenou ostrahou má sedm vycházkových dvorků. Jsou to tytéž cely, jen bez nábytku a bez stropu. Namísto něj mají dvě řady drátěné sítě. Bachař Jura nás pouští do sedmého dvorku a zamyká za námi. Začíná nám běžet naše hodina.

Jako vždy, užíváme si sluníčka. Během naší hodinové procházky se posune po zdi dolů o celý metr. Vykládáme si všelijaké hlouposti, Cigoš mi vypráví své feťácké historky z vesnice. Najednou slyšíme ze sousedního dvorku salvy hlasitého, nenuceného a upřímného smíchu:

”Cha-cha-cha-cha-cha! A-a-a-cha-cha-cha!”

Pak znovu.

První, co nás napadá: nějakou celu vyvedli na procházku, tak se z toho radují. Jenže když posloucháme pozorně, je jasné, že se směje jen jeden člověk. Jeden? čemu se dá o samotě tak hlasitě a nenuceně smát? A v tu ránu nám to dojde: ve stejnou dobu s námi přece vždycky vedou na procházku Alexeje (Ljošu) Huza.

Alexej Huz je svého druhu legenda mogilevské věznice. Je to bývalý posluchač Akademie ministerstva vnitra, profesionální sportovec. Povídá se, že když ho poprvé zavírali na celu, zmlátil u toho celou jednu sichtu fízlů. Ti mu to neodpustili a dlouho ho pak týrali...

Dostal pětadvacet let za únos novináře Dmitnje Zavadskeho, podíl na vraždě pětičlenné ázerbájdžánské rodiny a jiné zločiny... Strávil na samotce skoro jedenáct let.

Je možné, že je tam na dvorku sám? Čemu se tedy tak řehtá? Poslouchali jsme dál. Zanedlouho se smích změnil na zpěv:

Město už spi, spouští se mlha dolů,
A vítr šílí v temných koutech dvorů.

Pro nás to není poprvé,

Máme v popisu práce své

Klid střežit v noci, Jako během dne.

Jo! Řekni nám ”Hoši, zlomte vaz”,

Jo! Ať hra bez pravidel ušetří nás.

Jo! Když bude zítra hůř než v časech předchozích, Operativci se ničeho nezhrozí...

Nezpíval to tak, jak zpívají školáci v hodinách zpěvu, jen aby odkřičeli text. Hlas byl pevný, jistý, zpíval výrazně, od srdce, s takovým až patetickým nasazením.

Podívali jsme se s Cigošem na sebe a usmáli se. Všechno jsme pochopili beze slov. Za několik minut, když Operativci dozněli, uslyšeli jsme:

Když je hejnem mraků obzor zatažen,

úsměv duhu v nebi vzbudit dokáže!

S kamarády musíš úsměv sdílet jen:

navrátí se k tobě zmnohonásoben!

Odpíval tu dětskou písničku celou. Od první řádky do poslední. Nevím, kolik měla slok, ale zdálo se, že uměl všechny. Zřejmě se ji cíleně naučil nazpaměť.

Slunce sjelo po betonové zdi o ten svůj metr dolů. Čas procházky nám vypršel. Ozvalo se bouchání dveří, Jura vedl ”domů první dvorky... Bouchání dveří, šourání nohou. Všechny zvuky, co tady lze uslyšet, jsme dávno uměli nazpaměť — za chvíli přijde řada na nás, dveře se ožívají stále blíž. Vycházíme ven. Zpět nás vede jen jeden bachař. To je dobře. Chci se přesvědčit, že ve vedlejším dvorku byl skutečně Ljoša Huz. Na pár vteřin, když mímám dveře na ten dvorek, otevírám kukátko a vidím: přesně uprostřed betonové asfaltové ”procházkové místnosti” stojí obrovský vousatý chlap. Hlavu má zakloněnou dozadu a dívá se skrz mříž na slunce. Což je divné, protože mít vousy ve vězení je přísně zakázáno.

Zavřel jsem oči a pomyslel jsem si: pět lidí, pětadvacet let vězení, z nich jedenáct na samotce. Jde-li o lidský život, žádné náhody nejsou. Ted už vím, jak vypadá boží trest.
Březen 2016

Maugli

Přivedli ho na naši celu č. 152 večer. Byl hubený, neoholený a neostříhaný, neumytý, na první pohled mu bylo takových šestnáct let, pohled měl vystrašený, přesně jako uštvané zvířátko. Prvních několik minut jsme z něj nemohli dostat jediné slovo. Kdo je? Z jaké cely? Jen nesouvisle motal hlavou, rozpačitě na nás zíral zpod svrašťeného obočí. Konečně jsme ho usadili ke stolu, dali mu napít čaje a vytáhli z něj aspoň něco. Seznamte se: Saša K., dvacet jedna let, původem z Červeně.⁽¹⁾ Běloruské městečko, pozn. překl.) Seděl na cele se zkušenými vězni, kteří už měli za sebou pár trestů, ale ti ho takzvaně postavili na lyže, tj. donutili, aby požádal bachaře o přeložení do jiné cely (hned vám prozradím, že vzápětí jsme moc dobře pochopili, proč). Dostal se do vězení za krádež nějakého baťohu, v němž byl fotoaparát. V žertu jsem ho pojmenoval Mauglí, vždyť skutečně vypadal, jako by utekl z lesa, a ještě k tomu měl snědou pleť. Přezdívka se ujala.

Uběhlo několik dnů. Společným úsilím všech spoluvězňů z naší cely byl Mauglí nakonec oblečen, ostříhan, umyt (nikoli bez donucení) - teď už jakžtakž připomínal lidskou bytost. Neměl u sebe nic, ani holicí strojek, a tak jsme mu poskytli všechno, co bylo třeba. Balíčky Saša nedostával (ani dopisy mu nikdo nepsal), ale, samozřejmě, jedl, pil a kouřil spolu se všemi, dělili jsme se o všechno.

Když se postupně trochu uvolnil a přesvědčil se, že je na cele s lidmi a ne se zvířaty, začal Mauglí, aniž bychom si toho ze začátku všimli, ukazovat svou horší stránku. Vmísil se třeba do hovoru a mlel páté přes deváté; pronášel nepatřičné poznámky; moc často lezl k okýnku, aby si popovídal s fízly, přestože to s nimi vůbec neuměl; hrubě reagoval na naše oprávněná napomenutí. Po několika takových případech se ukázalo, že jediný způsob, jak s ním mluvit, je na něj rvát. Nadávali mu od rána do večera, protože neuběhla ani hodina, aniž by něco zvorál. Jenže jemu to bylo úplně fuk.

Zaujal mě jako "vzácný úkaz". Je pochopitelné, že venku jsem s takovými lidmi vůbec nepřicházel do styku, ve vězení o ně naopak nebyla nouze. Byl jsem asi jediný z cely, kdo na Sašu nekřičel (nebo takřka nekřičel, abych byl zcela upřímný). Mluvil jsem s ním jako s rovným, což nebylo jednoduché. Zanedlouho jsem zjistil řadu zajímavostí z jeho životopisu: jeho otec strávil mnoho let v trestaneckém táboře č. 13 v Glubokém, o matce toho Mauglí moc nevěděl, žil s tetou, která ho evidentně neměla v lásce. Rostl jako dříví v lese, ponechán sám sobě - aspoň já jsem si nějakých stop cílené výchovy u něj nevšiml. Skoro celý život strávil Saša na ulici, chlastal, čichal lepidlo, kradl. Tvrdil, že vystudoval učňák, ale skoro neuměl psát, bylo mu zatěžko i přečíst byť jen několik řádků. Jeho duševní vývoj jsem odhadoval na jedenáct až dvanáct let. Občas jsem tak na něj koukal a napadalo mě: tak tady máš jednadvacáté století ve středu Evropy... Na očích všem sociálkám, pedagogickým institucím, ba i policejní inspekci pro nezletilé vyrostl divoch, který v jednadvaceti letech neumí číst. Všechno, co pro něj dokázali udělat, bylo zavřít ho do vězení. Teď už s 99procentní jistotou bude po zbytek života chlastat, sedět ve vězení, krást a fetovat. A každému je to jedno. Úplně všem... Tedy kromě okresního policejního oddělení, kterému Mauglí zvedá statistiku.

Stát se o Mauglího nezajímal, ale zajímaly se aspoň nevládní organizace: ještě jako náctiletý byl v Itálii na zdravotním pobytu se skupinou černobylských dětí. Detaily si už nevybavuji, pamatuji si jen jeho vyprávění o tom, jak jednou volal Italům po návratu do Běloruska: "Zvoní to, ona mi to zvedá... ,Zdarec!', povídám. Ta baba: ,Pronto, pronto!' A já jí na to: ,Chujonto!' A zavěsil jsem!" Tady se Mauglí rozchechtal, evidentně pyšný na svůj chytrý humor.

Kromě toho měl Mauglí astma. Občas dostával záchvat kašle a žádal bachaře o sprej, který mu nepovolili mít na cele - protože byl kovový, nechávali mu ho ve skřínce na chodbě. Mimochodem, ten sprej dostal "od Italů". Nehledě na tyto hrozné záchvaty ho ani nenapadlo, že by přestal s kouřením.

Jak tak ubíhaly dny, stával se Mauglí na cele zjevným vyvrhelem. Nejenže se neuměl chovat, ale pořád něco "vorál" - třeba poškodil věc, která patřila všem společně nebo se večer napil magoráku a pak po celou noc zvracel a nenechal ostatní spát. Kromě toho jsme ho museli pořád nutit, aby po sobě uklízel a podílel se na úklidu cely. Pochopitelné, nadávali jsme mu nonstop. Ze začátku jsem ho dokonce hájil - bylo mi ho líto, pokaždé se cely smršknul, když na něj někdo spustil řev, a vytřeštil oči. Nejednou jsem zkoušel přemlouvat ho a vysvětloval jsem mu pravidla soužití v cele. Podobná "spasitelská kázání" zabírala vždy v nejlepším případě na půl dne, proto jsem toho nakonec nechal. Jenže jak už bylo řečeno, přísné metody na něj taky neplatily. Kromě toho jsme si záhy uvědomili zajímavou psychologickou

nuanci: Mauglí byl životně závislý na tom, aby byl středem pozornosti, i kdyby se projevovala výlučně jako křik a nadávky. Aby byl na cele "hvězdou" a po celý den poslouchal, jak ho ostatní probírají, byl připraven snášet urážky, útoky a hrozby. Během dalších let jsem si uvědomil, že se jedná o zvláštní typ lidí, který se právě ve vězeňských celách ukazuje v celé své "kráse". Způsobují ostatním potíže záměrně, jen aby na sebe za každou cenu soustředili jejich pozornost.

Zanedlouho se všechny způsoby výchovy (až na fyzický nátlak) vyčerpaly. Prosili jsme ho, nesčetněkrát jsme ho seřvali, vyhrožovali vším možným, zastrašovali, zabavovali jsme mu cigarety, snažili jsme se nevnímat si ho. Ale to všechno Mauglího jen víc rozněcovalo, protože cítil, že úsilí, a tedy i pozornost celé cely se soustřeďuje na něj. Začal si stěžovat, že s ním špatně zacházíme. Varoval bachaře, že se podřeže; vyhlašoval hladovku (která trvala pouhou čtvrt hodinu, dokud nedonesli boršč); jednou dokonce napsal stížnost vězeňskému operativci. Na listu papíru, vytrženém ze sešitu, ve vlnitých řádkách, sestávajících ze sotva čitelných a neuvěřitelně pokřivených písmen, stálo přibližně následující (snažím se o maximální zachování původního pravopisu):

žadost

prosím mne převezt do jini celi pač mam 1000 pruseru tadi jen překažim všíci na mne řvou
...a tak dál.

Je pravda, že tu žádost nakonec neodevzdal. Zato proces jejího sepsání a probírání samotného tohoto kroku trval půl dne. A to bylo právě to, oč Sašovi šlo.

V novém roce 2011 jsem byl poslán na nemocniční oddělení žodinského vězení: zarostl mi na noze nehet. Když jsem se po dvou týdnech vrátil, Mauglí už na cele nebyl. Tady je to, co mi k tomu řekli chlapi. Skoro hned potom, co jsem odešel, jako by se Saša utrl ze řetězu: buď u něj propukla psychická nemoc, anebo se mu dobře dařilo ji simulovat. Začal například zničehonic bubnovat do zdi, mlel ještě větší nesmysly než dosud, schovával se za dveřmi záchodu, kradl věci ze společných zásob a nakonec ukradl a schoval u sebe něčí dopis. Zanedlouho začal dostávat od chlapů pohlavky, protože dál už to snášet nešlo. Bachaři konečně pochopili, že se Sašou nebude všechno v pořádku, a odvedli ho na zdravotní oddělení.

Uběhly skoro tři roky. Znovu jsem se ocitl v žodinském vězení, nikoli už ovšem ve vyšetřovací vazbě: přeložili mě sem z mogilevského vězení se zvýšenou ostrahou, abych si tu léčil žaludek, jelikož v Žodině se nacbází pobočka celorepublikové vězeňské nemocnice. Zavolal si mě operativce, aby si mě "proklepl". V pracovně měl na zdi vyvěšené fotky vězňů, na které měl dopředu dávat pozor. Proběhl jsem očima řádek "Náchylní k sebevraždě a sebepoškození" a setkal jsem se pohledem s Mauglím. To jsou věci! Ano, skutečně, byl to on. I příjmení odpovídalo. Zřejmě už tady seděl podruhé nebo i potřetí.

Když jsem se vrátil od operativce k sobě na celu, začal jsem si vybavovat zhruba všechno to, co jsem vám už před chvílí pověděl. Vzpomněl jsem si na Mauglího sprej na astma, na jeho pohled vlčete, již v jednadvaceti letech vyhnílé zuby, pačesy, které padaly do lavoru s mýdlovou vodou, když jsme mu holili hlavu- A napadlo mě z nějakého důvodu: co se stane se Sašou po smrti? Žel, nepochyboval jsem, že dlouho naživu nezůstane, leda by vyfasoval dlouhý flastr a vězení ho "zakonzervovalo"...

A kdo ho bude oplakávat?

Najde se někdo, kdo ponese jeho rakev?

Nebo to s ním dopadne jako s Balzacovým otcem Goriotem, který umíral takřka v naprostém osamění a o jehož poslední cestu se starali v podstatě cizí lidé?

Rodinu Mauglí nemá, přátele nejspíš taky ne, a pokud je má, pak to stěží budou ti nejlepší z lidského pokolení... Napadlo mě, nakolik smutný a neutěšený je nejen osamělý život, ale i osamělá smrt... A že ten, kdo uvrhl do vězení za politický čin mne, a ten, kdo udělal z Mauglího zlodějíčka a vydědence na okraji života, je jeden a tentýž Leviatan.

Březen 2015

Pomatenci

Léto 2012. Město Šklov, NZ-17. Samotka PKT: jeden den střídá druhý, úplně stejný - vymyslím si, jak je zaplnit, abych se nenudil. Zrovna byl oběd, bachař, který roznáší jídlo, odnesl misky. Není co dělat, nálada na čtení nebo učení taky není, zato odpolední parno uspává. Rozložil jsem si kabát pod stolkem (aby nebylo tak vidět světlo lampy), pod hlavu jsem si dal učebnici arabštiny a byl jsem připravený zabít čas spánkem ještě jednu hodinu ještě jedno o dne.

Uvelebil jsem se pohodlněji, začal jsem dřímat a najednou slyším bzučení elektrického zámku na konci chodby a zařinčení kovové mříže. Někoho přivedli, říkám si. Každých patnáct hodin v zóně zasedá disciplinární komise, "krtiny", kde velitel rozdává muklům den v ŠIZO, měsíc PKT nebo zrušení návštěv a balíčků.

Je slyšet dupot nejméně dvou lidí. Aha, bachař přivedl mukla. Do ŠIZO, nebo do PKT? Najednou se z chodby ozval ochraptělý kuřácký hlas, řvoucí na plné pecky:

Kví-í-ítky krá-á-ášlí v sa-a-adě větve stromů,
v dálce mráčky plují nad řekou,
šla Kaťuša, vyšla čile z domu,
říčce blíž nad skálu vysokou.

Tak je to jasné. Kolja.

Kolja je mukl, který se zcvoknul, chlápek něco přes padesát; hádal bych mu míň, ale vypadá nějak moc sešle. Pomatenec, magor, jak se takovým často říká ve vězení. O něm i o každém takovém se vyprávěly úplně legendy: prý chodí po zóně bez označení, neoholený, posílá fízly do prdele, huláká, co se mu zachce a kde chce. Když je to zvlášť ostré, posadí ho do ŠIZO, aby už nevyváděl.

Teď mu dali deset dní. Pro něj to byly samozřejmě dny veselé, ale pro ostatní mukly evidentně ne. Kolja se bavil tím, že po jídle neodevzdal bachaři hliníkovou misku. Mít ji u sebe v cele ŠIZO nebo PKT je zakázáno, proto je po každém jídle sbírají. Sebrat ji Koljovi ale nešlo. Po obědě, svačině nebo večeři jsme často slyšeli na chodbě následující dialog:

Bachař: Snědeno?

Kolja Snědeno.

Bachař: Dej mi misku.

Kolja. Jdi do prdele!

Bachař: Dej mi misku, čuráku!

Kolja: Jdi do prdele!

... hádka pokračovala nějakých patnáct minut a pak rozzuřený bachař otevřel mříž, sám si misku vzal a cestou praštil Kolju do míst, kde jsou játra.

Muklové neměli v lásce zvlášť Koljovy noční vrtochy. Přes den vyspával a v noci vzal řetěz, kterým se připevňovala pryčna, a dělal pekelný rachot, když s ním do pryčny mlátil. Hluk se nesl po celém baráku a nenechal spát ani mukly, ani bachaře.

Když si Kolja odseděl svých deset dní (a nebyly první), někam zmizel. Říkalo se, že ho odvezli na "péo" (PO, psychiatrické oddělení) - jak muklové říkají vězeňskému blázinci v NZ-3 ve Vitebsku.

Ztráta zdravého rozumu ve vězení je jev poměrně častý. Jako by nestačilo, že se do vězení dostávají lidé se sníženou přičetností nebo mentálně zaostalí, i samotná věznice přispívá k propuknutí různých druhů duševních poruch. Takhle o tom psal v Pamětech revolucionáře Petr Kropotkin:

"Pode mnou seděl rolník jménem Govorucha, známý Serďukova, se kterým se domlouval tukaním na zeď. Aniž bych o to stál. Často jsem dokonce během práce tyto rozhovory sledoval. Také jsem se s ním tímhle způsobem domlouval. Ale je-li samovazba bez jakékoli činnosti pro inteligentní lidi těžká, mnohem nesnesitelnější je pro rolníka, který je uvyklý fyzické práci a zcela neschopný celý den číst pojednání. Náš přítel rolník se cítil velmi nešťastný. Přivezli ho do pevnosti poté, co seděl už dva roky v jiné věznici, a proto byl již podlomený. Jeho zločin spočíval v tom, že poslouchal socialisty. K mému velkému údivu jsem si všiml, že rolník začíná mluvit z cesty. Postupně se mu rozum stále víc zatemňoval a se Serďukovem jsme pozorovali, jak se krok za krokem, den za dnem přibližuje šílenství, dokud se jeho povídání nezměnilo ve skutečné blábolení. Tehdy se z dolního patra začal ozývat divoký křik a děsivý hluk. Náš soused zešílel, ale stejně ho ještě několik měsíců drželi v pevnosti, než ho odvezli do

ustavu choromyslných, ze kterého mu už nebylo souzeno vyjít. Být přítomen za takových podmínek pozvolnému rozkladu lidského rozumu je strašlivé.”

Stejně děsivé je pozorovat následky téhle destrukce.

Za mých časů v ŠIZO šklovského tábora č. 17 seděl pětuch Kuzja. Do ŠIZO nešel za trest, ale na "bezpečné místo". Uklidili ho tam před mukly. Jeho problém byl v tom, že se choval neadekvátně, konkrétně kálel pod sebe nebo prostě tam, kde ho to napadlo. Máme-li věřit vyprávění muklů, stalo se mu to v důsledku pravidelného bití v oddíle. Kuzju mlátili, dokud "se neposral", za to, že je pětuch a nejspíš za to, že je "psychouš". A pak ho tloukli dál za to, že se "posral" a žít s ním v jednom baráku je nesnesitelné. Kromě mlácení mu i domlouvali, mockrát mu dali čisté oblečení a povlečení, ale všechno marně. Aby se mu nestalo něco horšího, správa věznice našla "skvělé" řešení a strčila Kuzju na "bezpečné místo", které se lišilo od ŠIZO jen tím, že se v něm na podlaze válela matrace. Vždycky po pár dnech jsem slyšel denního bachaře, jak mu nepřičetně nadává: matrace bývala pravidelně pokálená. Říká se, že když přijela za Kuzjou na návštěvu matka, byla v šoku a dlouho požadovala od vedení vysvětlení, co to udělali s jejím synem...

Na sedmnáctce seděla ještě jedna osoba - nepamatuju si, jak se ten člověk jmenoval. Dali ho na samotku za to, že si zvykl okrádat spoluvězně. Párkrát ho muklové zmlátili, až sám požádal, ať ho někam uklidí. Skoro každý den na něj přišla zuřivost začal vydávat silné ne artikulované zvuky a nadávat, těžko říct komu a na co. Trvalo to hodiny. Ale jednou dokonce začal rozbíjet ten prostý nábytek, co tam byl, a až tehdy bachaři zareagovali - jak to, že ničí erární majetek! A zavolali doktora, bachaři toho chudáka znehybnili, doktor mu něco píchl, zvuky začaly postupně slábnout a do půl hodiny utichly úplně.

Občas se na jednom baráku v NZ- 17 sešlo hned několik psychicky nemocných, a to teprve začínala legrace. Představte si chodbu se čtyřřadvaceti celami, dřevěné dveře, skrz které je slyšet všechno, co se děje uvnitř, a betonové stěny vytvářející skvělou akustiku. Člověk sedí sám v cele a slyší současně z několika stran:

"E-e-e-e... e-e-e-e... y-y-y... y-y-y..."

"Kundy pojebaný! Buzny zkurvený!!!"

"Á-á-á-á-á-á!!! Á-á-á-á-á-á!!! Á-á-á-á-á-á!!!"

A takhle to jde pořád dokola spoustu hodin, dokud kolegům psychoušům nedojde energie. V takové chvíli začne člověk pochybovat, že je ve věznici a ne v pakárně - a má dojem, že sám postupně začíná sílet.

Jak jsem už psal, hodně "pomatenců" se proslaví: problematické mukly překládají ze zóny do zóny a předchází je jejich sláva. Mezi takové patří Hokej - vězeň z NZ-15 v Mogilevu. Shrbený muž kolem čtyřicítky, s věčným strništěm. Dostal pětadvacet let. Za zabití kágébáka, jak se povídalo mezi mukly. Prvních pět let proseděl jako "těžký zločinec" v grodněnské věznici se zvýšenou ostrahou a tam zjevně zešlel - nebo ho kágébáci mlátili po hlavě. Detaily nikdo nezná, protože sblížit se s ním není možné.

Mezi nejpověstnější patří Hokejova vysílačka v čepici. Je přesvědčený, že mu tam fízlové namontovali mikrofoon, a proto je možné ho často potkat, jak se prochází po vnitřním dvorku a mumlá do čepice nadávky a vybrané sprostárny na adresu milice, státu a Lukašenka. Hokej rád nadává i Bělorusům (za to, že zvolili Lukašenka), hlavně při společném sledování televize. I když se mezi vězni stoupenci Lukašenka najdou jen zřídka, za urážení Bělorusů dostal Hokej nejednu nakládačku. Mimochodem, je to Rus.

Rád vynalézá důmyslné nadávky a zapisuje si je do sešitu. Měl hodně stejných sešitů popsaných od začátku do konce drobným písmem. Ti, co měli možnost do nich nahlédnout, říkají, že je to jen nesouvislý a nevysvětlitelný proud myšlenek, nadávek a blábolení.

Nevyčerpatelem zdrojem veselí pro mukly je Hokejovo zacházení s fízly. Nabral třeba v jídelně kaši a vykydal ji doprostřed vnitřního dvora na noviny, kam připsal: "Pro Mahownyho (což je přezdívkou bývalého velitele NZ-15 Machaňkova). A jednou prostě chodil po dvoře a z plných plic nadával "Machaňkové a Tolkačjové". Pozvali si ho na kobereček a velitel kolonie Machaňkov a jeho zástupce Tolkačjov se ho zeptali:

"Kdo je Machaňková a Tolkačjová?"

"To jsou moje moskevské kurvy," vysloužil si Hokej poctivě ŠIZO.

Jednou přijeli do mogilevské kolonie nějací posluchači policejní akademie. Prošli se po "hlavní aleji" a šli dál - na prohlídku zóny. Jeden z nich se opozdil a začal si obhlížet zamřížované plácky kolem jednotlivých baráků. K jeho smůle stál v jednom z nich Hokej. Pevně chytil mříž, zíral na návštěvníka šílenýma očima a chrlil na něj nějaké nesmyslné kletby:

"Co čumíš, kundo z ryby... Přijeli buzíci, pakáz mizerná pojebaná..."

Mladík pokládal za nejlepší rychle dohonit kolegy...

Nevím, jestli fizlové na patnáctce mlátili Hokeje nebo ne, ale v ŠIZO končil pravidelně. Na jeho chování to žádný vliv nemělo.

Nejproduktivnější líhni pomatenosti vězňů vězňů je ovšem bez debat věznice se zvýšenou ostrahou.

V rizikové skupině jsou lidé s vysokými tresty, ti co sedí na samotkách, i ti, které umístili do společných cel. Stísněný prostor, neustále konflikty, nadávání, napjatá atmosféra, strach, nemožnosti změnit podmínky, provokace a výsměch dozorců. Vidina dlouhých let za mřížemi, naprostá bezvýchodnost - to všechno tomu jen napomáhá.

Běžných samostatných cel není pro všechny dost, proto dozorcí často strkají narušené vězně na samotku. Jednou když jsem byl v ŠIZO (které je ke všemu ve sklepech), se pozdě večer z některé ze sousedních cel najednou začaly rozléhat rány a divoké kvílení:

"Li-dé!!! Li-dé!!!"

Rány se ozývaly dobrou hodinu a přerušovaly je výkřiky. "Pustte mě odsud!!!", dokud nepřišel bachař a výtržníka neseřval. Ten den už byl klid, ale pak všechno začalo znova.

Začal jsem se vyptávat chlápků v sousedních celách, co se tam děje, ale kromě toho, že "mu z toho lapáku hráblo", jsem nic nezjistil. Říct, že jsem s tím člověkem cítil, by bylo pokrytecké. Ale když jsem se snažil představit si ten strach a zoufalství, které ho v podzemní kobce dovedly k tomu, že kopal do dveří a volal "li-di", vážně jsem je zhroutil. Jednotvárnost, beznaděj, stísněná cela samotky, psychická choroba a určité dlouhý trest jako jediná budoucnost - to je hluboká propast.

Šílenství se u mnoha "pomatenců" objevuje periodicky, čas od času. Mívají i svvětlé okamžiky. Třeba Saňa, s přezdívkou Shrek, další z obyvatel mogilevské věznice. Tomuhle chlapíkovi nebylo ještě ani třicet. Jako malý chodil do zvláštní školy. Jestli měl rodiče, pak mu ve věznici vůbec nepomáhali. Odpykával si trest za vraždu a neměl nikoho, kdo by mu "helfnul". Obvykle ho strkali na samotku, protože se s nikým nesnesl. Normálně bylo v jeho cele ticho, ale občas se z ní začalo ozývat nadávání na benga, ať už oprávněně, nebo bez důvodu. Obvykle si vylil zlost na bachařích, kteří nakukovali "krmítkem" během rozdávání jídla. Ale nejhorší bylo, když Shrekovi došly cigarety. Peníze na to, aby si je koupil ve vězeňské prodejně, neměl, tak je žebrol od dozorců. Dávali mu jich za den asi pět. Když s tím přestali, začal rvát a mlátit do dveří, rozbíjet v cele nábytek, umyvadlo, sklo v okýnku. Jako "protest" proti lakomství bachařů odmítal jít na vycházku, což provázely vybrané nadávky.

Bachaři Skřeká Často mlátili. Někdy přímo v cele, někdy ho vyvedli na "soustředění", ale nikdy to žádný efekt nemělo. Ve chvílích největší zuřivosti, když už hluk z jeho cely nebral konce, zavolali prostě doktora, který mu dal injekci (aminazin, jak říkali muklové), a Shrek se na pár dní uklidnil.

Ale jako mělo NZ-15 nejslavnější postavu Hokeje, v mogilevské věznici to byla Ira. Jedna z mála vězeňkyň s vysokým trestem, které jsem poznal, seděla v sousední cele: já v osmnáctce, ona v devatenáctce. Míra pomatení, kterou předváděla, byla zkratka neuvěřitelná. Každý den zhruba pět až šest hodin - a mohlo to být nad ránem nebo třeba uprostřed noci - se z její cely nesl nepřetržitý bezsmyslný proud řeči produkovaný chorou myslí. Nedokážu z toho interpretovat ani kousek - pamět si to odmítla uchovat. Umím to popsat jen takhle: začala o něčem mluvit, třeba o letadlech nebo o tom, co viděla v televizi, nebo o planetách a galaxiích, rozvedla několik hypotéz a potom se chytila posledních vyřčených slov a vytvořila z nich nové téma - a takhle to pokračovalo bez konce. Nejvíce mě na tom zaráželo, že nemluvila, ale křičela, řvala tak hlasitě, že ji bylo slyšet po celém patře, a když šla k okýnku, pak i ve všech ostatních patrech. Svoji řeč neustále přerušovala výhrůžkami a nadáváním bengám. Šíla do nich vybraně a originálně, i když ji vedli na vycházku. Ti fialové, co dostali rozum, mlčeli, ti pitomější jí to opláceli.

Ira se snažila komunikovat se sousedními celami přes okenní mříže, když potřebovala cigarety. A běda cele, odkud na její adresu zazněla vulgarita nebo něco neuctivého: vylezla na parapet a celé hodiny urážela její nájemníky - a poslouchala to celá věznice. Aby bachařům oplatila, že jí nedali cigarety, nebo jen tak pro zábavu se na každodenní šacunk postavila nahá, anebo začala uprostřed noci mlátit do trubek a vzbudila celé patro. V takovém případě přišel doktor a píchl Ire aminazin.

Vězňové, co si s ní dopisovali, říkali, že podle inteligentních, dokonce literárních dopisů-motáků je devětatřicetiletá Ira spořádaná žena s vysokoškolským vzděláním, která na svobodě zanechala dceru. Právě kvůli tomu, aby ji zajistila, jak se říkalo, začala pašovat drogy z Ruska a dostala za to dvanáct let ve věznici s ostrahou...

Člověka, který se pomate, bere vedení věznice jako mrzutost. Když je "tichý" a nenarušuje svým šílenstvím režim zařízení (a takových je plno), nikdo si ho ani nevšímne. Člověk se zbláznil? Normálka. Někaké léčení nepřipadá v úvahu: ve vězeňské lékárně jsou jen valeriánské kapky (na všechny nervové potíže) a aminazin k uklidnění těch divokých. Mluvit o profylaxi psychických potíží v nápravném zařízení je absolutně směšné. V každém je s bídou jeden psycholog (a ještě ke všemu uniformovaný, což samozřejmě znemožňuje důvěrný vztah mezi ním a mukly). V zónách, kde se práce se "zvláštní sortou" aspoň předstírá, mluví s těmi, které tam eskortují, je s nimi v kontaktu a občas může zorganizovat společné modlení v kostele nebo jiné modlitební místnosti. To je tak všechno. Podle režimu je povinen pravidelně mluvit s každým odsouzeným, ale je to snad reálné v kolonii, kde je třeba 1500 lidí? V některých koloniích jsem za celou dobu, co jsem tam byl, psychologa vůbec neviděl. Ten člověk je evidovaný ve stavu zaměstnanců, vyplňuje nějaké papíry, dělá dojem, že se něčím zabývá, dostává za to plat - ale ve skutečnosti nedělá absolutně nic. Následně Odbor výkonu trestu raportuje na ministerstvu vnitra o "psychologické práci" a "individuálním přístupu" k odsouzeným, no a ministerstvo zase věší bulíky na nos mezinárodním organizacím - jak prý kvalitně a humánně funguje v Bělorusku penitenciární systém. A všichni jsou spokojeni. Věznice a kolonie dál vymývají vězňům mozky a vypouštějí na svobodu morální invalidy. Trestní systém je vytvořený tak, že řeší důsledky, ne příčiny. Oběsil se někdo v cele? Proč zjišťovat, co ho k tomu vedlo? Lepší je sebrat všem vězňům tkaničky, opasky nebo nitě... Někomu hráblo a s divokými výkřiky začal (nebo začala) bušit a kopat do dveří? Píchnout mu aminazin - ať si při další směně vříská, kolik se mu chce! A všem je fuk, co ho k tomu vedlo: třeba komise vrátila balíček od příbuzných, umřela mu venku matka nebo prostě už nedokázal snést tu beznaděj.

Psychicky nemocné ve věznici nikdo neléčí. Na nechvalné známé psychiatrické oddělení v NZ-3 ve Vitebsku posílají jen ty, kteří už přišli o svéprávnost — nemůžou pracovat anebo je nevýhodné držet je dál v ŠIZO. Je to stejné jako všechno v tomhle systému - člověk je nezajímá, dokud jakžtakž "funguje": dělej, co ti řeknou, nezacláněj, a klidně si buď třeba stokrát paranoikem, schizofrenikem nebo prostě bláznem. O kvalitě léčení ve vězeňském "blázinci" v NZ-3 můžu těžko něco říct, ale ještě jsem neviděl jediného člověka, který by se tam chtěl vrátit...

Podzim 2012. Město Šklov, NZ-17. Končím poslední měsíc v PKT. Přede mnou je soud, který má rozhodnout o mém převedení do věznice se zvýšenou ostrahou do Mogileva. Skončil oběd — dneska byly makarony rozvařené do homogenní břečky. No co, je čas si pospat. Připravil jsem si obvyklé ležení, zavřel oči a už jsem skoro nevěděl o světě, když se na konci chodby ozval obvyklý zvuk - bzučení zámku na mříži. Kdo je to tentokrát? Když jsem slyšel, jak mukla zavedlo do služebny, už jsem zase skoro spal. A najednou mě z polospánku vytrhl pronikavý hlas, připomínající krákání:

Kví-í-ítky krá-á-ášlí v sa-a-adě větve stromů!

Červenec 2016

Život je báječný

Zase jsem vyfasoval deset dnů ŠIZO ve škovském táboře č. 17. Tentokrát mám štěstí: nejsem na cele sám, jsme dokonce tři. Ve třech je nám o něco tepleji, protože topení skoro nehřeje, a veseleji, protože máme s kým zabít čas. Jeden můj "spolubydlící je mladík, zavřený na jeden rok, za pět dnů bude propuštěn. Druhý je Saša řečený Letec. Má Šedivé vlasy, i když mu ještě není ani čtyřicet. Má unavený hlas a pohled starého vlka. Odseděl si za vraždu už třináct let, před sebou má ještě sedm. Během těch deseti dnů jsem od něj slyšel spoustu zajímavých historek. Před vězením stihl ještě vojnu (sloužil zrovna v době rozpadu Sovětského svazu); na začátku svého flastru patřil v Orši (NZ-8) mezi uskupení blatných a zažil fungování takzvaného černého řádu: banditi si vyřizovali mezi sebou účty přímo v táboře, mobilní telefony se používaly v podstatě volně; vzpomínal, že tenkrát byli bachaři za peníze vždy ochotni donést vězňům jakékoli drogy. Pamatoval si, jak se kdysi v ŠIZO sedělo podle principu "jeden den letový, druhý ne" (to znamená, že jeden den vězňové dostali teplé jídlo, zatímco druhý den jen kousek chleba a hrnek uvařené vody) a mnoho dalšího.

Nicméně se mi Letec nevryl do paměti kvůli těmhle historkám, ale díky jeho životní filozofii.

Jednou na mě přišly černé myšlenky. Nepamatuji si, z jakého důvodu, možná jsem v noci zase nespál, nebo mi bachaři udělali další naschvál, ale v každém případě moje podrážděnost, která se ve mně nahromadila za mnoho dnů, vybuchla a vyřítla se ze mě s proudem nevybíravých nadávek na vězení, fialy a vůbec na náš dnešní stav. Letec mě poslouchal a pak souhlasil:

Jo, máš recht. Tady jsme ve vězení, mladej. To na 'osmičce', to byl život! Kolikrát ráno, když všichni spí, vylezu ven, sednu si před ubikaci na lavičku s čajem... Slunko svítí, ptáčkové zpívají. Náladu mám kurevsky dobrou... Nic si z toho nedělej. Za chvíli se vrátíš do tábora, uvaříš si čajíček... A ten tvůj flastr je přece vo ničem. Nepřeháněj..."

Odmkl se, podíval se na mě svýma unavenýma, trochu šílenýma očima a dodal:

"život je báječný. Dokonce i tady..."

Život je báječný. Dokonce i tady... Ten výrok se v mé hlavě otiskl jako razítko a zároveň rozezvučel jako zvon a způsobil mi neviditelný výbuch v neuronových sítích. Zmlkl jsem. S každou minutou mi jeho smysl docházel víc a víc.

Představte si to: dusná, temná betonová krabice, ve které v noci děláte kliky a dřepy, abyste se zahřáli a dokázali usnout, v níž sedíte tak dlouho, jak se veliteli tábora zamane. Mimo "krabici" je jen tábor, obývaný agresivními, většinou záludnými a ušlápnutými lidmi, k nimž byste se raději neměli otáčet zády; kromě nich tam jsou ještě fízlové se sadistickými sklony, kteří jsou zvyklí na beztrestnost a nepovažují vás za člověka. Nemáte práva, svobodu, manželku, která by za vámi jezdila na návštěvy, nemáte pohodlí ani prosté lidské radosti. A to po celých třináct let, a ještě sedm let vás čeká... Nicméně: "Život je báječný. Dokonce i tady..."

Tahle jeho vůle a chuť k životu na mě zapůsobily a vyvolaly u mě k tomuto člověku velký respekt. Kolik životních sil, jaké vzepětí ke svobodě a jakého ducha je třeba mít, aby člověk v jeho situaci uvažoval podobně - a jak směšné je, když na svůj osud nařikají ti, jejichž životní problémy jsou většinou jen domnělé!

Později, když jsem byl ze "sedmnáctky" převeden do vězení se zvýšenou ostrahou s jeho favorizovanými zločineckými "autoritami"; když cenzori a civilové po Štosech vyhazovali moje dopisy, aby mě izolovali od okolního světa; když mě v Žodině bachaři stavěli ke zdi, bili po nohách a nasazovali mi pouta jen za to, že jsem "politickéj"; když jsem v lágru dvacet dnů v kuse nevylezl ze ŠIZO; když mi pět dnů před propuštěním navýšili trest o jeden rok, když mě v Gorkách zbavili práva na setkání s příbuznými a advokátem, zkrátka pokaždé, když jsem měl sto chutí začít si zoufat a litovat sebe sama, vyvstala mi před očima Letcova tvář a uslyšel jsem jeho slova.

"Život je báječný. Dokonce i tady..."

Leden 201

Otevřený dopis

V každém vězení směřuje veškeré úsilí jeho zaměstnanců k tomu, aby vězňovi znemožnili domáhat se dodržování jeho práv. Velkou roli v tom hraje vedle fyzických hrozeb také izolace od společnosti a od informačních zdrojů. V polovině listopadu 2014, když jsem seděl v trestním izolátoru mogilevské věznice se zvýšenou ostrahou, dozvěděl jsem se, že je proti mně zahájeno řízení podle paragrafu č. 411 Trestního zákoníku Běloruské republiky, což znamenalo: namísto brzkého propuštění mě čekal ještě jeden rok vězení. Ovlivnit jsem to nijak nemohl, mohl jsem se tak akorát zabít, aby neměli koho soudit. Jako jediný dostupný prostředek boje mi zůstal papír a propiska. Musel jsem udělat všechno, co jsem mohl, abych upoutal pozornost veřejnosti, včetně té mezinárodní, k samotné existenci zmíněného paragrafu 411 a k tomu, že je používán jako bič na politické i nepolitické vězně, kteří bojují za svá práva. A tak jsem dostal nápad, že napíšu otevřený dopis do médií.

Jenže napsat dopis není ani polovina, spíš desetina cesty k cíli. Jak předat dopis ven, na svobodu? Vězeňská správa dělá všechno pro to, aby se ven dostalo co nejméně stížností vězňů, a to i oficiálních (tj. určených funkcionářům Odboru výkonu trestu), o zničující kritice prostřednictvím médií ani nemluvě. Musel jsem tedy vymyslet jeden trik, který tady nechci prozrazovat. Řeknu jen, že od té doby mě začali ještě důkladněji prohlížet, když jsem šel na setkání s advokátem, a taky mi vyhrožovali, že mě převedou na jinou celu. Ale to už mi bylo celkem jedno - co jsem měl udělat, jsem udělal.

Tento dopis byl napsán v březnu 2015 a už v dubnu byl díky mým rodičům a spolubojovníkům přeložen do ruštiny a angličtiny, předán představitelům Evropské unie v Bělorusku, diplomatům z amerického velvyslanectví, vyšel tiskem v novinách Narodnaja Volja (Svoboda lidu) a převzalo ho mnoho běloruských internetových médií.

Zdravím! Jmenuji se Mikalaj Dziadok. Obracím se tímto dopisem na všechny, pro něž slova "spravedlnost", "humanita" a "lidská důstojnost" nejsou jen prázdnou frází.

Dne 26. února tohoto roku jsem byl podle paragrafu 411 odstavec 1 Trestního zákoníku odsouzen k jednomu roku odnětí svobody. Ten paragraf se jmenuje "Zarputilý vzdor vůči požadavkům spravného zařízení". Rozsudek byl vynesen pět dnů před vypršením mého prvního (čtyřapůlletého) trestu. Stojí za pozornost, že jsem dostal ten nejdělsí možný trest, který paragraf 411 připouští (jeden rok). V roce 2012 byl podle stejného paragrafu odsouzen bývalý politický vězeň Zmicer Daškevič.

V čem tedy spočíval můj "zločin"? Spáchal jsem šestnáct kázeňských přestupků za téměř dva roky strávené ve vězení č. 4, mimo jiné to byly přestupky: nošení tepláků, komunikace se sousedními celami a chození po cele po 22. hodině. Důležité je, že za každý z těchto přestupků jsem již byl potrestán dle kázeňského řádu: to znamená, že mi bylo buď uděleno napomenutí, nebo jsem si odbyl pět až deset dnů v ŠIZO. Jen v tomto vězení jsem strávil v ŠIZO šedesát dnů.

Běloruská ústava, Trestní zákoník a Zákoník o výkonu trestu obsahují mnoho dobrých principů a práv, která nicméně zůstávají pošlapaná, dokud v Bělorusku existuje paragraf č. 411 Trestního zákoníku, umožňující poslat člověka na rok (nebo na dva roky, podle odstavce 2 zmíněného paragrafu) do vězení, a to jen kvůli způsobu oblékání nebo za to, že hovořil se spoluvězněm na cele. Existuje ještě někde ve světě podobně šílený a absurdní právní předpis?!

Původně byl paragraf 411 do Trestního zákoníku zaveden kvůli boji proti kriminálním "autoritám" (vory v zákoně) a nepsaným pravidlům "zločinecké cti", obojí Bělorusko zdědilo po zločineckém podsvětí ze sovětských dob. Nicméně dnes už je tento kriminální kodex skoro všude vládou vymýcen, zatímco paragraf existuje dál a čím dál víc se používá proti politickým i jiným vězňům, zasazujícím se o svá práva. Už samotná formulace tohoto paragrafu otevírá široký prostor pro morální nátlak a znevažování lidské důstojnosti. Příklad: vězeňský dozorce plive na asfalt a dává odsouzenému do rukou mop: "Uklid' to!" Vězeň se vzpírá: "Neuklidím!" Stačí, aby to odřekl čtyřikrát, a může být proti němu zahájeno trestní řízení! Tento případ znám od jednoho vězně, ale i kdyby nemluvil pravdu nebo přeháněl, nejstrašnější je, že zákon v tomto případě skutečně umožňuje: odmítne-li vězeň čtyřikrát splnit úkol, který ho jakožto lidskou bytost ponizuje, může být odsouzen k dalšímu vězení! Zatím jsem neslyšel o tom, že by soud někoho zprostil viny na základě paragrafu 411.

Obecně jsou porušování lidských práv a týrání v běloruských věznicích tak rozšířené, že se staly zvykem a součástí systému.

Lze o nich napsat nikoli pouhý dopis, nýbrž celou knihu! Ale nemohu zde popsat všechny nepravosti, proto se zaměřím jen na paragraf 411.

V podstatě neomezený rozsah pro zvlášť vězeňské správy je stanoven Pravidly vnitřního řádu z pera ministerstva vnitra, která musí dodržovat každý vězeň. Nicméně vězňové nejsou seznámeni s PVR v jejich plném znění, jen s jejich částmi, což dozorcí vysvětlují tím, že tato pravidla existují jen "pro vnitřní použití" vězeňské služby. Jenže to nebrání vězeňské správě v tom, aby po vězňích požadovala dodržování těchto pravidel. Pravidla jsou sestavená tak, aby kohokoli a kdykoli bylo možné potrestat za to, že neměl zapnutý knoflík u límečku, nesprávně pozdravil (respektive nepozdravil) představitele vězeňské správy, nepovstal v jeho přítomnosti a za mnoho dalších věcí. Často se protokoly o podobných přestupcích jednoduše fašují a nemůžete pak dokázat, že vaše obuv byla ve skutečnosti čistá! Za podobné "přestupky" jsou posíláni do ŠIZO a PKT a trestání zákazem návštěv běloruští političtí vězňové: Ihar Aliněvič, Mikalaj Statkevič, Arciom Prakapěnka, Jauhen Vaškovič.² Přísné dodržování pravidel se vyžaduje výlučně po těch, kteří nějakým způsobem vybočují z řady: jsou to političtí vězňové a obecně ti, kteří se odvažují upozornit vězeňskou správu na nedodržování svých práv. Ostatní vězňové, dokud mlčí, žijí víceméně klidně. Pokaždé když jsem byl svědkem uplatnění paragrafu 411, nebylo to nic jiného než msta vězňovi za to, že měl pevnou vůli a hájil svá práva.² V novinách Narodnaja Volja vyšel text mého dopisu mírně pozměněn. Neznámý cenzor, který četl původní rukopis, prohodil pořadí politických vězňů a jako prvního jmenoval Mikalaje Statkeviče, zatímco jméno Ihara Aliněviče (anarchisty na rozdíl od liberála Statkeviče - pozn. překl.) uvedl jako druhé. Může se zdát, že na tom nezáleží. Je to drobnost, ale dobře vypovídá jak o opozičních médiích, tak o politice opozice.

V oficiálních publikacích funkcionáři nápravného (i když správnější by bylo říkat trestajícího) systému stále opakují, že převzali od sovětského nápravného systému to nejlepší. Je tomu tak, pokud se za nejlepší považuje totální pohrdání člověkem, nelítostné potlačení vůle vězně, napomáhání tomu, aby se vězňové dělili do kast s pevně stanovenými rolami, využívání strachu jako jediné metody řízení. Přitom běloruský prezident rád opakuje, že Bělorusko je centrum Evropy. Proč tedy toto "centrum" tolik pohrdá vlastními mezinárodními závazky, mimo jiné Deklarací lidských práv, která zaručuje jednotlivci jeho lidskou důstojnost, právo na humánní zacházení a spravedlivý soud? Odsouzený v Bělorusku je bytost bez práv, zcela závislá na správě trestní instituce, v níž pobývá, a na funkcionářích Odboru výkonu trestů ministerstva vnitra. Vězeňská správa může udělat s vězněm, cokoli se jí zamane: může ho zavřít do ŠIZO, na celu, převést ho z režimu tábora na vězeňský; může snížit status vězně natolik, že ten přestane pro ostatní existovat jako lidská bytost (k tomu se používají vězňové loajální vůči vězeňské správě a připravení splnit jakýkoli její rozkaz); může mu nechat navýšit trest. Ten pocit beznaděje a bezpráví se popisuje těžko: museli byste to zažít sami.

Samozřejmě, rád bych křičel do celého světa o tom, jaké nespravedlnosti se na mně dopouští náš trestní systém, ale ještě raději bych se stal posledním vězněm, odsouzeným na základě paragrafu 411 Trestního zákoníku. Proto se obracím na mezinárodní a běloruské lidskoprávní struktury, na všechny světové lidskoprávní organizace a ke všem lidem v Bělorusku, jimž tato věc není lhostejná s výzvou, aby udělali všechno možné pro to, aby byl paragraf 411 zrušen. Ano, běloruská společnost je atomizovaná, spoutaná strachem a konformitou, její jednotlivé skupiny sotva stačí uhájit svá ekonomická práva, zatímco ti, kteří se snaží o obranu prav politických, jsou donekonečna pronásledováni. Nicméně jsem přesvědčen, že Bělorusové se k tomu postaví čelem a pochopí, že "ten, kdo vyměnil svobodu za bezpečí, si nezaslouží ani jedno z toho". Kolektivní vůle lidí může donutit státní mašinérii k tomu, aby začala naslouchat hlasu rozumu a plnit své mezinárodní závazky.

Dnes je pozornost celého světa a zejména Evropy nepochybně soustředěna na Ukrajinu, kde po desítkách a stovkách umírají lidé. Ve srovnání s tím se zdá, že utrpení pouhých pěti politických vězňů v relativně stabilním, a především neválčícím Bělorusku je natolik nepatrné, že není třeba o něm veřejně mluvit. Ale vzpomeňme si, že i ukrajinské události do značné míry začaly proto, že autoritářská moc ztratila úctu k lidské důstojnosti, pokoušela se donutit společnost žít ve strachu a nedemokratickém systému hodnot. Není snad pravda, že totéž pozorujeme v Bělorusku?

Proto se obracím se svou výzvou na vás všechny, kdo máte sílu a možnost ovlivnit situaci, a doufám, že to, co se děje mně, už se v Bělorusku nestane nikomu.

Mikalaj Dziadok

Vezení č. 4.

Březen 2015

Krajní opatření

”Co to máš na rukách za jizvy? Chtěl jsi ukončit život sebevraždou?” ptají se mě občas. Mnozí nechápou, proč by se měl člověk ve vězení mrzačit, jaký to může mít přínos.

Ve vězeňské etiketě existuje pojem ”krajní opatření”. Patří k nim hladovka a sebepoškození. Podle neoficiálních vězeňských pravidel se krajní opatření používají ve třech případech: když jste v ohrožení života, zdraví a lidské důstojnosti. Logika krajních opatření je jednoduchá: tím, že se vězeň pokouší vzít si život, nutí vedení věznice, aby ho poslali na marodku, a tím dočasně uniká z pro něj kritické situace. Vždyť za jeho smrt to může vedení bachaři nebo jinému zaměstnanci ostrahy pěkně osladit: udělit mu důtku, nevyplatit mu peněžní odměnu, a někdy ho dokonce propustit z práce.

V roce 2015 jsem se odhodlal ke krajnímu opatření proto, že bylo ohroženo moje zdraví. Mé vztahy s vedením nápravného tábora č. 9 (Gorki), kam jsem se dostal poté, co mi soud podle paragrafu 411 přidal ještě jeden rok vězení, byly od začátku napjaté, což není překvapivé: přece jenom mě tam nepřevedli proto, abych si v klidu ten rok odseděl. Mezi mukly jsou Gorki považované za ”nátlakový tábor”, kde se s těmi odsouzcenci, kteří nějak vybočují z řady (jsou to političtí vězni, ”nezvládnutelní” kriminální bossové a ti, kteří si rádi stěžují na vězeňské podmínky), zachází obzvláště přísně.

Sotva jsem do tábora dorazil, už to začalo: moc brzy jsem ulehl ke spánku (třicet minut před večerkou), odmítl jsem uklízet záchod (to znamená, dělat ”teploušskou” práci), nesprávně jsem pozdravil a tak dále. ”Deset dnů ŠIZO” - slyšel jsem pořád od velitele tábora. Jenže ani tam to nešlo, abych tak řekl, bez zádrhelů. Prvních deset dnů jsem byl na cele s jinými chlapy, a hned mě překvapila lhostejnost a cynismus vězeňské správy ve všem, co se týkalo potřeb vězňů. Myslel jsem, že mě po čtyřech a půl letech vězení jen tak něco nepřekvapí. Překvapilo. Například když jsem odseděl deset dnů ŠIZO, dozorčí důstojník mě nevyvedl ven v 19.00, když mi přesně vypršel trest, ale skoro o tři hodiny později. V žádné jiné korekci, a poznal jsem jich dost, jsem to nezažil. Na mou poznámku o tom, že mých deset dnů už vypršelo, dozorce vůbec nereagoval. Takže jsem měl doběhnout na ubikaci, oholit se, umýt se (to vše v ŠIZO dělat pořádně nejde), a to všechno před večerkou, stanovenou na 22. hodinu. Kdybych to býval nestihl, ráno by se mnou určitě sepsali protokol o tom, že jsem neoholený (nemluvě o tom, že není příjemné jít spát špinavý). Rozhodl jsem se, že čistota je důležitější než večerka, a kvůli tomu, že jsem se dával do pořádku, jsem šel spát o něco později než ve 22.00. Právě na to čekali bachaři, kteří už pět minut po večerce přišli na ubikaci a sepsali se mnou hlášení o ”neplnění rozkazu ’Večerka.’” A tady máte přestupek, kvůli kterému lze vězně znovu poslat do korekce! Taková drzost mě rozčílila. Nejenže mě drželi v ŠIZO o tři hodiny déle, než měli, ale ještě mě záměrně vyprovokovali k porušení režimu!

Jiná nepříjemná příhoda z Gorek se týkala tamních zdravotníků. Podle zákona musí lékař dělat obchůzku cel trestního izolátoru dvakrát denně, aby zjistil, zda jsou všichni zdravotně v pořádku. V táboře č. 9 přišel lékař na kontrolu jen jednou denně a v neděli nepřišel vůbec. Zrovna v sobotu jsem se v ŠIZO nachladil a začal jsem se další den dožadovat lékaře, protože ležet s teplotou v tenké košili na dřevěné podlaze není žádný med. Na všechny mé prosby bachař odpovídal jen jedno: ”Lékař tu není, dnes je neděle!” I muklové tvrdili, že v neděli za nimi doktor nechodí. Ale věděl jsem, že to je lež. V každém táboře má každý den službu jeden lékař, jenže podle zdejšího hovadského zvyku je mu zatěžko opustit svou ordinaci na marodce a šlapat pět set metrů jen kvůli tomu, aby donesl nějakému muklovi prášky: přece do pondělka nechcípne!

Jenže ani tohle všechno není dostatečným důvodem ke krajním opatřením. Důvod se dostavil, když mě zavřeli do ŠIZO kvůli tomu, že jsem odmítl pracovat. Tentokrát mě dali na samotku, a to do docela specifické cely: nacházela se jen metr od bachařovy ”služebny”. Jakože tam mě bude mít pod kontrolou. Jenže to hlavní bylo, že cela byla na rohu budovy ŠIZO. Možná se zdá, že na tom nezáleží. Cela jako cela. Ale ten, kdo je v ŠIZO štamgast, dobře ví, jak moc na tom záleží. Fízlové to vědí taky. Cela na rohu je vždy syrová a studená. Je v ní zima dokonce i v létě, o zimě nemluvě. (V mogilevském vězení se zvýšenou ostrahou jsem seděl v rohové cele měsíc a půl, a to zrovna v zimě. Kvůli vlhku bvlv zdi mokré. Voda tekla dolů a v jednom z koutů se tvořil rampouch - pokud jsme ho nelikvidovali, vyrostl prakticky za den. Po celou dobu jsme si tam nesundávali vaňáky.)

Když mě toho 19. května navedli do cely č. 16, hned jsem zavřel okno a doufal, že k noci tam ”nadýchám” jakžtakž přijatelnou teplotu. Ale dopadlo to jinak.

Následovala nejtěžší noc mého života. Po večerce jsem ulehl na podlahu a zjistil jsem, že vůbec není dřevěná. Byla tak studená a tvrdá, že mě napadlo, jestli to není beton. Ale dokázal jsem ji v jednom místě rozrýpat a zjistil jsem, že je z dřevotřískových desek. Což je zase porušení zákona, protože podle norem mají být všechny podlahy v ŠIZO i PKT kryté dřevěnými fošnami.

První "kolo" spánku u mě trvalo třicet minut a bylo nejdelší. Dál už jsem nedokázal spát déle než čtvrt hodinu: nenechala mě všeprostopující zima. Té noci jsem pochopil, nakolik může být zima neodbytná a nelítostná; po zlomkách stupně Celsia bere vašemu tělu teplo a nutí mozek, aby nemyslel na nic jiného než na zahřátí. Vtíravá myšlenka vám buší v hlavě jako datel, který ne a ne přestat s prací. Je jako věčně hladová šelma, kterou neznáte čím nakrmit. Je vám zima, velká zima. Mrznou vám ruce, nohy, záda, nos a uši. Zastrčili jste nohavice do ponožek, košili do kalhot, ale to už dávno nestačí. Někdy v polovině noci přestaly pomáhat i tradiční zahřívací pomůcky, kliky a dřepy. Organismus už neměl žádné volné kalorie, aby je přetvořil v teplo. Kromě toho jsem po několika stovkách kliků a dřepů už neměl sílu v tom pokračovat. Čím dál víc bylo jasné, že situace nemá východisko. K ránu (to jsem jen odhadoval, hodinky jsem samozřejmě neměl) se dostavily zvláštní "spánkové" halucinace: zdálo se mi, že spím doma pod velkou teplou dekou. Je mi dobře a pohodlně, příjemně a lehce... Napadá mě: proč jsem vůbec poskakoval, dělal kliky a dřepy, když se mi tak dobře spí? A tady mi mozek dává povel k probuzení. Otevírám oči, po celém těle se třesu těžkou a bolestivou zimnicí: konečně mi dochází, kde jsem a že musím zase vstávat a donutit se k nějaké aktivitě, abych zvedl tělesnou teplotu a dokázal usnout aspoň na pár minut. Tu atmosféru a celkový dojem ještě podtrhovalo elektrické světlo hned dvou stropních žárovek. V ŠIZO se světlo přes noc nezhasíná, a tak jsem se cítil jako napůl v blázinci, napůl v mučírně.

Konečně přišlo ráno. Po jídle jsem se těšil, že budu spát a vynahradím si tak bezesné noční hodiny, abych se dostal do nor málního stavu. Bachař na mě samozřejmě napsal hlášení (později jsem za to dostal dalších několik dnů korekce), ale v tu chvíli mi to bylo úplně jedno.

Po ranní kontrole jsem si lehl na podlahu a pochopil jsem, že jsem se radoval předčasně: ani denní teplota v cele neumožňovala normálně spát. Takže nešlo spát ani ve dne, ani v noci... Vybavil jsem si noční utrpení a uvědomil si, že mám před sebou aspoň devět takových nocí a velitel tábora mi nepochybně přidá ještě další. A pochopil jsem, že s tím musím něco dělat.

Po celý den jsem žádal zástupce velitele tábora, který měl zrovna službu a občas zašel do ŠIZO, aby mě přeložil na jinou celu. Argumenty: teplota je nižší, než povoluje zákon (vnitřní právní normy ministerstva vnitra stanovují, že teplota v celách ŠIZO nesmí být nižší než 18 stupňů); podlaha je z dřevotřísky, což také odporuje normě... Ale pokaždé mě vyslechl a jen lhostejně prohodil "Vyřešíme to" anebo "Zjistím to", aniž by se situace jakkoli hnula. Mezitím mi došlo, že po devíti takových nocích si můžu z korekce odnést celou paletu nových nemocí jako "bonus" k těm stávajícím. Musím se odsud dostat za každou cenu. Připravil jsem břit, který jsem pronesl do ŠIZO navzdory osobní prohlídce (děkuji zkušeným vězňům za radu), a začal jsem promýšlet plán. Původně byl následující: hned po večerní občůzce si podržnu žíly na obou rukou a břicho. Hlavně jsem to musel udělat pořádně, ne jen podrápat si ruce: viděl jsem hodně takových, kteří se "podřezali" tak, že se jen poškrábali na rukou. Těm se fyzlové akorát vysmáli: fačovali je přímo na cele a ani se neptali, o co jim šlo. Abych na této cele neumrznu, musím se podřezat pořádně, ale zároveň to nepřehnat, protože pak už bych zmrznul navždy. Rozhodl jsem se následovně: nejdřív rozřežu žíly na rukou, udělám víc řezů v různých místech, opatrně seberu krev do svého půllitrového hrnku, dokud ho nenaplním (člověk přežije, i když ztratí polovinu krve, já jí v sobě mám pět litrů), pak krev vyliju pod dveře cely (hned po kontrole tam bude zástupce velitele i bachař, určitě si toho všimnou), a pak si rozříznu břicho (dva prsty pod pupkem, jak mě učili), nejlépe až do dutiny břišní - to už záleží na tom, kolik bolesti vydržím.

Když jsem postě požádal o přeložení na jinou celu, pochopil jsem, že to stejně neudělají a že musím přejít k činům.

Můj plán hned zkraje zkomplikoval nečekaný časový posun začátku kontroly, a tak jsem už nechtěl čekat a začal jsem dřív.

Schoval jsem se za příčku, jež oddělovala záchod od zbytku cely, aby na mě nebylo vidět špehýrkou, pokřižoval jsem se, vzal břit a udělal si první řez na levé ruce. Měl jsem strach? Samozřejmě. Ale chápal jsem, co a proč dělám. Oproti mému očekávání, krev nevytryskla, objevilo se jen pár kapek, které se slily do malinkého potůčku: do hrnku jsem toho nakapal docela málo. Tehdy jsem se začal do rukou už ne řezat, ale spíš vši silou bodat, aby do nich tenoučký břit vniknul co nejhlouběji. Několikrát jsem musel bodnout do stejné rány víc než jednou, abych ji rozšířil. Některé řezy se opravdu povedly: byly až půl centimetru hluboké a centimetr dlouhé. Ale krve bylo pořád málo. Že by se mi kvůli nervozitě "schovala" dovnitř? Říká se, že to je jedna z biologických obran proti nebezpečí... Najednou před mou celou začali dupat fízlové - je tu kontrola! Schoval jsem ruce za záda, vyskočil zpoza příčky a stoupl si do pozoru jako poslušný mukl. Ted bylo nejdůležitější, aby si ničeho nevšimli - ještě jsem nebyl hotový!

"Dobrý večer," pozdravil mě zástupce.

"Dobry večer. Jsem Dziadok. Všechno je v pořádku." "Určitě?" v očích fízla jsem spatřil nedůvěru.

"Určitě," pousmál jsem se.

Zástupce se podezřívavě rozhlížel po cele.

"Proč nejsi oblečen podle pravidel?" šlo o to, že jsem na sebe nestihl hodit košilí a zůstal jsem jen v tričku.

"Nestihl jsem se obléct, vešli jste moc rychle!" znovu jsem se pousmál a pomyslel si: Panebože, jen aby si nevšimli kapek krve na podlaze!

Konečně se dveře zavřely a já jsem se fízlům v duchu smál: pěkně jsem ty břídidly doběhnul!

Jenže jsem nepočítal s tím, že bachař hned zbystří. Příliš brzy jsem se zase schoval za příčku, zatímco bachař zřejmě intuitivně vycítil nějakou levárnu a díval se dál špehýrkou namísto toho, aby přešel k jiné cele. Zřejmě zahlédl krev nebo mou ruku, která vyčnívala zpoza příčky. Za dveřmi se ozval křik: "Řeže se!!!"

Bachař okamžitě odemyká první zámek. Chápu, že času je málo, беру břit do levé ruky a rychle ho vši silou zabodávám do pravé ruky. Bachař začíná odemykat druhý zámek. Ještě že je na šroubový klíč. To mi dává ještě pár vteřin: shrnu dolů kalhoty a vši silou si vtlačím břit do břicha. Stihnu to udělat třikrát, pak se do cely vrátí fízlové. Zahazuji břit do umyvadla a strefím se přímo do odpadu.

Náměstek a bachař stojí a čumí. Teče mi z obou rukou a z břicha krev. Vyndávají pouta a spoutávají mi ruce. Vedou mě na dvorek na procházku - jsou tam zrovna jiní vězňové. Sedím tam ve stavu menšího šoku... Ted' je nejdůležitější, aby splnili mé požadavky. Lituji jen, že to nedopadlo v souladu s mým planem. No co, nedá se nic dělat - dopadlo to, jak to dopadlo.

Uběhne deset minut. Slyším rozhovor dvou vězňů, kteří na sebe pokřikují z různých dvorků:

"Hele, co je tam za bengál? Co ty poliše popadlo, že tak pobíhají?"

"To Dziadok, podřízнул se!"

"Kdo že?"

"Dziadok."

"A to je kdo?"

"Politickéj."

"To jsem já!" vstupují do rozhovoru.

"No a proč ses podřízнул?"

Rozpovídali jsme se. Vysvětlil jsem jim, v jaké celkové situaci v tomhle táboře jsem, vyslechl jsem jejich rady...

V tu ránu ke mně na dvorek vejde "trojka": velitel operačního oddělení, velitel režimního oddělení a ředitel zdravotního oddělení. Režimník po mně žádá, abych se svlékl - začíná osobní prohlídka. Zajímají se jen o jedno: jak jsem dokázal do cely propašovat břit? Já jim to samozřejmě neprozradím. Až potom, co ohmatali všechno, včetně gumičky v trencích, a podívali se mi na paty (pro případ, že bych tam měl něco přilepeného), zkrátka když se přesvědčí, že u sebe nemám další břit, konečně se mě zeptali, co bylo důvodem mého činu.

Tady se mi "otevřela stavidla": hodně emocionálně jsem na ně vychrlil, že to fakt přehánějí s plněním rozkazů od KGB, a zopakoval jsem svůj požadavek, abych byl přeložen na jakoukoli jinou celu. Vyslechl

mě. Operák požádal, aby ostatní odešli, a nařídil, aby mi ještě sundali pouta. Zůstali jsme sami dva. Dveře do dvorku se zavřely, a operák se mě podrážděně ptá:

"O co ti jde?" Zcela podle své operácké podstaty nevěří, že skutečně požaduji to, co jsem řekl, a že mám za lubem něco jiného.

Taková otázka mě ze začátku trochu zaráží.

"Ani mě nenapadne vám říkat, o co mi jde, protože pak uděláte všechno, abych to nedostal," byla má odpověď. Nemělo cenu, abych ho ještě o něco žádal: věděl jsem, že se mi v tomhle táboře vyhovujícího zacházení nedostane.

Vyslechl jsem od operáka mnohomluvné náznaky typu: "Nechápeš snad, kdo jsi?" (to znamená, budeme tě buzerovat každopádně); "Hra má určitá pravidla..." (dodnes nechápu, co tím myslel). Zkoušel mě taky přesvědčit, abych žil podle pravidel správy věznic: tvrdil, že tady dokonce bývalý vor v zákoně Halej ("vážený člověk!") chodí do průmyslové zóny a pracuje. Slibu, že mě přeloží na jinou celu, jsem se od něj nedočkal.

Konečně mě zavedli k lékaři. Odtrhli od rukou a břicha skoro už přischlé oblečení, a začali se radit, zda mi mají rány zašít nebo stačí je jen zafačovat. Rozhodli se pro obvazy: v tom případě můžou kvalifikovat příhodu jako bezvýznamný incident — v opačném případě by to znamenalo, že má zranění jsou vážná. Což bylo nevýhodné pro správu tábora, která - jak jsem se potom dozvěděl - průběžně informovala o celé věci nadřízené, snad i samotného ministra vnitra.

Po zafačování mě vedli na celu... Tu samou. A tady jsem udělal další chybu. Namísto toho, abych se vzpíral a za žádnou cenu tam nešel, uvěřil jsem zástupci velitele tábora, který mi řekl, že se otázka mého přeložení na jinou celu "projednává". V cele bylo všechno vzhůru nohama: prozkoumali každou věc z toho mála, co jsem měl, převrátili odpadkový koš přímo na podlahu. Hledali břit. Bylo kolem sedmi hodin večer...

Zhruba po půlhodině jsem začínal bušit na dveře a ptát se, proč mě nepřevědou jinam. Uklidňovali mě sliby, prý "už to bude". Jenže když se začala blížit večerka, pochopil jsem, že mě napálili: rozhodli se jednat zásadově, ve smyslu "když nám diktuje ultimáta, ani my nebudeme ustupovat".

Pro takový případ jsem měl připravený plán B.

V oné šestnácté cele seděl přede mnou bývalý vor v zákoně Dzima Halejev (Halej), který byl vydán do běloruského vězení ze Švédska - vnitro ho ve svých hrátkách se zločinci k něčemu potřebovalo. V důsledku toho byla cela plná nejrůznějších věcí, na které obvykle v ŠIZO nenarazíte. Jedné z nich jsem si všiml hned na začátku: vedle záchodu stál nějaký ohnutý klacek nejasného původu a určení (nejspíš sloužil k udržování komunikace mezi celami přes kanalizační potrubí). Vzal jsem hadr a ucpal špehýrku ve dveřích, aby bachař neviděl, co dělám. Vzal jsem ten klacek a prostrčil ho mezi mřížové "stínítko" kolem stropní žárovky. Doufal jsem, že žárovku rozbiju a střepem skla si podřežu žíly na nohou, je jich tam víc a nejsou od sebe tak daleko - tentokrát mě budou prostě muset hospitalizovat! Po několika ránech se žárovka začala houpat (visela na drátě), ale rozbít se, to ne. Jedna rána, druhá - žárovka řinčí, ale pořád drží. Rozmáchnout se pořádně klackem v úzkém čtverečku ocelových mřížek taky nemůžu. Přiběhne zástupce velitele a křikem "Rozhoupává žárovku! Odemykej!" nařizuje bachaři, aby otevřel dveře. Důstojník a dva bachaři vltnou do cely a hned jim dojde, co mám za lubem. Popadnou mě za ruce a přitlačí ke zdi. Jsem rozzuřený tím, že mě dostali a že plán mi zase nevyšel. Přestávám se ovládat: řvu na ně a vyhrožuju jim všem trestem smrti. Zástupce zavelí: "Pouta!" Bachaři vyndávají pouta a pokoušejí se mi je nasadit. Kladu odpor, co to jde. Jenže jsou tři. Prakticky narvou mé ruce do pout: během potyčky obvazy povolily a zase jsem začal krváčet. Zástupce mě chce připoutat k železné stoličce. Ostré předměty v cele nejsou, stejně bych na ně nedosáhl, kdybych byl ke stoličce připoután. Proto jsem nucen zástupci slíbit, že už se řezat nebudu.

Fízlové odcházejí, nechávají mě v cele v poutech. Prohrál jsem bitvu, ale ještě ne válku. Za půl hodiny přichází lékař a fačuje mě nanovo. Je po večerce, a uléhám ke spánku tak, jak jsem spoutaný. Po nějaké době přijdou fízlové a sundají mi "klepeta".

Té noci se mi spalo hodně špatně - nejenže mí byla zima, ale dávala o sobě vědět i bolest. Navíc s pořezanýma rukama se blbě dělají kliky. Jenže příroda mi dala dárek: už další den se venku výrazně oteplilo, a zbytek pobytu v ŠIZO jsem jakžtakž doklepal.

Za pár týdnů jsem se dostal do další preventivní evidence. Předtím jsem patřil do kategorie "Má sklony k držení rukojmích", teď jsem se dostal ještě do kategorie "Má sklony k sebevraždě". Byla to samozřejmě hovadina: kdybych se chtěl zabít, řezal bych žíly podélně, nikoliv příčně.

Další den měl příběh pokračování: do ŠIZO zavřeli "zodpovědného" za zónu (představitele podsvětí) a jeho pomocníka. Také v celé budově ŠIZO uspořádali fízlové pořádný filcunk a vyhodili skromné "zakázané věci" trestanců: prášky, časopisy, "přebytečný" oděv, nitě, provázky a podobně. Přitom nezapomínali zdůrazňovat, že to všechno je kvůli tomu, že "politickéj se podříznu". Touhle jednoduchou metodou proti mě benga štváli vězně.

Jaké z toho všeho plyne ponaučení? Jen jedno: když jdete do díry, berte s sebou dva břity.

Závěrem

Lituji toho, co se mi stalo? Jak běží čas, můžu odpovědět jednoznačně: ne. Ničeho nelituji. A kdyby se čas dal vrátit zpátky, k prvním výsledkům, které rozhodly o mém osudu, nic bych na tom, co jsem udělal, neměnil.

Vděčím vězení za mnohé. Pro ty, kteří usilují o sebezdokonalení, je vězení skutečnou školou boje proti vlastním slabostem, školou lidské psychologie, kde poznáte hranice svých možností, zkrátka, školou života. I pro mě to byla škola. Kromě toho, abych byl upřímný, není těžké sedět ve vězení a snášet utrpení, pokud člověk ví, proč je zavřený. Neseděl jsem, abych přivedl k moci nového prezidenta a pak si stěžoval, že zradil lid; ani abych vyměnil proruskou státní byrokracii za prozápadní; ani aby pracující běloruských podniků vyměnili státního vykořisťovatele za soukromého, ani aby se trestní instituce, jako jsou KGB a vnitro, spravovaly v běloruštině namísto ruštiny. Seděl jsem, abych přispěl svou trochou do mlýna výstavby nové společnosti, ve které žádný člověk neodejme druhému jeho svobodu, práva a lidskou důstojnost.

Anarchistický řád, ve kterém zaniknou samotné podmínky pro strukturální nerovnost, předsudky, hierarchii a vykořisťování člověka člověkem, na jejichž místo přijde rovnost v různosti, tolerance, skutečná (přímá) demokracie a osvobození od jakéhokoli útlatku - takový řád je mnohými považován za utopii. Obzvláště státní propagandisté nepolevují v dokazování "utopičnosti" anarchismu. Jenže já mám za to, že jen takový cíl, jakým je dosažení podobného řádu, může být závažným důvodem k tomu, aby na něj člověk vsadil svou svobodu, zdraví, a dokonce život. Všechny ostatní cíle, jako například ty, které jsem zmínil na začátku, jsou jen polovičnými opatřeními, jež vedou ke kosmetickým úpravám Systému, který nadále vytváří vězně a dozorce, vykořisťovatele a vykořisťované, pány a raby. Podstata zůstává, mění se jen fasáda.

Není těžké sedět za ideu, když si člověk vzpomene na bojovníky minulosti. V carském Rusku byli národníci doslova pohřbívání zažívali v kamenných vězeňských sklepeních: trávili tam desetiletí a zdaleka ne všichni vycházeli živí. Za občanské války smažili bělogvardějci zajaté anarchisty-machnovce na kovových listech. V roce 1906 byla dvaadvacetiletá eserka Marie Spiridonovová, která vystřelila na jednoho z potlačovatelů rolnických povstání během zatčení zmlácena a znásilněna a následně odsouzena k doživotním nuceným pracím. V roce 1941 maďarští legionáři mučili anarchisty, kteří bránili židovské čtvrti před pogromy, a zabíjeli je tak, že je věšeli na háky na jatkách. Vzpomínka na ty, kteří zakusili mnohem větší útrapy, mi zabránila v tom, abych si zoufal a snížil latku požadavků, které na sebe kladu. To je další důvod, proč si člověk nesmí myslet, že je ve světě jediný, kdo trpí pro spravedlivou věc, ani přeceňovat svou úlohu v tomto boji.

V jednom z děl Carlose Castanedy říká Don Juan svému učedníkovi: "Hlavní překážka na cestě bojovníka je, když se považuje za střed Vesmíru." Skutečně, vědomí nás klame, když nás v určitých okamžicích nutí k tomu, abychom cítili jen vlastní bolest a vnímali jen své nesnáze. Přirozený egocentrismus nás tlačí k tomu, abychom se považovali za nějaké unikáty, zasluhující velkého soucitu, jejichž činy jsou ty nejdůležitější a utrpení to největší. Jenže žádné unikáty nejsme. Každý z nás je jenom člověk v řetězu tisíců a milionů těch, kteří trpěli před námi: také měli rodiny, kamarády, také chtěli dýchat volný vzduch a trávit čas s přáteli, nikoli sedět ve vlhkém žaláři. Tvá bolest není o nic větší, než byla ta jejich. Nepřeháním, když řeknu, že to je ta pravá inspirace, která vám dává pocit, že patříte do Dějin, a nutí vás, abyste byli vůči sobě kritičtější a přísnější. Pak začíná člověk chápat, že v planetárním měřítku je jen jednou cihlou, kterou Dějiny musí použít pro výstavbu nového světa...

Víme, kdo jsme. A víme, co chceme. Ať loutky, které jsou u moci, vynalézají nové způsoby boje proti "extremismu" a vymýšlejí, co by tak ještě mohli zakázat. Ať si čekisti ukrajují ze státního rozpočtu, aby si nakoupili techniku, pomocí které nás budou sledovat. Ať nás fyzické zastrašují svými vodními děly, plynovými granáty a těžkooděnci. Ať na nás dezinformační prostředky lijí špínu ze svých obrazovek. Stejně budeme pokračovat na cestě vpřed a držet za ruce všechny ty, kdo šli touto cestou před námi.

jen v tom je Život, smysl a pravda.

Mikola Dziadok
Paralelní svět v barvě
2018

vlastní kniha

Velký dík za pomoc s přípravou českého vydání tohoto textu patří Katce Kohoutové.

anarchistickaknihovna.org